

„BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ”

Model wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną w społeczności lokalnej

Model został opracowany podczas projektu realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 - 2021, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, od 01 października 2016 roku do 31 stycznia 2017 roku, w ramach umowy z Ministerstwem Rozwoju nr POWR.04.01.00-00-ON03/16, a następnie testowo wdrożony w ośmiu społecznościach lokalnych, w ramach umowy nr POWR.04.01.00-00-ONI2/18 zawartej z Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej.

Prezentowane opracowanie uwzględnia doświadczenia testowego wdrażania i jest finalną wersją Modelu, przygotowaną – jako makroinnowacja społeczna – do szerszego upowszechniania (skalowania innowacji)

Model przygotował Lider i Partnerzy projektu:

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną

Stowarzyszenie Biuro Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych BORIS

Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Dzieci Niewidomych i Słabowidzących TĘCZA

Uniwersytet Warszawski

W opracowaniu Modelu „Bezpieczna przyszłość”
i Poradnika ABC uczestniczyli:

Barbara Ewa Abramowska

Małgorzata Bortko

Lidia Czarkowska

Marta Henzler

Paweł Jordan

Michał Orzechowski

Zofia Pągowska

Dariusz Pietrowski

dr hab. Marek Rymsza

dr Bohdan Skrzypczak

Anna Sokołowska

Hanna Waksberg

Zbigniew Wejcman

Anna Witarzewska

Anna Żmigrodzka-Szymańska

Warszawa, czerwiec 2017 oraz weryfikacja i aktualizacja czerwiec 2021

Spis treści

Wprowadzenie

1. Polityka wobec niepełnosprawności w Polsce 5
2. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną: od stygmatyzacji do włączenia 9
3. Dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną w społeczności lokalnej 10
4. Potrzeba zmiany 11
5. Zmiana społeczna krok po kroku, czyli krótka instrukcja stosowania Modelu 11

Rozdział 1

Charakterystyka Modelu „Bezpieczna przyszłość” i zasady jego wdrażania

1. Czym jest Model „Bezpieczna przyszłość” 14
2. Budowanie lokalnego systemu wsparcia 14
3. W kierunku współtworzenia (koprodukcji) usług. Sieciowy model wsparcia 18
4. Teoretyczna podbudowa Modelu 20
5. Legitymizacja Modelu przez odwołanie do obowiązujących regulacji prawnych 20
6. Wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość” 22
7. Etapy wdrażania modelu w społeczności lokalnej 25
8. Odbiorcy i użytkownicy 27

Rozdział 2

Samorząd lokalny w Modelu wsparcia środowiskowego

1. Współpraca z Operatorem przy tworzeniu Kręgów wsparcia 30
2. Działania nakierowane na wzmacnianie organizacyjne i finansowe Modelu 31
3. Uczestnictwo przedstawicieli JST i ich jednostek organizacyjnych w Koalicji sojuszników 31
4. Włączanie tematyki aktywnej integracji osób z NI do lokalnych strategii, programów i ich realizacji 32
5. Możliwości zlecenia zadania – w drodze konkursu ofert 35

Rozdział 3

Rola operatora lokalnego jako podmiotu wdrażającego Model

1. Zadania operatora lokalnego 36
2. Centrum Kręgów Wsparcia w strukturze operatora lokalnego 39
3. Zadania specjalistów 42

Rozdział 4

Rozpoznanie środowiska lokalnego pod kątem sytuacji i potrzeb osób z NI, ich opiekunów i rodzin

1. Środowisko lokalne i społeczność lokalna 46
2. Podejście oparte na zasobach i relacjach 47
3. Etapy rozpoznania środowiska 48

Rozdział 5

Tworzenie i funkcjonowanie lokalnej Koalicji sojuszników

1. Czym jest lokalna Koalicja sojuszników 53
2. Charakterystyka środowiska i grup włączonych w lokalną Koalicję sojuszników 56
3. Metodyka tworzenia lokalnych Koalicji sojuszników 59
4. Funkcjonowanie lokalnej Koalicji sojuszników i jej zadania 61

Rozdział 6

Prowadzenie lokalnej kampanii edukacyjno-społecznej.

1. Definicja i modele działania 63

2. Etapy realizacji kampanii	64
3. Strategia i ogólne zasady prowadzenia kampanii	66
Rozdział 7	
Praca z rodzinami w ramach Modelu środowiskowego wsparcia.	
1. Etapy pracy z rodzinami	69
2. Działania towarzyszące specjalisty ds. rodzin	73
3. Metodyka pracy z rodziną z uwzględnieniem czynników różnicujących i kontekstowych	74
Rozdział 8	
Tworzenie Kręgów wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną	
1. Koncepcja oparcia społecznego	77
2. Proces formowania Kręgów wsparcia	82
3. Pozyskiwanie członków Kręgu wsparcia - praca ciągła	85
4. Jak funkcjonują Kręgi wsparcia - przykłady	87
5. Podsumowanie rozdziału	91
Rozdział 9	
Finansowanie Modelu	
1. Koszty na poziomie centralnym i lokalnym	95
2. Koszty po stronie operatora lokalnego	97
3. Finansowanie Modelu a istniejące rozwiązania zabezpieczenia osoby z NI	97
4. Finansowanie w przyszłości	99
Rozdział 10	
Edukacja w Modelu „Bezpieczna przyszłość”.	
1. Edukacja w oparciu o doświadczenie i wspólne zasoby	101
2. Edukacja oparta na wartościach	102
3. Edukacja na rzecz zmiany	103
4. System wsparcia edukacyjnego	104
5. Metody edukacyjne	106
6. Edukacja w działaniu	107
Rozdział 11	
Badania i ewaluacja	
1. Założenia	112
2. Metody i techniki	117
3. Podsumowanie rozdziału	120
Rekomendacje	
	143
Załączniki:	
do Rozdz. 1 – Podstawowe akty prawa międzynarodowego związane z aktywną integracją i wsparciem środowiskowym osób niepełnosprawnych, w tym osób z NI	148
– Elementy systemu wsparcia środowiskowego	152
do Rozdz. 4 – Instytucje, które warto uwzględnić przy mapowaniu zasobów lokalnych	160
do Rozdz. 5 – Wzór Porozumienia Koalicji Sojuszników wraz z Deklaracją uczestnictwa	166
do Rozdz. 7 – Plan bezpiecznej przyszłości i plan skoncentrowany na osobie	170
do Rozdz. 8 – Koncepcja strony www oraz narzędzia do pracy w Kręgach wsparcia osób z NI	182
– Regulacje prawne dot. świadczenia pracy przez wolontariuszy i wzór porozumienia	185
do Rozdz.10 – Szkolenia przewidziane w ramach edukacyjnej części wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość”: tematyka, odbiorcy, czas trwania, scenariusze	193
Poradnik ABC - odrębna publikacja adresowana do rodzin osób z NI, do wykorzystywania przez specjalistów ds. pracy z rodziną będąca zarazem załącznikiem do niniejszego modelu.	

Wprowadzenie

1. Polityka wobec niepełnosprawności w Polsce

Po drugiej wojnie światowej, jeszcze w okresie PRL, w skali międzynarodowej zaślęta polska szkoła rehabilitacji, której program łączył skuteczność działań rehabilitacyjnych z wczesnym jej rozpoczęciem, ciągłością i kompleksowością podejmowanych działań oraz powszechnością dostępu do usług. Polska szkoła rehabilitacji wyrosła w tzw. nurcie medycznym rozpatrywania problemu niepełnosprawności, ale przez swą humanistyczną orientację (zasada kompleksowości wsparcia) otwierała rehabilitację na sferę społeczną, niejako torując drogę przyszłemu społecznemu modelowi niepełnosprawności. Dodajmy jednak, że w PRL wdrożony został oparty na idei produktywizacji model zatrudniania osób niepełnosprawnych w warunkach chronionych, w ramach sektora spółdzielni inwalidzkich, gdzie, niestety, dostęp do pracy nie został powiązany z rehabilitacją wysokiej jakości, spełniającą wymogi programu polskiej szkoły.

Warto natomiast zaznaczyć, że odzwierciedleniem przekonania o skuteczności kompleksowej i powszechnie dostępnej rehabilitacji oraz - można powiedzieć - potwierdzeniem pro-społecznego charakteru dorobku polskiej szkoły rehabilitacji jest sam termin „osoba niepełnosprawna” jako synonim „osoby-nie-w-pełni-sprawnej”, a nie „osoby niesprawnej” (*disabled*).

Po 1989 roku, dążąc do stworzenia warunków umożliwiających przystosowanie sektora spółdzielczości inwalidzkiej do gospodarki rynkowej, tak aby nie podzielił on losów państwowych gospodarstw rolnych (które upadły po wprowadzeniu mechanizmów rynkowej konkurencji) uchwalono w 1991 roku Ustawę o zatrudnianiu i rehabilitacji osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1991, nr 46, poz. 201 ze zm., uchylona w 1997 r.). Powołując Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych jako fundusz celowy, zasilany ze specjalnej daniny publicznej wnoszonej przez pracodawców niezatrudniających osób niepełnosprawnych na minimalnym wymaganym poziomie, ustawodawca stworzył bodźce do zatrudniania osób niepełnosprawnych zarówno na otwartym rynku pracy (tworzenie miejsc pracy jako wynik dążenia do uniknięcia płacenia dodatkowej daniny), jak i w warunkach chronionych (subsydia dla przedsiębiorstw zatrudniających osoby niepełnosprawne na poziomie uprawniającym do otrzymania statusu zakładu pracy chronionej, w które mogły się przekształcać m.in. dawne spółdzielnie inwalidzkie). Polityka państwa pierwszego okresu transformacji ustrojowej była wyraźnie zorientowana na rehabilitację zawodową osób niepełnosprawnych, kosztem upowszechniania rehabilitacji zdrowotnej, a zwłaszcza społecznej oraz faktycznej marginalizacji wsparcia dla osób niepełnosprawnych uznanych za „niezdolnych do pracy”.

Ważną zmianą systemową z perspektywy upowszechniania działań środowiskowych względem osób niepełnosprawnych, w tym osób z niepełnosprawnością intelektualną (dalej

jako osoby z NI), była przeprowadzona w 1995 roku reforma opieki psychiatrycznej. Na mocy Ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 1994 roku (Dz.U. 1994, nr 111, poz. 535 ze zm.) umożliwiono między innymi tworzenie środowiskowych domów samopomocy (ŚDS), zarówno dla osób z chorobami psychicznymi i zaburzeniami psychofizycznymi, jak i z niepełnosprawnością intelektualną. ŚDS w odróżnieniu od domów pomocy społecznej (DPS) są domami dziennego pobytu, a więc placówkami w większym stopniu zakorzenionymi lokalnie i otwartymi na kontakty ze społecznością lokalną.

Polityka państwa pierwszej dekady transformacji to także tworzenie przestrzeni dla budowy społeczeństwa obywatelskiego, nieistniejącej w warunkach totalnego prymatu aparatu państwa w sferze publicznej, charakterystycznego dla okresu PRL. Środowisko osób niepełnosprawnych i ich rodzin okazało się jednym z dwóch (obok środowiska kombatanckiego), które najsprawniej i na dużą skalę oddolnie zorganizowało się w sieć organizacji samopomocowych, wzajemnościowych i rzeczniczych. Było to z pewnością związane z wysokim poziomem deprivacji potrzeb osób niepełnosprawnych w okresie zmiany ustrojowej i szokowej terapii gospodarki, ale zarazem wskazywało na siłę sprawczą tych środowisk i potencjał zmiany społecznej tkwiący w działaniach samopomocowych i środowiskowych.

Wśród organizacji ważną pozycję zdobyło Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (wcześniej: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym), jako podmiot reprezentujący osoby niepełnosprawne (i ich rodziny) o specyficznym ograniczeniu, jakim jest niepełnosprawność intelektualna i zarazem liczący się na rynku usługodawca, prowadzący - poprzez sieć jednostek terenowych, Kół - placówki wsparcia praktycznie na terenie całego kraju. Dodajmy, że PSONI i inne organizacje pozarządowe w swej działalności od początku kładły nacisk na rehabilitację społeczną, inkluzję i podmiotowe traktowanie (zasada *empowerment*) osób z niepełnosprawnościami, w tym osób z NI.

Wyrazem dostrzeżenia przez państwo samoorganizacji środowisk osób niepełnosprawnych i ich rodzin oraz ich potencjału była reorientacja profilu polityki państwa wobec problemu niepełnosprawności, co doprowadziło do uchwalenia w 1997 roku nowej, obowiązującej do dzisiaj, Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 139, poz. 776 ze zm.). Już sam tytuł tego aktu prawnego wskazuje na przesunięcie akcentów, polegające na rozszerzeniu spektrum działań finansowanych w ramach systemu PFRON, między innymi przez dowartościowanie rehabilitacji społecznej, w którą zaangażowane były organizacje pozarządowe i inne podmioty non-profit sektora obywatelskiego.

Warto zaznaczyć, że pod rządami nowej ustawy i zgodnie z orientacją programową organizacji pozarządowych, warsztaty terapii zajęciowej (WTZ) będące elementem PFRON-owskiego systemu rehabilitacji zawodowej (terapia przez pracę jako aktywizacja przed-zatrudnieniowa, ukierunkowana na odzyskiwanie przez osoby niepełnosprawne tzw. zdolności zatrudnieniowej – *employability*) w większym stopniu zaczęły służyć rehabilitacji społecznej i wsparciu rodzin osób niepełnosprawnych. Miało to istotne znaczenie dla osób z NI, doświadczających szczególnie wysokiego poziomu izolacji społecznej (np. w porównaniu z osobami niepełnosprawnymi ruchowo) i jednocześnie mających silniej niż inne grupy niepełnosprawnych ograniczoną zdolność zatrudnieniową.

Z kolei w 2000 roku dopuszczono tworzenie w ramach systemu PFRON zakładów aktywności zawodowej, sytuowanych w połowie drogi między warsztatami terapii zajęciowej (aktywizacja przed-zatrudnieniowa) i zakładami pracy chronionej (zatrudnienie na chronionym rynku pracy), co wskazywało na poszukiwanie przez decydentów publicznych kanałów „drożności” w systemie rehabilitacji zawodowej dorosłych osób niepełnosprawnych.

W latach 2003-2006 uchwalono cały pakiet ustaw mających na celu przeformułowanie programów i usług socjalnych: z formuły osłonowej na aktywizującą¹. Na pakiet składały się: Ustawa o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. 2003, nr 122, poz. 1143 ze zm.), Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.), Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004, nr 99, poz. 1001 ze zm.), nowa Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593 ze zm.), Ustawa o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651 ze zm.). Usługami aktywizującymi objęte zostały grupy społeczne określone jako wykluczone i zagrożone wykluczeniem społecznym. Wśród tych grup uwzględnione zostało środowisko osób niepełnosprawnych. Tym samym osoby niepełnosprawne od 2003 roku mogą korzystać zarówno ze wsparcia rehabilitacyjnego w ramach systemu PFRON, jak i z usług reintegracji społecznej i zawodowej w ramach systemu zatrudnienia socjalnego.

Usługi reintegracyjne świadczone są między innymi w ramach centrów integracji społecznej (CIS) oraz klubów integracji społecznej (KIS), a nowe możliwości zatrudnienia przynoszą spółdzielnie socjalne. Co ważne, wspomniany pakiet ustaw przyczynił się do zwiększenia roli sektora obywatelskiego w świadczeniu usług społecznych, w tym tych o charakterze *stricte* środowiskowym i rozwój współpracy administracji publicznej z organizacjami non-profit trzeciego sektora, zwłaszcza w formie odpłatnego zlecenia zadań publicznych.

Obecnie, w ramach rozwijania systemu usług społecznych upowszechniane są nowe zawody i specjalizacje pomocowe pod nazwą asystentur. Najbardziej znaną formą asystentury jest asystent rodziny, ale zwiększa się także liczba asystentów osób niepełnosprawnych, trenerów pracy, asystentów seniorów itp.

Niestety, dominująca od początku lat 90. XX wieku i tylko częściowo przezwyciężona orientacja na zatrudnienie i aktywizację zawodową osób niepełnosprawnych ma istotne skutki uboczne. Z pola widzenia decydentów publicznych w zakresie systemu usług społecznych niejako znikają osoby z niepełnosprawnościami z ogromnymi problemami w znalezieniu odpowiedniej do ich możliwości pracy lub bez zdolności zatrudnieniowej. Z jednej strony są to niepełnosprawne dzieci, z drugiej dorośli niepełnosprawni niemający zdolności zatrudnieniowej i/lub wymagający wielkich nakładów w celu zdobycia tej zdolności. Wszystkie dzieci, nawet te z głębokim stopniem niepełnosprawności intelektualnej są, na szczęście, od 1997 roku objęte wsparciem w ramach publicznego systemu edukacji. Dla osób dorosłych ofert jest niewiele, co często kończy się skierowaniem do domu pomocy społecznej na pobyt stały.

Ta niedogodność w dużym stopniu dotyka osoby z NI, które w swym dorosłym życiu mogą liczyć wyłącznie na pomoc bezpośrednich opiekunów (rodziców, rzadziej innych członków

¹ Omówienie tego pakietu ustaw i związanych z nim działań wdrożeniowych – por. M. Rymsza, *Aktywizacja w polityce społecznej. W stronę rekonstrukcji europejskich welfare states?*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2013, rozdz. 5-7.

rodziny), a po ich śmierci kierowane są zazwyczaj właśnie do domów pomocy społecznej. Ta sytuacja jaskrawo wskazuje na niedobór wsparcia środowiskowego adresowanego do osób niepełnosprawnych, w tym osób z NI. Zarządzenie tej sytuacji było podstawową misją zespołu zaangażowanego w przygotowanie Modelu wsparcia środowiskowego osób z NI w środowisku lokalnym „Bezpieczna przyszłość” (dalej jako Model „Bezpieczna przyszłość” lub Model). Było też podstawowym celem zaplanowanego testowego wdrożenia Modelu na poziomie praktyki społecznej. Wyjściowe założenia Modelu i zasady jego wdrażania przygotowano jako końcowym rezultatem pierwszego etapu realizacji projektu z zakresu makroinnowacji. Następnie przetestowano wdrażanie modelu w ośmiu społecznościach lokalnych w ramach drugiej – zasadniczej fazy realizacji innowacyjno-wdrożeniowego projektu. Prezentowane opracowanie uwzględnia doświadczenia z fazy wdrożeniowej, w tym realizacji badań typu *action research* zrealizowanych w ramach Laboratorium Zmiany Środowiskowej, a stanowiącego analityczno-badawczy komponent projektu.

Podjęto także działania upowszechniająco-rzecznicze ukierunkowane na uwzględnienie podejścia środowiskowego, w tym przede wszystkim najważniejszego elementu Modelu „Bezpieczna przyszłość”, jakim są Kręgi Wsparcia, do programowania działań publicznych na poziomie strategicznym. Działania te przyniosły wymierne rezultaty.

W lutym 2021 roku została uchwalona całościowa krajowa strategia związana z osobami z niepełnosprawnością **czyli Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030**. W rozdziale 1.3. Przeprowadzenie procesu deinstytucjonalizacji oraz wprowadzenie systemowych rozwiązań w zakresie usług społecznych wspierających niezależne życie znalazły się zapisy dotyczące m.in. asystencji osobistej, mieszkań wspomaganych, opieki wytchnieniowej, Centrów Opiekuńczo – Mieszkalnych, poprawy funkcjonowania Środowiskowych Domów Samopomocy oraz **Kręgów Wsparcia**.

W momencie zamykania prac związanych z testowaniem Modelu „Bezpieczna przyszłość” w fazie prekonsultacji społecznych znajdował się z kolei projekt Strategii Rozwoju Usług Społecznych. W roboczej wersji dokumentu również uwzględniono upowszechnianie Kręgów Wsparcia.

2. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną: od stygmatyzacji do włączenia

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną to duża grupa społeczna, tak w Polsce, jak i na świecie. We współczesnych społeczeństwach osoby z niepełnosprawnością intelektualną według różnych źródeł stanowią od 1 do 3% populacji. Podobnie jest w Polsce. Wyniki polskich badań są rozbieżne i nie pozwalają precyzyjnie określić liczby osób z NI, a dodatkową okolicznością utrudniającą precyzyjny pomiar jest stosowanie w naszym kraju różnych form orzecznictwa w zakresie ustalania stopnia niepełnosprawności. Szacuje się, że w polskim społeczeństwie jest

od 150 tys. do 350 tys. osób z NI², jeśli uwzględnić także osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Łącznie z rodzinami tych osób daje to co najmniej 1 milion osób, dla których niepełnosprawność intelektualna jest elementem codziennego doświadczenia.

Osoby z NI często są stygmatyzowane - takie określenia jak „niedorozwój umysłowy” i „upośledzenie umysłowe” są pejoratywne i jako takie definiują osobę niepełnosprawną jako niepełnowartościową, ułomną, z deficytami. Trzeba także pamiętać, że niepełnosprawność intelektualna wiąże się z ograniczeniem możliwości społecznych i intelektualnych, jednak nie jest chorobą. Tymczasem w społecznościach lokalnych osoby z NI traktuje się zazwyczaj w sposób stereotypowy, właśnie jako grupę ludzi chorych, nie zna się bliżej ich potrzeb, zainteresowań, nie rozumie się, czy też obawia ich społecznych zachowań. Drzemiące lęki i obawy przekładają się na relacje, kontakty z osobami z NI. Dystans w otoczeniu społecznym sprzyja bierności osób z NI i ich nadmiernej zależności od rodziny, co - chcąc nie chcąc - skutkuje spychaniem na margines życia społecznego, gdzie pozostają często do końca życia. A tak jak wszyscy, osoby z NI potrzebują towarzystwa, serdeczności, zainteresowania, uwagi innych.

Człowiek jest istotą społeczną i potrzebuje codziennego funkcjonowania w przestrzeni społecznej, mając dostęp do sieci wsparcia, na którą składają się bliscy, przyjaciele i znajomi, na których można liczyć w trudnych sytuacjach. Dla osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz dla ich rodzin zbudowanie takiej sieci to nie lada wyzwanie. Ale i konieczność. Model „Bezpieczna przyszłość” podejmuje to wyzwanie.

² Liczba 150 tys. podana za *Badanie zdrowia ludności Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2004. Ekspertcy są przy tym zgodni, że jest to liczba niedoszacowana.

3. Dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną w społeczności lokalnej

Zazwyczaj położenie osoby niepełnosprawnej w okresie niepełnoletności, kiedy korzysta z edukacji, jest w miarę stabilne i zabezpieczone. Sytuacja zmienia się, gdy wchodzi ona w dorosłość. Rzadko zdarza się, aby rodziny osób z niepełnosprawnością intelektualną miały koncepcję planu życiowego swoich dzieci. Aby posiadały spójną i urealnioną wizję zabezpieczenia prawnego, finansowego, mieszkaniowego ich przyszłości, a także, aby miały koncepcję rozwiązania kwestii pieczy nad dorosłymi dziećmi po śmierci lub w sytuacji postępującego niedołążnienia rodziców. Wiele osób niepełnosprawnych żyje w małej rodzinie, niejednokrotnie z jednym rodzicem, często będącym osobą schorowaną (także w wyniku trudów sprawowanej w trybie non-stop opieki), w podeszłym wieku. Wiele rodzin zмага się ze społeczną izolacją, nie mając znajomych ani szerszych relacji ze środowiskiem społecznym. Kontakty i więzi są zazwyczaj ograniczone tylko do profesjonalistów w obszarze pomocy społecznej i usług socjalnych oraz osób poznanych w związku z edukacją czy rehabilitacją.

W niektórych społecznościach gminnych funkcjonują placówki wsparcia dla dorosłych osób z NI, w znacznej części prowadzone przez organizacje sektora obywatelskiego, takie jak środowiskowe domy samopomocy. Funkcję ośrodków wsparcia pełnią realnie także warsztaty terapii zajęciowej, choć zostały powołane w celu rehabilitacji zawodowej, przygotowywania uczestników do pracy na chronionym lub otwartym rynku pracy. Niestety, liczba placówek wsparcia jest niewystarczająca, a ich działania skupiają się bardziej na wąsko rozumianych specjalistycznych usługach rehabilitacji, terapii i opieki, bez dbałości o społeczne zakorzenienie osób z NI i rodzin w życzliwym środowisku sąsiedzkim, lokalnym (*local community*). Ubocznym, ale ważnym efektem działań tych instytucji jest zmniejszanie się poczucia odpowiedzialności i solidarności wśród sąsiadów, rodziny, ludzi w społeczności. Przeważa zazwyczaj przeświadczenie, że jeśli jest w okolicy instytucja publiczna, która jest powołana do udzielania wsparcia, to nie ma potrzeby, aby poświęcać swój czas i angażować się w pomoc.

Niejednokrotnie po śmierci opiekunów, przy braku wsparcia społecznego i najczęściej nieuregulowanych sprawach prawno-finansowych oraz mieszkaniowych osoba z NI trafia do domu pomocy społecznej jako miejsca całodobowego, stałego pobytu, choć nie ma takiej konieczności i nie jest to rozwiązanie preferowane przez te osoby. System usług oferowany przez służby społeczne często nie zabezpiecza rodzin osób niepełnosprawnych przed takimi sytuacjami. Skutkiem słabego zabezpieczenia finansowego (ubezpieczeniowego) osoby z NI i ich rodziny długoterminowo są zależne ekonomicznie od pomocy społecznej i służb społecznych. Przy braku życzliwego wsparcia, po ewentualnej śmierci rodziców (opiekunów) osoba z niepełnosprawnością intelektualną wskutek działania osób nieuczciwych lub własnych decyzji (ponieważ nie jest w stanie przewidzieć wszystkich konsekwencji ich podjęcia), może zostać zdegradowana do poziomu, w którym służby społeczne podejmą interwencję socjalną, umieszczając ją w domu pomocy społecznej. System pomocy instytucjonalnej zapewnia opiekę, ale izoluje osoby od ich naturalnego środowiska, tworzy zamkniętą przestrzeń ze ścisłymi regułami, utrudnia, a często uniemożliwia zaspokojenie ważnych potrzeb życiowych. Innym rozwiązaniem stosowanym powszechnie w Polsce jest zobowiązanie rodzeństwa do zajęcia się swoim bratem lub siostrą. Nie zawsze jednak jest to sytuacja możliwa do urzeczywistnienia

z różnych powodów: skomplikowanej sytuacji rodzinnej, warunków finansowych, czy też braku gotowości do opieki. To bardzo duże obciążenie w codziennym życiu, na które nie wszyscy są gotowi. Szczególnie jeśli system publiczny nie zapewnia opiekunowi wsparcia w formie opieki wytchnieniowej itp.

4. Potrzeba zmiany

Na szczęście powoli zmienia się sytuacja i świadomość dotycząca środowiska osób z niepełnosprawnością intelektualną. Powstało wiele organizacji pozarządowych grupujących rodziny, które działają na rzecz osób z NI, ich praw i poprawy warunków życia. Rozpoczęto prace nad likwidacją instytucji ubezwłasnowolnienia, aby procedury decyzyjne uwzględniały opinię samej osoby z NI, traktując ją podmiotowo. Zmienia się też słownictwo, przestaje się używać terminu „upośledzenie umysłowe” na rzecz „niepełnosprawności intelektualnej”. Osoby z NI wychodzą z domów, uczestniczą w różnych wydarzeniach w społeczności lokalnej, a ich aktywna obecność powoli staje się akceptowana i postrzegana pozytywnie. Istnieje system oświaty, uwzględniający uczniów z różnymi potrzebami edukacyjnymi oraz sieć lokalnych placówek środowiskowych - choć jeszcze nie we wszystkich gminach, a nawet nie wszystkich powiatach - adresujących swe działania do tej grupy.

W 2012 roku Polska ratyfikowała Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych. W art. 19 zawarte jest obywatelskie prawo osób niepełnosprawnych do pełnego życia, włączenia i uczestnictwa w życiu społecznym, w tym prawo do dokonywania wyborów i dostępu do usług w społeczności lokalnej. Ich urzeczywistnienie w dużej mierze pozostaje jednak w naszym państwie w sferze deklaracji a nie praktyki społecznej. Nie udało się dotąd stworzyć kompleksowego systemu środowiskowego wsparcia w społeczności lokalnej dla dorosłych osób z NI. Poszczególne organizacje czy samorządy próbują wypracowywać rozwiązania „na własną rękę”. Tymczasem potrzebne są systemowe rozwiązania w zakresie mieszkalnictwa (dostęp do mieszkań chronionych i wspomaganych), systemu zabezpieczenia finansowego, tworzenia możliwości podejmowania pracy, aktywnej rehabilitacji, tworzenia sieci wsparcia społecznego w społeczności lokalnej. Ważne też jest obudowywanie wsparcia instytucjonalno-usługowego przez działania *stricte* środowiskowe, jak animowanie ruchu rodzin na rzecz samopomocy i rzecznictwo na rzecz realizacji potrzeb tej grupy obywateli.

5. Zmiana społeczna krok po kroku, czyli krótka instrukcja stosowania Modelu

Model „Bezpieczna przyszłość” to kompleksowa koncepcja wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w miejscu ich zamieszkania, w konkretnej społeczności lokalnej, ukierunkowany na społeczną inkluzję tych osób m.in. poprzez tworzenie wokół nich Kręgów wsparcia. Model ukierunkowany jest na wdrażanie rozwiązań trwałych, prowadzących do zmiany społecznej, obejmującej stworzenie warunków umożliwiających funkcjonowanie osoby z NI w swoim środowisku życia także po śmierci jej opiekunów: rodziców lub innych osób bliskich.

Model „Bezpieczna przyszłość” jest makroinnowacją społeczną (1) dostosowaną do warunków polskich, (2) wypełniającą istotną lukę w systemie wsparcia osób niepełnosprawnych i zgodną z ogólną ewolucją europejskich systemów pomocowych, ukierunkowaną na (3) rozwój usług społecznych, (4) dowartościowanie środowiskowych form wsparcia oraz (5) programów aktywizujących. W warstwie aksjologicznej Model odwołuje się zaś do (6) zasady poszanowania godności osób niepełnosprawnych przez urzeczywistnienie ich prawa do samostanowienia i pełnego uczestnictwa w życiu społecznym (podejście *empowerment*).

Z perspektywy programowania polityk publicznych Model „Bezpieczna przyszłość” zakłada prowadzenie działań równocześnie na trzech poziomach: (i) makro, (ii) mezo oraz (iii) mikro.

Poziom makro (poziom centralny) to działania partnerów krajowych obejmujące przygotowanie samego Modelu, a także - prowadzone w ramach Środowiskowego Laboratorium Zmiany - prace analityczno-eksperckie i monitoringowo-ewaluacyjne, towarzyszące wdrażaniu Modelu na poziomie mezo i mikro. To także prowadzenie działań rzeczniczych ukierunkowanych na upowszechnianie zawartych w Modelu rozwiązań środowiskowych w samorządach i społecznościach nieobjętych bezpośrednimi działaniami projektowymi. To wreszcie prace nad założeniami regulacji prawnych, które umożliwią upowszechnienie tych rozwiązań środowiskowych, które sprawdziły się w innych państwach, a dla których brak „oprzyrządowania” w obecnym polskim porządku formalno-prawnym.

Poziom mezo (poziom samorządowo-społecznościowy) to ogół działań związanych z wdrożeniem i rozwijaniem lokalnych systemów wsparcia środowiskowego osób z NI i ich rodzin, z uwzględnieniem Kręgów wsparcia, przy zaangażowaniu operatorów lokalnych (mogą być nimi zarówno instytucje publiczne, jak i organizacje szeroko rozumianego trzeciego sektora) oraz czynnym uczestnictwie samorządów lokalnych (szczególnie gminnego lub powiatowego). W celu wdrożenia Modelu operator lokalny utworzy w swej strukturze organizacyjnej Sekcję środowiskowego wsparcia osób z NI i rodzin. Natomiast zadaniem władz samorządowych jest uwzględnienie rozwiązań modelowych na poziomie regulacji prawa miejscowego oraz strategicznego programowania lokalnych polityk publicznych, tak aby wdrożenie Modelu miało charakter trwałej zmiany społecznej. Elementem poziomu mezo jest także zawiązanie i funkcjonowanie Koalicji sojuszników lokalnych oraz realizowanie kampanii społecznych o zasięgu lokalnym. To wreszcie animacja ruchu samopomocowego obejmującego, ale zarazem przekraczającego poziom prywatnego wzajemnego wsparcia rodzin osób z NI.

Poziom mikro to praca środowiskowa w bezpośredniej styczności z osobami niepełnosprawnymi i ich rodzinami. Wartość tej pracy ma charakter autoteliczny, a więc rozumiana jest jako korzyść społeczna, niezależnie od stopnia powodzenia w zakresie zmian na poziomie mezo i makro. Jednocześnie praca mikrośrodowiskowa to tworzenie warunków niezbędnych do uruchomienia kluczowych dla wdrożenia innowacji Kręgów wsparcia jako działania w pełni środowiskowego, a więc nie tylko dla osób z NI i ich rodzin, ale we współpracy z tymi osobami i rodzinami. W fazie testowania Modelu przewidziane jest podjęcie takiej pracy z 10 osobami z NI i ich rodzinami w każdej ze społeczności lokalnych uczestniczących w projekcie. Poziom mikro to także tworzenie zindywidualizowanych Planów na przyszłość uwzględniających

sprawy mieszkaniowe, zabezpieczenia finansowego, prawnego, dostępu do usług zdrowotnych i rehabilitacyjnych, ukierunkowanego na stworzenie realnych szans na pozostanie osób z NI w swym środowisku życia po śmierci opiekunów.

Prowadzenie pracy środowiskowej na poziomie mikro wymaga profesjonalnego zaangażowania konkretnych specjalistów ds. pracy z rodzinami, ale także czynnego udziału samych osób z NI, ich rodziców i innych osób bliskich. Wymaga rozwijania metodyki tej pracy oraz gromadzenia i wymiany doświadczeń z zakresu praktyki społecznej. Służą temu *Poradnik ABC* oraz platforma internetowa. *Poradnik ABC* jest immanentną częścią Modelu „Bezpieczna przyszłość” i należy go traktować jako pełnoprawny załącznik do niniejszego opracowania.

Warto też zaznaczyć, że testowe wdrażanie założeń Modelu w ramach realizacji projektu „Bezpieczna przyszłość osób z niepełnosprawnością intelektualną” miało charakter dyrektywny (działanie w trybie „z góry na dół”: od opracowania koncepcji na poziomie centralnym, przez zawiązanie partnerstw lokalnych i wybór operatorów lokalnych, do uruchomienia działań środowiskowych), ale zarazem wywoływanie zmiany społecznej ma charakter działania *bottom-up* (z dołu do góry, przy kluczowym znaczeniu pracy środowiskowej w bezpośredniej styczności z osobami z NI i ich rodzinami). Występuje tu sprzężenie zwrotne między działaniami makro i mikro, możliwe dzięki działaniom na poziomie mezo. W tym sensie, dla wdrażania Modelu z perspektywy programowania i realizacji polityk publicznych, poziom mezo (samorządowo-społecznościowy) jest najważniejszy.

Działania na poziomie mezo i mikro, w związku z podmiotami je realizującymi (operator lokalny, samorząd lokalny, koalicja sojuszników, rodzina z osobą z NI) oraz miejscem ich realizacji (społeczności lokalne), są w niniejszym opracowaniu opisywane wspólnie.

Charakterystyka Modelu „Bezpieczna przyszłość” i zasady jego wdrażania

1. Czym jest Model „Bezpieczna przyszłość”

Model „Bezpieczna przyszłość” to kompleksowa koncepcja wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w społeczności lokalnej, a więc w miejscu ich zamieszkania, w środowisku rodzinnym i otoczeniu społecznym, zapewniająca godne życie, przy zaspokojeniu ich specyficznych potrzeb, ale także wykorzystaniu realnych możliwości ich aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (inkluzja społeczna). Model zawiera opis rozwiązań i ich wariantów wdrożeniowych, dostosowanych do społeczności lokalnych o odmiennych charakterystykach, z możliwością wyboru najbardziej odpowiednich dla poszczególnych rodzin (rozwiązania szczegółowe), jak i warunków lokalnych (rozwiązania z zakresu lokalnej polityki społecznej).

Model w szczególności ukierunkowany jest na stworzenie sytuacji, w której możliwe jest **pozostanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną w swoim środowisku życia także po śmierci opiekunów** (rodziców lub innych osób bliskich).

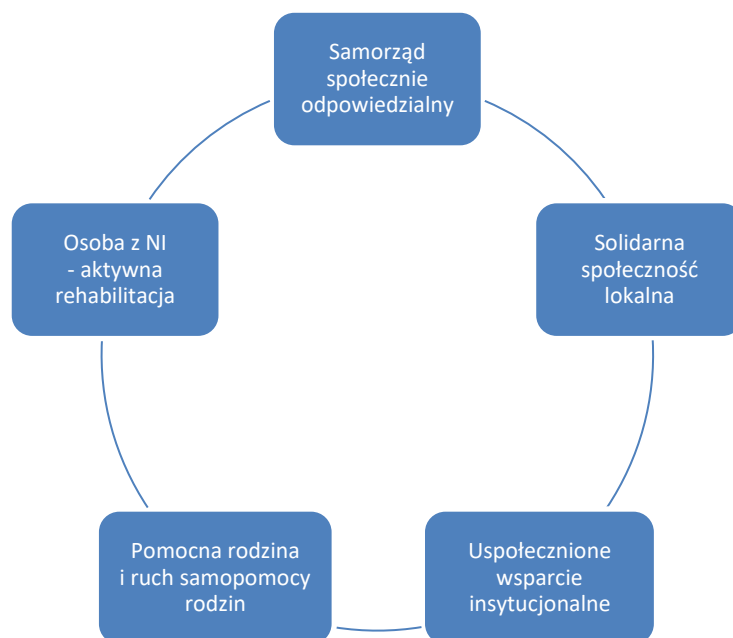
Model jest pionierskim i innowacyjnym rozwiązaniem systemowym, uwzględniającym społeczny paradygmat postrzegania niepełnosprawności intelektualnej oraz uwzględniającym prawa osób niepełnosprawnych potwierdzone przez Konwencję ONZ, ratyfikowaną przez Polskę w 2012 roku. Model uwzględnia dorobek polskiej szkoły rehabilitacji, na bazie której stworzony został po 1989 roku system wspierania osób niepełnosprawnych (zakłada się w nim wykorzystanie potencjału wszystkich funkcjonujących rozwiązań finansowanych ze środków PFRON) oraz ogólną reorientację systemu pomocy i integracji społecznej, oraz szerzej - polityki społecznej w kierunku rozwiązań aktywizujących i włączających. Jego wartością dodaną jest natomiast rozbudowanie i funkcjonalne wykorzystanie marginalizowanych obecnie środowiskowych form wsparcia.

Model opisany w niniejszym opracowaniu uwzględnia doświadczenia zgromadzone i poddane obiektywizującej refleksji w procesie testowego jego wdrażania w ramach realizacji projektu „Bezpieczna przyszłość osób z niepełnosprawnością intelektualną, w tym wyników badań typu *action reserach*, zrealizowanych w ramach tego projektu w formule Laboratorium Zmiany Środowiskowej.

2. Budowanie lokalnego systemu wsparcia

Kompleksowy środowiskowy system wsparcia osób z NI opiera się na kilku kluczowych, powiązanych wzajemnie elementach, które określamy w niniejszym opracowaniu modelowym jako: (i) samorząd społecznie odpowiedzialny, (ii) solidarna społeczność lokalna, (iii) uspołecznione

wsparcie instytucjonalne, (iv) pomocna rodzina i ruch samopomocy rodzin, (v) osoba z niepełnosprawnością intelektualną – aktywna rehabilitacja.

Źródło: opracowanie własne.

Samorząd społecznie odpowiedzialny

.....

Szczególna rola w modelu przypada samorządowi lokalnemu, zarówno gminnemu, jak i powiatowemu. Władze samorządowe - w myśl założeń modelowych - mają za zadanie prowadzić lokalną politykę społeczną ukierunkowaną na stworzenie zintegrowanego systemu wspierania rodzin i osób niepełnosprawnych, w pełni wykorzystującego potencjał lokalnych służb społecznych i lokalnej infrastruktury oraz pobudzającego aktywność obywatelską. Ten lokalny szczebel jest kluczowy dla funkcjonowania osób z NI i ich rodzin. To samorząd z racji bycia liderem i gospodarzem terenu może i powinien tworzyć warunki dla pełnego uczestnictwa rodzin i osób z NI w życiu społeczności jako jednej z grup i środowisk w trudnej sytuacji życiowej. Wsparcie samorządowe powinno znajdować odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych programujących polityki publiczne, w realizowanych programach i w zarządzaniu budżetem gminy czy powiatu.

Model ukierunkowany jest na wdrożenie władz i instytucji samorządowych do tworzenia zintegrowanego systemu wsparcia osób z NI jako trwałego elementu rozwiązywania problemu niepełnosprawności i szerzej - lokalnej polityki społecznej.

Solidarna społeczność lokalna

Społeczność lokalna to wszyscy ludzie mieszkający na danym terenie oraz działające tam instytucje, organizacje, firmy. Tymczasem osoby z NI i ich rodziny często pozostają niemal niezauważane przez mieszkańców, a nawet bezpośrednich sąsiadów. Nie widać ich, bo zamykają się w swoich domach i świecie prywatnych relacji. Ten stan rzeczy to wielkie wyzwanie dla współodpowiedzialności i sąsiedzkiej solidarności. Przez wiele lat funkcjonowanie osób z NI w przestrzeni społecznej było tematem tabu. Nie bardzo wiedzano, jak z takimi osobami kontaktować się i rozmawiać oraz co o nich myśleć. Dominowało przekonanie, że byłoby najlepiej, gdyby na stałe mieszkaly one w zamkniętych placówkach, najczęściej usytuowanych poza granicami miast lub na ich obrzeżach. Izolacja społeczna osób z NI prowadziła tu do ich izolacji przestrzennej, a ta druga umacniała pierwszą.

Model wsparcia środowiskowego przyjmuje, że przeszkodą w społecznym funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych nie jest niepełnosprawność jako taka, ale samotność, która izoluje od ludzi i otaczającego świata, i spycha na margines. Bardzo ważne jest więc przezwyciężenie stereotypów na temat osób z NI, dotarcie z przekazem, że nie są dla nikogo zagrożeniem, że są takimi samymi obywatelami jak inni mieszkańcy i że potrafią funkcjonować w życiu społecznym i przestrzeni publicznej. Model zakłada włączanie osób z NI w różne kręgi i sieci kontaktów, z wykorzystaniem aktywności oferowanych przez lokalne instytucje i organizacje. Warunkiem brzegowym inkluzji jest jednak akceptacja „inności” w codziennym życiu przez otoczenie. Model zakłada budowanie w społecznościach lokalnych wokół osób z NI Kręgów wsparcia, skupiających członków rodziny i otoczenia rodziny, sąsiadów, wolontariuszy, przedstawicieli zawodów pomocowych (pielęgniarka, lekarz, pracownik socjalny). Co ważne, kręgi oparte są na relacjach spersonalizowanych i każdy tworzony jest wokół konkretnej osoby niepełnosprawnej i jej rodziny.

Uspołecznione wsparcie instytucjonalne

Model zakłada wykorzystanie potencjału instytucji środowiskowych, w tym placówek, programów i projektów prowadzonych przez organizacje trzeciego sektora: organizacje pozarządowe i podmioty z nimi zrównane. Działania środowiskowych domów samopomocy, warsztatów terapii zajęciowej, innych placówek i ośrodków wsparcia tworzą szansę dla rehabilitacji społecznej (habilitacji) dorosłych osób z NI. Ważne jest też rozwinięcie systemu mieszkań chronionych i wspomaganych. W modelu chodzi przy tym o to, aby wszystkie te placówki zakorzeniać lokalnie, otwierać na prowadzenie programów środowiskowych. Żeby nie stanowiły one zamkniętych enklaw wsparcia instytucjonalnego, adresowanego wyłącznie do określonej grupy kategoryalnej, pozwalającego pozostałym mieszkańcom prowadzić życie,

jakby osób z NI na ich terenie nie było. Chodzi o to, aby ośrodki te były postrzegane jako elementy lokalnej infrastruktury, aby uczestniczyły w życiu społeczności lokalnych. Model zakłada łączenie i wzajemne przenikanie się wsparcia instytucjonalnego i usług środowiskowych, współpracę (nie tylko odświętną, okazjonalną) placówek z rodzinami osób z NI. W ten sposób i placówki, i programy nabierają środowiskowego charakteru, a współpracujące z nimi sieci oparcia społecznego (Kręgi wsparcia) stają się koproducentami usług. Wokół zinstytucjonalizowanej infrastruktury wsparcia rozwija się zaś ruch samopomocy rodzin.

Pomocna rodzina i ruch samopomocy rodzin

Rodzina to najważniejsze osoby w życiu osób z NI, otaczające je miłością, troską, opieką. Często jednak samotnie borykają się z codziennymi zadaniami wychowawczymi i opiekuńczymi, pozbawione wsparcia, nawet tego wytchnieniowego. Rodziny zwykle doświadczają dużych trudności związanych z rehabilitacją (zwłaszcza, gdy osoby z NI osiągną dorosłość), stygmatyzacji w społeczności, urzędniczej obojętności. Model zakłada, że rodziny takie powinny być otoczone wsparciem, a jednocześnie same współtworzyć oparcie środowiskowe nie tylko dla własnych niepełnosprawnych członków. Chodzi o tworzenie ruchu samopomocy i sieci rodzin, bo przecież to jest pierwszy, podstawowy społeczny krąg wzajemnej pomocy.

W modelu przywiązuje się dużą wagę do pracy z rodzinami pod kątem zabezpieczenia przyszłości osób z NI w sytuacji, kiedy zabraknie naturalnych opiekunów, jakimi są rodzice. Nie zawsze rodzeństwo jest gotowe do opieki nad dorosłym niepełnosprawnym bratem czy siostrą. Dlatego tak istotne jest przygotowanie wszystkich członków rodziny do odejścia opiekunów jako naturalnej sytuacji w biografii rodziny i „trajektorii życia” osoby z NI i tym samym planowanie przyszłości z wyprzedzeniem, już na wczesnym etapie dorosłości osoby niepełnosprawnej.

Zarazem doświadczenia związane z testowym wdrażaniem Modelu wskazują na znaczenie zasobów rodzin z osobą niepełnosprawną, które określić można terminem *resilience* (dosłownie prężność i odporność), a które przekładają się na zdolność do samomodyfikacji funkcjonowania w zależności od zmieniających się okoliczności i potrzeb. Oznacza to, że istotnym celem pracy z rodzinami jest aktywacja potencjału *resilience*.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną – aktywna rehabilitacja

Na poziomie aksjologicznym model przyjmuje, że osoby z NI są traktowane w sposób podmiotowy: jako ludzie posiadający pełne prawa obywatelskie, których godność jest nienaruszalna, a możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym - pomimo obiektywnych trudności - urzeczywistniane, zgodnie z ich preferencjami i potrzebami. Pomoc świadczona tym osobom nie ma charakteru wyręczającego i dezaktywizującego, ale powinna wspierać ich

rozwój. W Modelu przyjmuje się więc, że działania na rzecz przystosowania otoczenia społecznego do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnością intelektualną są kojarzone z szansami, jakie niesie ze sobą aktywna rehabilitacja. Rehabilitacji nie traktuje się wąsko, w rozumieniu wyłącznie medycznym, ale szeroko, uwzględniając dorobek tzw. polskiej szkoły rehabilitacji. Kluczowym celem rehabilitacji jest tu przygotowanie osób niepełnosprawnych do aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie, a aktywność na rynku pracy jest traktowana jako jeden z wymiarów tej aktywności. Dostrzega się więc szanse, jakie niesie ze sobą rehabilitacja zdrowotna i rehabilitacja zawodowa, ale kluczowe znaczenie przypisuje się rehabilitacji społecznej osób z NI.

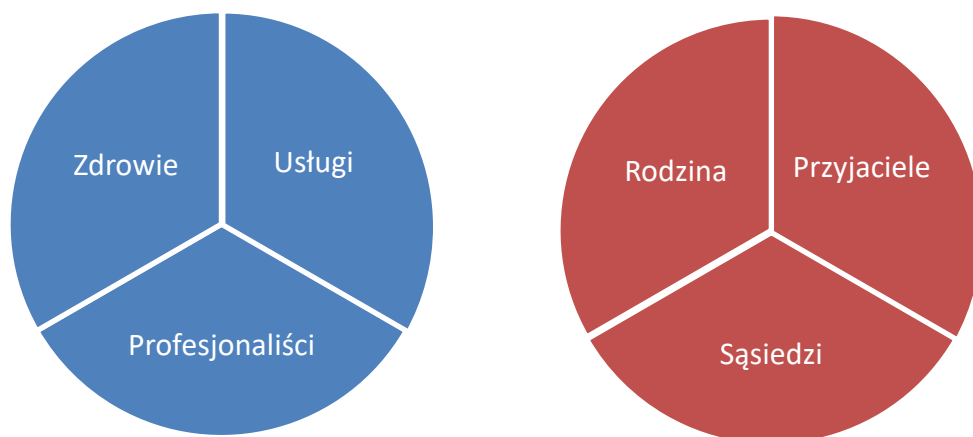
W modelu chodzi o stworzenie optymalnych warunków inkluzji społecznej osób z NI, z uwzględnieniem zarówno możliwości włączeniowych społeczności lokalnej, jak i zdolności partycypacyjnych osób niepełnosprawnych. W podejściu tym uwzględnia się rolę rodziny jako struktury pośredniczącej (*mediating structure*). Przyjmuje się, że rolą profesjonalistów o różnych specjalnościach jest nie tylko rehabilitacja osób z NI, ale i odpowiednie wspieranie ich rodzin, aby były one strukturami otwartymi i otwierającymi (się) na świat społeczny, a nie strukturami, w których funkcjonowaniu dominują mechanizmy obronne, izolujące osoby niepełnosprawne od społecznego otoczenia. Pomoc specjalistów powinna przy tym być dopasowana do fazy życia danej rodziny jako ekosystemu mającego własną dynamikę rozwojową.

3. W kierunku współtworzenia (koprodukcji) usług. Sieciowy model wsparcia

Na całym świecie odchodzi się od preferencji dla opieki instytucjonalnej (*institutional care*) na rzecz usług środowiskowych, świadczonych w społeczności lokalnej (*community based services*). Mówi o tym także Konwencja ONZ w Artykule 19. Model „Bezpieczna przyszłość” zakłada wdrożenie podobnej zmiany w odniesieniu do usług świadczonych osobom z NI. W polskiej praktyce, w organizowaniu usług społecznych zbyt dużą wagę przykładają się jednak do wąsko rozumianej efektywności, czy technokratycznych wskaźników, umniejszając przez to znaczenie kontekstu społecznego i związanej z nim społecznej wartości dodanej usług świadczonych w środowisku, a nie w placówkach. Owa wartość dodana to coś, czego nie da się „zakupić” u specjalistów, a co ma pierwszorzędne znaczenie dla społecznego funkcjonowania i jakości życia osób z NI, bez czego nie da się rozwiązać ich podstawowego problemu życiowego, jakim jest osamotnienie i izolacja.

Usługa społecznościowa jako usługa ko-produkowana wychodzi właśnie z paradygmatu społecznościowego. Model „Bezpieczna przyszłość” jest oparty na koprodukcji usług w solidarnej społeczności lokalnej. Zamiast relacji usługodawca - klient jest tu relacja współdecydowania i współtworzenia usługi przez różne podmioty, w tym przez adresatów wsparcia. To nowy, sieciowy, więziotwórczy wymiar usług społecznych, odwołujący się do współodpowiedzialności za drugiego człowieka i solidarności. W tej perspektywie osoby z NI to sprawczy obywatele, pomimo swoich ograniczeń i dysfunkcji. Model świadczenia usług bazuje tu na potencjałach, a nie deficytach. Wyzwała w osobach z NI i ich rodzinach empowerment, czyli poczucie podmiotowości i sprawczości. Nie da się kupić serdeczności, przyjaźni i dobrych relacji, ale można je wytworzyć, właśnie na zasadzie koprodukcji, obudowując cierpliwą pracą w społeczności i

ze społecznością usługi rehabilitacyjne, opiekuńcze i medyczne, świadczone z wykorzystaniem specjalistów.

Źródło: opracowanie własne.

Koprodukcja bazuje na sieciowym łączeniu formalnego systemu wsparcia z działaniami nieformalnymi. Jak zaznaczają Vickie Cammack i Carry Byrne z organizacji PLAN, taki „*sieciowy model wsparcia jest budowany poprzez połączenia pomiędzy jednostkami, rodziną, przyjaciółmi i systemem formalnym, żeby zapewnić współpracę wszystkim, którzy przyczyniają się do udanego życia osób z NI. Wyzwaniem jest poprowadzenie komunikacji i współdziałania pomiędzy dwoma bardzo różnymi systemami opieki. System formalny działa w oparciu o skuteczność, efektywność, eksperckość i rozliczalność. Dla odróżnienia rodziny, przyjaciele, sąsiedzi działają w oparciu o miłość i troskę - często włączając pasję, kreatywność, mądrość i spontaniczność. Nie powinno dziwić, że te dwa filary opieki często są ze sobą w konflikcie. Budowanie mostów i porozumień pomiędzy tymi dwoma systemami daje szansę wzmocnienia (empower) i umożliwienia osobistym sieciom bycia kluczowym elementem w udanym życiu osób z niepełnosprawnością intelektualną*”³.

Najważniejszą wartością dodaną takiego sieciowego, uspołecznionego modelu wsparcia opartego na koprodukcji usług jest w perspektywie długofalowej możliwość pozostawienia (przynajmniej części) osób z NI w społeczności, kiedy zabraknie ich naturalnych opiekunów. Dlatego przechodzenie od systemu z dominacją opieki instytucjonalnej do systemu dowartościowującego wsparcie środowiskowe, co zakłada Model „Bezpieczna przyszłość”, to

³ *Technology Innovation Management Review; Accelerating a Network Model of Care; Taking a Social Innovation to Scale, Vickie Cammack and Kerry Byrne; July 2012; tłumaczenie Paweł Jordan*

forma **długofalowych inwestycji społecznych** dokonywanych w ramach polityki publicznej tak w wymiarze krajowym, jak i - przede wszystkim - lokalnym.

Zaznaczmy przy tym, że system wsparcia środowiskowego jest tańszy niż system opieki instytucjonalnej. Wsparcie środowiskowe, choć trudniejsze w organizacji, jest bowiem zawsze dużo mniej kosztowne niż utrzymywanie placówek.

4. Teoretyczna podbudowa Modelu

Model wsparcia środowiskowego „Bezpieczna przyszłość” przez działania aktywizujące zarówno osoby z NI, jak i ich bezpośrednie otoczenie, jest elementem szerszego systemu aktywnej integracji osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Działania podejmowane w obszarze integracji społecznej mają na celu budowanie społeczeństwa opartego na współuczestnictwie i wspieraniu osób zagrożonych wykluczeniem w realizacji ich celów życiowych. Wsparcie środowiskowe osób z NI jest przejawem aktywnej integracji, która opiera się na działaniach zapobiegawczych oraz kompensacyjnych i jest skierowana do osób, których możliwości społecznej partycypacji są w znacznym stopniu ograniczone.

Model „Bezpieczna Przyszłość” wpisuje się w nurt zmiany systemowej w programowaniu i realizacji polityk publicznych związany z dokonującą się właśnie transformacją państwa dobrobytu, co opisywane jest w literaturze przedmiotu jako zwrot w stronę (i) **polityki aktywizacji** (w tym aktywnej integracji), (ii) **inwestycji społecznych** oraz (iii) **współrządzenia** (*governance*), z wyeksponowaniem (iv) rosnącej roli **usług społecznych**, w tym ich **społecznej koprodukcji**.

W szczególności Model „Bezpieczna przyszłość” odwołuje się do podejścia wypracowanego przez kanadyjską organizację PLAN (Planned Lifetime Advocacy Network, www.plan.ca), która od wielu lat buduje środowiskowy system wsparcia poprzez kręgi wsparcia. Przetłumaczony został poradnik „Safe and secure” (Bezpieczeństwo i ochrona) oraz zrobiony pierwszy krok w tworzeniu Kręgów wsparcia w Warszawie, w ramach Warszawskiego Forum Inicjatyw na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (WFIONI), działającego pod auspicjami Stowarzyszenia BORIS.

5. Legitymizacja Modelu przez odwołanie do obowiązujących regulacji prawnych

Model środowiskowego wsparcia „Bezpieczna przyszłość” nawiązuje w swej aksjologii i orientacji programowej do trzech ważnych aktów prawa międzynarodowego: (1) Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku, (2) Deklaracji Praw Osób z Upośledzeniem Umysłowym przyjętej rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 20 grudnia 1971 roku oraz (3) Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 roku, a ratyfikowanej przez Polskę w 2012 roku (Dz.U. 2012, poz. 1169). Szczególne znaczenie ma tu Konwencja, która zdynamizowała polityki publiczne wielu państw w zakresie

aktywnego rozwiązywania problemów osób z niepełnoprównościami w oparciu o poszanowanie praw człowieka, włączenie społeczne i możliwie pełną partycypację tych osób w życiu publicznym.

Działania przewidziane w Modelu odwołują się także do szeregu regulacji w prawie polskim. Warto tu w pierwszej kolejności przywołać ustawę zasadniczą. Według Konstytucji RP źródło wolności i praw człowieka stanowi jego przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna godność, której poszanowanie oraz ochrona są obowiązkiem Państwa (art. 30). Każdy człowiek, niezależnie od jego poci, rasy, wyznania, poglądów, statusu materialnego, zdrowia, czy poziomu inteligencji, jest obdarzony ową przyrodzoną mu godnością. Dlatego też wszyscy obywatele są sobie równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne i nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym, czy gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art.32). Zapisy te mają bezpośrednie przełożenie na działania wspierające osoby niepełnosprawne, w tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną, jako osoby słabsze, w trudniejszej sytuacji. Należy zaznaczyć, że w polskim porządku prawnym przepisy konstytucyjne stosuje się wprost.

Znaczący wpływ na życie osób z niepełnosprawnościami ma Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776 ze zm.), która rozszerzyła znacznie zakres uregulowań pierwszej ustawy dotyczącej tej sfery z dnia 9 maja 1991 roku, co ważne dla tematu niniejszego opracowania - o rehabilitację społeczną oraz udział w jej realizacji organizacji pozarządowych. Na poziomie definicji legalnej ustawa określa niepełnosprawność jako trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodujące niezdolność do pracy. Takie rozumienie niepełnosprawności jest stosowane przez zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności do celów pozarentowych.

Kolejne istotne sformułowania definicyjne wprowadziła Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. 1998, nr 162, poz. 1118 ze zm.), określając m.in. niezdolność do samodzielnej egzystencji jako naruszenie sprawności organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych.

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego uchwalona 19 sierpnia 1994 roku (Dz.U. 1994, nr 111, poz. 535 ze zm.) zawiera regulacje dotyczące problematyki związanej z szeroko pojętą opieką zdrowotną i pomocą osobom z zaburzeniami psychicznymi i z niepełnosprawnością intelektualną oraz ochroną ich praw obywatelskich.

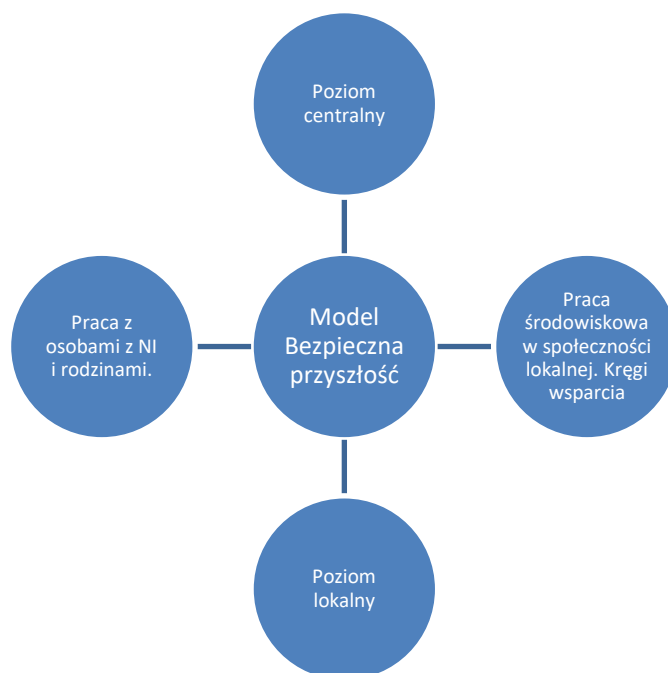
Z punktu widzenia relacji rząd - samorząd terytorialny i tworzącego się podziału zadań ważne miejsce ma przyjęta przez Sejm RP 1 sierpnia 1997 roku Uchwała - Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. 1997, nr 50, poz. 475). W tym dokumencie władza ustawodawcza zobowiązuje już nie tylko rząd, ale i władze samorządowe do podjęcia działań mających na celu urzeczywistnienie wynikających z konwencji międzynarodowych praw osób niepełnosprawnych. Dokument ten głosi jednocześnie, że *osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji.*

W realizacji działań, o których mówi m.in. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, istotne wsparcie jednostkom samorządu terytorialnego oferuje uchwalona 24 kwietnia 2003 roku Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.). Nałożyła ona na lokalne władze obowiązek realizacji zasady pomocniczości poprzez współpracę administracji publicznej ze zorganizowanymi grupami mieszkańców - organizacjami pozarządowymi i podmiotami z nimi zrównanymi (kościelnymi podmiotami trzeciego sektora, a także spółdzielniami socjalnymi i spółkami non-profit) – co powinno przekładać się na wzrost lokalnego kapitału społecznego, racjonalizację wydatków publicznych oraz zwiększenie dostępności usług skierowanych do ogółu mieszkańców i poszczególnych grup o specyficznych potrzebach. Właśnie w oparciu o przepisy tej ustawy zakłada się w Modelu zlecenie usługi społecznościowej, najlepiej w trybie powierzenia w ramach otwartego konkursu ofert.

6. Wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość”

Model wsparcia środowiskowego „Bezpieczna przyszłość” został wypracowany na bazie doświadczeń partnerów centralnych, a także był szeroko konsultowany z partnerami lokalnymi. Projekt makroinnowacji stanowił niepowtarzalną szansę testowego wdrożenia zaproponowanego podejścia i stworzenia – przy wykorzystaniu także doświadczeń fazy wdrożeniowej – unikalnego zintegrowanego podejścia środowiskowego w praktykach pomocowych adresowanych do osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin. Temu też służyła praca i refleksja metodyczna, prowadzona na poziomie centralnym (makro) w ramach projektu oraz zrealizowane badania *action research*. W działaniach tych spotkały się organizacje i eksperci, którzy zajmują się pracą z osobami z NI i rodzinami tych osób oraz organizacje i eksperci, którzy zajmują się aktywizacją społeczności lokalnej, pracą z samorządami, pracą z wolontariuszami, i posiadają doświadczenie w zakresie uruchamiania dużych krajowych programów społecznych, a także doświadczeni badacze. Model zakłada bowiem funkcjonalną współpracę ekspertów i praktyków. Upowszechnianiu metodyki pracy środowiskowej z osobami z NI i ich rodzinami (poziom mikro) – jako zbioru praktyk pomocowych realizowanych w bezpośredniej styczności z adresatami wsparcia – służy „Poradnik ABC. W kierunku udanego życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną”, uwzględniający podstawowe uwarunkowania dobrego życia osoby z NI. Z kolei organizacji lokalnego systemu wsparcia środowiskowego służy dopracowana koncepcja usługi społecznej (społecznościowej), dopasowana do specyfiki samorządowych wspólnot terytorialnych poziomu lokalnego, jakim są w Polsce gminy i powiaty.

Model wsparcia środowiskowego „Bezpieczna Przyszłość” zakłada prowadzenie prac wdrożeniowych równocześnie na dwóch poziomach: (1) na poziomie krajowym i (2) na poziomie lokalnym.

Źródło: Opracowanie własne.

- **Wdrażanie Modelu – poziom krajowy**

Na poziomie krajowym model zakłada stworzenie kompleksowego systemu wsparcia edukacyjnego, doradczego, sieciującego, w tym w szczególności:

- opracowanie i publikacja materiałów edukacyjnych, poradniczych i promocyjnych,
- przygotowane i realizacja szkoleń dla specjalistów, rodzin, organizacji, koalicji lokalnych,
- stworzenie i uruchomienie internetowego portalu wiedzy, platformy wiedzy oraz wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy rodzinami, organizacjami, firmami i instytucjami, współpracującymi w ramach Modelu „Bezpieczna przyszłość”,
- wypracowanie narzędzia internetowego do pracy w Kręgach na kształt Facebooka,
- systematyczny rozwój rozwiązań modelowych, w tym odpowiednie dostosowywanie regulacji formalno-prawnych.

Ważnym elementem Modelu jest opracowanie treści „Poradnika ABC. W kierunku udanego życia dorosłych osób z NI”. Poradnik docelowo będzie miał formę materiału zawierającego omówienie polskich przepisów i wypracowanych rozwiązań pomocnych dla rodzin, a także do wykorzystania w pracy środowiskowej z rodzinami i osobami z NI. Będzie jednocześnie formą repozytorium w postaci portalu/strony www, dzięki czemu na etapie wdrażania Modelu poradnik będzie można sukcesywnie uzupełniać nowymi treściami, np. kiedy opisane rozwiązania będą traciły aktualność, zmienią się przepisy itp. Poradnik będzie tematycznie uwzględniał następujące obszary:

- **Rodzina.** Przygotowanie do pracy zgodnie z założeniami Modelu i planowania przyszłości osoby z NI, przygotowanie osoby do samodzielności (na indywidualnym, możliwym do osiągnięcia poziomie), w tym funkcjonowania w Kręgu Wsparcia.

- **Zabezpieczenie finansowe.** Opis najważniejszych przepisów związanych ze świadczeniami finansowymi dla osób z NI i ich rodzin, a także rekomendowane alternatywne rozwiązania finansowe.
- **Rozwiązania prawne.** Status prawny osób z niepełnosprawnością intelektualną, w tym możliwości wspierania w podejmowaniu decyzji zamiast pozbawiania zdolności do czynności prawnych.
- **Oparcie społeczne.** Kręgi wsparcia dla osób z NI i metodyka ich tworzenia i animowania: w jaki sposób budować sieć życzliwych osób dookoła osób z NI.
- **Dom.** Różne rozwiązania związane ze sprawami mieszkalnictwa dla osób z NI, w tym: warianty do wykorzystania np. mieszkania z opiekunem, mieszkania dzielone, mieszkania rodzinne, mieszkania samodzielne, mieszkania chronione, mieszkania wspomagane (których nie ma jeszcze w polskim porządku prawnym).
- **Praca, aktywizacja zawodowa, terapia przez pracę.** Możliwe do wykorzystania przykłady rozwiązań na rynku pracy, zarówno chronionym, jak i otwartym.
- **Usługi rehabilitacyjne i działania prozdrowotne.** Możliwe formy aktywnej rehabilitacji, z ukierunkowaniem na rehabilitację społeczną i włączenie.

- **Wdrażanie Modelu – poziom lokalny**

Model zakłada stworzenie i trwałe funkcjonowanie lokalnego systemu wsparcia środowiskowego. W każdym z miejsc realizacji projektu taki lokalny system będzie budowany w bezpośredniej współpracy z samorządem gminnym/powiatowym i z lokalnym operatorem (organizacją pozarządową/ placówką) jako liderem wprowadzania Modelu w danej społeczności. Operator przy współpracy z samorządem wyodrębnia i wykształca u siebie nową funkcję/strukturę, w ramach której zajmuje się wprowadzaniem środowiskowego systemu wsparcia (Centrum Kręgów Wsparcia). Centrum ma za zadanie pracować z rodzinami nad planowaniem przyszłości osób z NI w obszarach: wsparcia społecznego (Kręgi wsparcia), mieszkaniowego, zabezpieczenia finansowego, prawnego, zawodowego. Drugim zadaniem jest tworzenie i animowanie Koalicji sojuszników z lokalnych organizacji, instytucji, autorytetów, która to Koalicja będzie ważnym zapleczem, systemem koordynacji usług, wsparciem, głosem i sprzymierzeńcem zmiany na poziomie lokalnym. Model zakłada, że prace nad tworzeniem Kręgów wsparcia i Koalicji sojuszników powinny być prowadzone równocześnie.

Krąg wsparcia to środowiskowa sieć wspierania i opieki, którą współtworzą osoby i instytucje uczestniczące w codziennym życiu osoby z NI, od których zależy jej sytuacja życiowa i społeczne funkcjonowanie.

Trzon Kręgów wsparcia powinni tworzyć:

- członkowie rodzin i przyjaciele
- sąsiedzi, znajomi, lokalni wolontariusze
- lekarze, pielęgniarki, rehabilitanci, terapeuci
- prawnicy, w tym notariusze

- lokalni usługodawcy
- organizacje pozarządowe
- pracownicy socjalni i przedstawiciele innych zawodów pomocowych
- inne rodziny w podobnej sytuacji
- grupy religijne
- i inni.

Członkowie Kręgu wsparcia wspólnie pracują nad rozwojem umiejętności, kompetencji i zainteresowań osoby niepełnosprawnej, stwarzają jej możliwości aktywnego udziału w życiu lokalnej społeczności, otaczają ją opieką i tworzą zabezpieczenie obecnego i przyszłego możliwie samodzielnego funkcjonowania.

Ścisła współpraca operatora z administracją samorządową i władzami samorządowymi, jako gospodarzem terenu służy zapewnieniu trwałości wdrażania Modelu. W ramach projektu w Sekcji środowiskowego wsparcia osób z NI i rodzin przewidywane jest zatrudnienie (i) specjalisty ds. kręgów wsparcia, (ii) zatrudnienie specjalisty ds. pracy z rodziną oraz (iii) świadczenie usług specjalistycznych, głównie w formie poradnictwa indywidualnego przez ekspertów prawnych, finansowych, psychologów, pracowników socjalnych. Dodatkowo, przewiduje się możliwość zaangażowania (iv) asystenta osoby niepełnosprawnej (jeśli wystąpią takie indywidualne potrzeby), przygotowanego do pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną.

7. Etapy wdrażania Modelu w społeczności lokalnej

Wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość” obejmuje następujące etapy:

- 1) Nawiązanie współpracy z samorządem lokalnym i wybór lokalnego operatora.
- 2) Rozpoznanie środowiskowe.
- 3) Przygotowanie metodyczne do wdrożenia Modelu.
- 4) Nawiązanie współpracy z rodzinami osób z NI i podjęcie z nimi pracy.
- 5) Tworzenie koalicji sojuszników.
- 6) Przeprowadzenie kampanii społecznej.
- 7) Rekrutacja potencjalnych członków Kręgów wsparcia.
- 8) Tworzenie Kręgów wsparcia wokół osób z NI.
- 9) Monitorowanie pracy Kręgów wsparcia.

Najważniejsze działania do zrealizowania w każdym z etapów przedstawia zestawienie:

1)	Nawiązanie współpracy z samorządem lokalnym i wybór lokalnego operatora	Warunkiem wdrożenia Modelu „Bezpieczna przyszłość” na poziomie lokalnym jest akceptacja i wsparcie ze strony władz samorządowych jako gospodarza terenu i zaangażowanie wybranej lokalnej instytucji/organizacji w charakterze operatora. Model wsparcia łączy potencjał formalnego systemu pomocowego, opierając się na istniejących placówkach i służbach oraz sieci nieformalnych, włączając i angażując społeczność lokalną.
2)	Rozpoznanie środowiskowe	Rozpoznanie środowiskowe to rodzaj diagnozy sytuacji osób z NI. Należy przyrzeć się sytuacji osób z NI i rodzin w lokalnej społeczności. Ile jest takich osób? Jaka jest ich sytuacja rodzinna, ekonomiczna, społeczna? Jakie są do nich adresowane usługi? Czy funkcjonują takie placówki wsparcia jak ŚDS, WTZ, inne? Ile osób korzysta ze wsparcia instytucjonalnego? Czy są jakieś prowadzone działania środowiskowe, kampanie społeczne przybliżające osoby z NI lokalnej społeczności? Czy problematyka niepełnosprawności, w tym niepełnosprawności intelektualnej jest ujęta w dokumentach strategicznych gminy, powiatu?
3)	Przygotowanie metodyczne do wdrożenia Modelu	Przygotowanie (się) wybranej organizacji/instytucji do pełnienia funkcji lokalnego operatora. Operator tworzy u siebie Sekcję środowiskowego wsparcia osób z NI i rodzin, jako element zintegrowany z innymi działaniami i prowadzonymi programami. W ramach sekcji przeprowadza się przygotowanie do pracy specjalistów ds. kręgów wsparcia i ds. pracy z rodzinami, zgodnie z założeniami Modelu.
4)	Nawiązanie współpracy z rodzinami osób z NI i podjęcie z nimi pracy	Do udziału zaprasza się rodziny z osobą z NI, które potrzebują Kręgów wsparcia, są otwarte na współpracę i zainteresowane tworzeniem Planu na przyszłość dla osoby z NI oraz gotowe do dopuszczenia nowych osób do relacji z osobą z NI. Nawiązanie relacji z samymi osobami z NI i potwierdzenie ich zainteresowania utworzeniem szerszego kręgu wsparcia. Nawiązanie relacji z profesjonalistami działającymi na rzecz osoby z NI i jej rodziny.
5)	Tworzenie koalicji sojuszników	Budowanie koalicji z udziałem lokalnych organizacji, instytucji, autorytetów jako ważnego zaplecza, wsparcia, głosu i sprzymierzeńca przeprowadzanej zmiany na poziomie lokalnym. Potencjalnymi lokalnymi partnerami są tu m.in.: ośrodek pomocy społecznej, ośrodek zdrowia, parafia, szkoła, dom kultury, lokalne organizacje pozarządowe, autorytety lokalne oraz instytucje samorządowe. Koalicja działa na rzecz społecznego włączenia osób z NI, przeciwdziała ich izolacji, wprowadza w środowisko, pomaga w podejmowaniu nowych ról społecznych.

6)	Przeprowadzenie kampanii społecznej	Przeprowadzona przy pomocy koalicji kampania społeczna przybliży osoby z NI społeczności lokalnej. Kluczowym założeniem jest tu oparcie się na budowaniu pozytywnego wizerunku osób z NI, pokazującego ich zainteresowania, hobby, twórczość, potencjał (nie chodzi o wzbudzanie litości). Kampania służy też pozyskaniu członków Kręgów wsparcia.
7)	Rekrutacja potencjalnych członków Kręgów wsparcia	Kręgi wsparcia to sieciowa struktura społeczna wspierająca osoby z NI w codziennym życiu. Specjalista ds. kręgów poszukuje osoby do Kręgów wśród dalszej rodziny, sąsiadów, wolontariuszy w lokalnych instytucjach, np. kościele (parafii), szkole, organizacjach pozarządowych. Współpracuje w tym zakresie z koalicjantami i wykorzystuje efekty kampanii społecznej. Opiera się na przygotowanym portrecie osoby z NI, uwzględniając kompetencje, zasoby, zainteresowania danej osoby niepełnosprawnej.
8)	Tworzenie Kręgów wsparcia wokół osób z NI	Specjalista ds. kręgów buduje Krąg wsparcia jako sprawnie działającą grupę wokół osób z NI. Bazując na potencjałach osoby z NI, predyspozycjach i umiejętnościach poszczególnych członków Kręgu inicjuje konkretne działania. Członkowie grupy poznają się i uczą postrzegać siebie nawzajem jako partnerów i sojuszników przy podejmowanych działaniach. Następuje podział ról i zadań, tworzy się efektywny system komunikacji, organizowane są regularne spotkania.
9)	Monitorowanie pracy Kręgów wsparcia	W ramach monitoringu organizowane są okresowe spotkania oceniające co działa, a co trzeba poprawić, ulepszyć. Uczestnicy Kręgu utrzymują regularny kontakt między sobą i w razie potrzeby ze specjalistą ds. kręgów wsparcia.

8. Odbiorcy i użytkownicy

Model jest skierowany do dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin, niezależnie od stopnia niepełnosprawności, w tym również z niepełnosprawnością sprzężoną mieszkających na terenie całego kraju. Poza tym z Modelu korzystać będą jego użytkownicy, czyli przedstawiciele m.in. instytucji pomocy i integracji społecznej.

Odbiorcy - grupy

Model skierowany jest do:

- dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną
- najbliższego otoczenia tych osób, w tym przede wszystkim rodziców/opiekunów

- otoczenia społecznego tych osób – osoby ze środowiska, które mogą być członkami kręgów wsparcia

Model jest otwarty na uczestnictwo w kręgach wszystkich zainteresowanych osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin, niezależnie od płci tych osób i stopnia doświadczanej niepełnosprawności.

Według danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku w Polsce żyje 4 697,5 tys. osób niepełnosprawnych, co stanowi 12,2% ogółu ludności w kraju. Według wyników tego spisu wśród ogółu osób z niepełnosprawnościami 2 530,4 tys. stanowiły kobiety (53,87%), podczas gdy populacja mężczyzn z niepełnosprawnością była nieco mniejsza – 2 167,1 tys. osób (46,13%). Wyniki badania reprezentatywnego BAEL informują, że liczba osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej w 2011 roku wynosiła 3.384 tys. osób, co stanowiło 10,6% ludności w wieku 15 lat i więcej. Te same dane wskazują również liczbę osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym (18-59 dla kobiet i 18-64 dla mężczyzn), która w 2011 roku wynosiła 2.024 tys. i stanowiła 8,4% ludności w tym wieku. Największą grupę wśród osób niepełnosprawnych stanowiły osoby posiadające orzeczenie o lekkim (32,1%) i umiarkowanym (40,5%) stopniu niepełnosprawności, natomiast 27,4% osób posiada orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności. W Polsce brakuje danych dotyczących liczby osób z niepełnosprawnością intelektualną. Różne statystyki wskazują, że osoby z NI stanowią około 3% w przypadku kobiet a 5% w przypadku mężczyzn spośród wszystkich osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności (GUS –stan zdrowia ludności polski w 2009 r.). Liczebną przewagę mężczyzn w populacji z NI (inaczej niż w ogólnej populacji osób z wszystkimi rodzajami niepełnosprawności) potwierdzają statystyki prowadzone przez Koła PSONI, np. w Elblągu mężczyźni stanowią 62% (próba: 159), w Jarosławiu 60% (próba: 611), w Suwałkach 52% (próba: 66), w Biskupcu 58% (próba: 139). Natomiast opiekunami osób z NI są w znaczącej większości kobiety – od 53% do ponad 70% (źródło: jak wyżej). Szacuje się, że w całej populacji osób z NI lekki stopień występuje u 80%, umiarkowany u 12%, znaczny u 7%, a głęboki w 1% przypadków.

Koła terenowe i Zarząd Główny PSONI prowadzą 325 placówek, w których ponad 25 tys. osób z NI korzysta rocznie z różnych form wsparcia (źródło: Sprawozdanie merytoryczne PSONI za rok 2015). W ramach testowego wdrażania Modelu podjęto współpracę z siedmioma Kołami terenowymi PSONI (tylko w jednej z ośmiu społeczności lokalnych objętych działaniami projektowymi nie funkcjonuje Koło PSONI). Testowanie Modelu przebiegało więc w specyficznych warunkach – metodyka pracy środowiskowej niejako nakładana była na praktyki pomocowe realizowane w ramach rozbudowanej infrastruktury placówkowej stworzonej przez poszczególne Koła, a obejmującej takie rozwiązania instytucjonalne jak OREW, ZAZ, ŚDS i inne. Pozwoliło to w większym stopniu niż to miało miejsce w okresie prac koncepcyjnych nad Modelem uwzględnić instytucjonalny kontekst działań środowiskowych i dopracować metodykę Kręgów wsparcia jako struktury pośredniczącej, w ramach której realizowane są praktyki pomocowej „na styku” sfery publicznej i prywatnej, więzi osobistych i zinstytucjonalizowanych oraz relacji sformalizowanych i nieformalnych.

Zarazem należy podkreślić że Model „Bezpieczna przyszłość” zachowuje swój uniwersalny charakter, co oznacza, że Kręgi wsparcia, Koalicje sojuszników i inne działania środowiskowe można realizować w różnych warunkach brzegowych i w społecznościach o różnych poziomach rozwoju infrastruktury pomocowej.

Użytkownicy

Model poza wsparciem osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin/opiekunów będzie budował profesjonalną sieć współpracy różnych podmiotów ze środowiska lokalnego, zarówno tych, które świadczą na co dzień usługi na rzecz osób z NI, jak i takich, które nie działają w tym obszarze. Są to m.in.:

- Podmioty obszaru zdrowia, m.in. przychodnie, szpitale
- Podmioty z obszaru pomocy społecznej, m.in. OPS/MOPS, PCPR, WTZ, ŚDS
- Podmioty z obszaru oświaty i kultury, m.in. domy kultury, teatr, kino, galerie, muzea
- Organizacje pozarządowe
- Instytucje rynku pracy, m.in. powiatowe i wojewódzkie urzędy pracy, agencje pracy tymczasowej, agencje zatrudnienia wspomaganego, biura pośrednictwa pracy
- Przedsiębiorcy zarówno z rynku chronionego tj. zakłady aktywności zawodowej oraz zakłady pracy chronionej, jak i z rynku otwartego

Wg opracowania Instytutu Rozwoju Służb Społecznych (Z. Grabusińska, Domy Pomocy Społecznej w Polsce, Warszawa 2013), na koniec 2011 roku w Polsce funkcjonowało 146 DPS dla osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną oferujących 14 360 miejsc oraz 104 DPS dla dzieci i młodzieży z NI na 8372 miejsca. Równolegle działało także 565 DPS dla osób w podeszłym wieku, przewlekle somatycznie chorych, przewlekle psychicznie chorych, z niepełnosprawnością fizyczną - łącznie na 57 494 miejsc. Pomimo powszechnie negatywnego postrzegania tych instytucji, na miejsce w DPS czeka w całym kraju ok. 700 tys. osób, co powoduje w niektórych województwach kilkuletni okres oczekiwania. Za większość działań państwa skierowanych na wspieranie osób z niepełnosprawnościami odpowiadają samorządy powiatowe, w tym za orzekanie o niepełnosprawności, edukację specjalną, rehabilitację społeczną i zawodową, pomoc w zatrudnieniu, czy zaopatrzenie w sprzęt rehabilitacyjny.

Działająca na poziomie gminy/miasta pomoc społeczna odpowiada za środowiskowe domy samopomocy (powoływane przez wojewodów) oraz pracę socjalną i usługi, np. asystenckie, opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze. W niektórych miejscowościach dość aktywnie w całym tym obszarze lub w jego częściach działają różne organizacje pozarządowe.

Podstawowe akty prawa międzynarodowego związane z aktywną integracją i wsparciem środowiskowym osób niepełnosprawnych, w tym osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz Elementy systemu wsparcia środowiskowego - są załącznikami do Rozdziału 1.

Samorząd terytorialny w modelu wsparcia środowiskowego

Dla wdrożenia Modelu „Bezpieczna przyszłość” kluczowe znaczenie ma zaangażowanie przedstawicieli samorządu lokalnego i instytucji samorządowych. Tylko aktywna postawa władz lokalnych, zachęta do współpracy i gotowość do zderzenia się różnych opinii i pomysłów może przynieść gminie (powiatowi) i mieszkańcom sukces w postaci pozyskanego wniosku o dotację ze źródeł pozabudżetowych, ponadlokalnych sojuszników, czy projektów edukacyjnych. Aktywny samorząd to samorząd nie tyle wyczekujący i udzielający moralnego wsparcia („nie przeszkadza”), ile samorząd inspirujący do działania swoich mieszkańców, rozumiejący swoją rolę i miejsce w procesach rozwojowych.

Poniżej omówione są podstawowe poziomy zaangażowania jednostek samorządu terytorialnego (JST) w Modelu „Bezpieczna przyszłość”.

1. Współpraca z Operatorem przy tworzeniu Kręgów wsparcia

Do zasadniczych działań włączających JST należy z pewnością budowanie wokół osób z NI Kręgów wsparcia. Operator, tworząc Kręgi jako struktury nieformalne, ma za zadanie współpracować z przedstawicielami samorządu, tak aby Kręgi stanowiły nie tylko sieć wsparcia w codziennym życiu osób z NI, ale także struktury pośredniczące, włączające te osoby w funkcjonowanie w przestrzeni publicznej.

Nadal niewiele osób wie, że niepełnosprawność intelektualna nie jest chorobą (nie można jej „wyleczyć”), lecz stanem ograniczenia możliwości intelektualnych, co z kolei utrudnia m.in. społeczne funkcjonowanie. W otoczeniu osób z NI zazwyczaj brakuje ludzi przygotowanych do budowania właściwych relacji i włączania ich w życie wspólnoty sąsiedzkiej i szerszej - społeczności lokalnej. Osoby z NI spychane są na margines życia społecznego, a wystarczy okazać im zainteresowanie, serdeczność, uwagę, aby poczuły się akceptowaną częścią większej grupy. Włączenie w taki nawet najmniejszy krąg wsparcia osób spoza rodziny - sąsiadów, mieszkańców osiedla, pracowników różnego typu placówek ulokowanych w najbliższej przestrzeni – powinno być najbardziej zasadniczym elementem wsparcia konkretnych osób z NI i ich bezpośrednich opiekunów. Dla osób sprawnych funkcjonowanie w sieci społecznych kontaktów to sytuacja zazwyczaj odczuwana jako naturalna i przeżywana dość bezrefleksyjnie. Każdy z nas bowiem od najmłodszych lat otoczony jest siecią wsparcia złożoną z osób nam bliskich - rodziny, przyjaciół czy znajomych; osób, na których pomoc możemy liczyć. Jednak dla osób z NI i ich rodzin zbudowanie takiej sieci jest bardzo dużym wyzwaniem, zazwyczaj przekraczającym ich własne siły i możliwości.

Udział samorządowców w budowaniu Kręgów wsparcia jest kluczowym czynnikiem wzmacniającym proces tworzenia środowiskowego oparcia dla osób z NI. Autorytet władz lokalnych jest bowiem silnym bodźcem dla mieszkańców do refleksji, zastanowienia się nad własnymi postawami i dążenia do ich zmiany, szczególnie jeśli deklaracje przedstawicieli

samorządu terytorialnego poparte są ich udziałem organizacyjnym w konkretnych i zauważalnych akcjach, projektach, przedsięwzięciach.

2. Działania nakierowane na wzmacnianie organizacyjne i finansowe Modelu

Programy instytucjonalne, aby były efektywne, muszą kompleksowo oddziaływać na osoby z NI, ich rodziny i szerszą społeczność. Wspierać nie tylko formalne profesjonalne usługi, ale tworzyć sieci oparcia społecznego profilowane na koprodukcję usług (Kręgi wsparcia), zawierać komponenty pracy środowiskowej z rodzinami i rozwijać ruch samopomocy rodzin. Jest to duże wyzwanie dla jednostek samorządu terytorialnego i współpracujących z nimi organizacji pozarządowych, aby nie tylko rozwijać pracę z rodzinami osób niepełnosprawnych w wymiarze samopomocy, ale także aktywizować społeczność w codziennym okazywaniu solidarności ze słabszymi. Bez tego komponentu koncepcja programowa staje się martwa, ponieważ Model „Bezpieczna przyszłość” oparty jest o ideę koprodukcji usługi, w której rola lokalnej solidarnej społeczności lokalnej jest fundamentalna.

System wsparcia środowiskowego jest dużo tańszy niż opieka instytucjonalna. Oczywiście, koszty organizacji wsparcia środowiskowego dla indywidualnych, konkretnych osób mogą być mocno zróżnicowane, ale zawsze będą mniej kosztowne niż tradycyjna opieka świadczona całodobowo w placówce zamkniętej. Dlatego przechodzenie od systemu opieki instytucjonalnej do systemu wsparcia środowiskowego ma dla polityki publicznej w wymiarze lokalnym perspektywę dobrze ulokowanych inwestycji społecznych. Ta okoliczność powinna skłaniać władze samorządowe do inwestowania zasobów własnych we wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość”.

3. Uczestnictwo przedstawicieli JST i ich jednostek organizacyjnych w Koalicji sojuszników

Należy podkreślić szczególną rolę Koalicji sojuszników dla właściwej realizacji Modelu. Koalicja ma przypisanych szereg zadań i funkcji, spośród których warto wymienić trzy główne:

- 1) **Funkcja koordynacyjna.** Organizacja systematycznego dostępu osób z NI do świadczonych w danej społeczności usług o charakterze zdrowotnym, socjalnym, kulturalnym czy edukacyjnym.
- 2) **Funkcja edukacyjna.** Wzięcie odpowiedzialności za opracowanie i przeprowadzenie kampanii społecznej skierowanej do miejscowej opinii publicznej (mieszkańcy, grupy i środowiska, instytucje), związanej z uczestnictwem osób z NI w życiu lokalnej społeczności i możliwościami ich wspierania w środowisku.
- 3) **Funkcja integrująca.** Poszukiwanie wśród koalicjantów oraz w otoczeniu poszczególnych partnerów (np. w parafii, w organizacji społecznej czy w domu kultury) wolontariuszy, gotowych zaangażować się w kręgi wsparcia wokół konkretnych osób z NI; aktywnie uczestniczyć w działaniach wspierających osoby niepełnosprawne w ich środowisku domowym, sąsiedzkim, lokalnym.

Koalicja sojuszników w realizacji tak zarysowanych zadań nie może obyć się bez udziału przedstawicieli JST, pracowników jednostek organizacyjnych oraz radnych. Wnoszą oni takie

zasoby, których nie posiadają pozostali koalicjanci (np. możliwość tworzenia prawa miejscowego, posiadanie stałych środków budżetowych, możliwość zaangażowania płatnych pracowników), a także autorytet władzy przekładający się na legitymizację konkretnych podejmowanych przedsięwzięć społecznych i obywatelskich.

Szczególny udział może przypaść jednostce samorządu terytorialnego w procesie realizacji kampanii przez Koalicję sojuszników, szczególnie jeśli kampania ma objąć swoim zasięgiem zróżnicowaną pod względem socjokulturowym populację mieszkańców. Bez udziału JST i jej zasobów tego typu kampania może nie trafić do części środowisk i przekonywać wyłącznie przekonanych i zaangażowanych; bezpośrednie zaangażowanie samorządu gwarantuje też otwarcie lokalnego sektora publicznego oraz jego instytucji i kadr na kampanijny przekaz.

Innym kluczowym czynnikiem mogącym wpłynąć na pracę Koalicji Sojuszników jest organizowanie konkursów na realizację lokalnych kampanii czy ich elementów składowych. Ogłaszając konkursy dla organizacji pozarządowych, JST proponują warunki konkursu, w których określony jest nagłaśniany problem społeczny do rozwiązania oraz zasady realizacji. Jeśli JST finansuje w ten sposób kilka odmiennych projektów, następuje dotarcie w tym samym czasie do zróżnicowanych adresatów z uzupełniającymi się komunikatami. Samorząd korzystający z formuły partnerskiej realizacji zadań publicznych powinien stale weryfikować tematykę otwartych konkursów ofert, tak aby uwzględniać nowo identyfikowane problemy i sposoby ich rozwiązywania.

4. Włączanie tematyki aktywnej integracji osób z NI do lokalnych strategii, programów i ich realizacji

Dla osób z niepełnosprawnościami codziennym wyzwaniem jest zmaganie się z wszelkiego rodzaju barierami: mentalnymi, informacyjnymi, architektonicznymi, transportowymi. Zadaniem samorządu lokalnego jest natomiast tworzenie warunków do realizacji w miarę możliwości aktywnego oraz pełnego życia dla wszystkich mieszkańców, w tym tych z niepełnosprawnością intelektualną. Szczególnym zadaniem samorządu, zarówno gminnego jak i powiatowego, jest tu stanowienie lokalnego prawa wprowadzającego systemowe rozwiązania. Publiczne programy wspierania osób niepełnosprawnych, w tym osób z NI, przygotowane z udziałem organizacji reprezentujących adresatów pomocy i ich rodziny, uchwalane są przez radę gminy, miasta, czy powiatu.

Chodzi jednakże nie tylko o akceptację krótkookresowych programów, których zabezpieczeniem są odpowiednie pozycje w corocznych budżetach JST, ale także o ich legitymizację w perspektywie średnio- i długookresowej, poprzez odpowiednie zapisy w strategicznych dokumentach programujących lokalne polityki publiczne. Taka legitymizacja świadczy, że władza lokalna jako grupowy lider społeczności i gospodarz terenu dostrzega problemy osób niepełnosprawnych i ich rodzin, a także innych grup słabszych i mieszkańców znajdujących się w trudnej sytuacji, tworząc warunki dla ich pełnego uczestnictwa w życiu społeczności (por. przykład wieloletniego programu - w ramce).

Warszawski Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2010 – 2020
(załącznik do uchwały Nr LXXXIX/2644/2010 Rady m. st. Warszawy z dnia 9 września 2010 r.):

„Tworzenie systemu współpracujących ze sobą instytucji zajmujących się aktywizacją zawodową osób niepełnosprawnych (...) Dla zwiększenia efektywności i spójności działań na rzecz tej grupy osób wskazane jest stworzenie systemu wymiany informacji pomiędzy instytucjami rynku pracy, ośrodkami pomocy społecznej, organizacjami pozarządowymi, przedstawicielami pracodawców (...) Współpraca i wymiana informacji powinna opierać się na partnerstwie lokalnym, które dotyczy długofalowej współpracy między lokalnymi instytucjami, organizacjami i firmami oraz obywatelami zainteresowanymi wspólnym działaniem. Wzmocnienie skuteczności działania poprzez współpracę różnych podmiotów eliminuje możliwość dublowania działań, wzmacnia łatwość uzyskania powszechnego poparcia dla konkretnych zadań, daje możliwość szerszego promowania działań, ułatwia dostęp do ludzi, czasu i pieniędzy.”

Partycypacyjne, włączające obywateli realizowanie Modelu wsparcia środowiskowego „Bezpieczna przyszłość” jest ściśle związane z urzeczywistnieniem zasady pomocniczości państwa, która wskazuje, że administracja publiczna tylko wtedy sama wykonuje określone zadania publiczne, gdy nie mogą ich realizować jednostki niższego rzędu: osoby, rodziny, grupy samopomocowe i obywatelskie, organizacje pozarządowe i podmioty z nimi zrównane. Zasada ta oznacza zatem, że władza powinna stopniowo wycofywać się z dostarczania - bezpośrednio lub poprzez swoje jednostki organizacyjne - usług społecznych z zakresu zdrowia, oświaty, kultury czy pomocy społecznej, przy zachowaniu odpowiedzialności za stworzenie warunków dostępności takich usług.

Władze publiczne muszą więc poszukiwać pośrednich mechanizmów wykonywania swoich zadań przez jednostki ze sfery zarówno komercyjnie nastawionych przedsiębiorców, jak i - a może przede wszystkim - niedochodowych organizacji sektora obywatelskiego. Działania te, o ile są prowadzone systematycznie i długofalowo, zmierzają do zmiany społecznej i poprawy sytuacji społeczności lokalnej w zakresie zaspokojenia indywidualnych i zbiorowych potrzeb jej mieszkańców.

Ciekawe przykłady tego typu dokumentów strategicznych, które ujmują problematykę wsparcia osób niepełnosprawnych w ich środowisku lokalnym można znaleźć coraz częściej w polskich samorządach. Przykładowo, w strategii radomskiej odnajdujemy takie wytyczne, jak:

- wspieranie i współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych,
- rozwój wolontariatu,
- opracowanie programów i projektów aktywizujących osoby niepełnosprawne,
- prowadzenie działań z zakresu aktywizacji społecznej osób niepełnosprawnych.

Podobne ujęcie problematyki integracji osób niepełnosprawnych proponuje program częstochowski.

W „Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Miasta Radomia na lata 2014-2020” (woj. mazowieckie) czytamy m.in.:

„Analizując problematykę niepełnosprawności należy zdawać sobie sprawę, że aktywizacją osób niepełnosprawnych zajmują się głównie organizacje pozarządowe, warsztaty terapii zajęciowej, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, ośrodek pomocy społecznej. Działania tych instytucji i organizacji zmierzają do zabezpieczenia podstawowych potrzeb życiowych, wspomaganie w procesie rehabilitacji, likwidacji barier architektonicznych, ograniczają się one jednak najczęściej tylko do członków lub uczestników procesu. *Brak jest natomiast kompleksowych działań partnerskich, integrujących osoby niepełnosprawne z różnych placówek oraz osoby niepełnosprawne pozostające w swoim środowisku, ze środowiskiem lokalnym mających na celu przeciwdziałanie zjawisku wykluczania.* Konieczne jest zatem stworzenie systemowych rozwiązań, które zapobiegałyby temu zjawisku i pozwalały osobom niepełnosprawnym na uczestnictwo w życiu społecznym (...)
Wyzwania: (...) - tworzenie i rozwijanie spójnego systemu aktywizacji i integracji społecznej osób niepełnosprawnych i ich rodzin zwiększających autonomię osoby i rodziny.”

W dokumencie „Częstochowa osobom z niepełnosprawnością. Program działań na rzecz osób z niepełnosprawnością na lata 2014 - 2020” cel strategiczny poświęcony problemowi niepełnosprawności rozpisany jest na dwa cele operacyjne:

„Cel strategiczny 5 - Integracja społeczna oraz zapewnianie wsparcia osobom z niepełnosprawnością w środowisku.

Cel operacyjny 5.1 - Wspieranie osób niepełnosprawnych i ich rodzin poprzez system pomocy społecznej.

Kierunki działań:

5.1.1. Zapewnienie kompleksowej pomocy dla osób z niepełnosprawnością i ich rodzin, obejmującej wsparcie w zakresie rzeczowym, finansowym i psychologicznym.

5.1.2. Podjęcie działań zmierzających do rozwoju pracy socjalnej na rzecz integracji osób z niepełnosprawnością ze środowiskiem lokalnym.

5.1.3. Rozwój Ośrodków Wsparcia dla osób z niepełnosprawnością.

5.1.4. Podejmowanie działań w zakresie zmniejszenia obszarów biedy i wykluczenia społecznego, stanowiących jedne z przyczyn niepełnosprawności.

Cel operacyjny 5.2

Poprawa funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w środowisku.

Kierunki działań:

5.2.1. Wspieranie przedsięwzięć umożliwiających udział osób z niepełnosprawnością w imprezach turystycznych, kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych.

5.2.2. Promowanie osiągnięć i sukcesów osób niepełnosprawnych w różnych dziedzinach życia społecznego i gospodarczego.

5.2.3. Promowanie twórczości artystycznej i osiągnięć sportowych osób z niepełnosprawnością.

5.2.4. Rozwój wolontariatu na rzecz pomocy osobom z niepełnosprawnością.

5.2.5. Wspieranie organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnością.

Biorąc pod uwagę specyfikę mniejszych jednostek samorządu terytorialnego, warto przytoczyć zapisy ze „Strategii Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych w Szklarskiej Porębie na lata 2016-2020” (woj. dolnośląskie). W dokumencie tym również pojawiają się działania, których zadaniem jest ściślejsze związanie osoby niepełnosprawnej z jej społecznością, m.in. poprzez:

- promowanie i rozwój wolontariatu oraz pomocy sąsiedzkiej na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych;
- zwiększenie wiedzy mieszkańców gminy na temat niepełnosprawności oraz promowanie pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych, także poprzez docenianie najbardziej aktywnych;
- promocja i rozwój środowiskowych form opieki: usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, grupy samopomocowe, grupy wsparcia.

5. Możliwości zlecenia zadania w drodze konkursu ofert

W Modelu „Bezpieczna przyszłość” zakłada się możliwość zlecenia zadania przez samorząd organizacji pozarządowej lub podmiotowi z nią zrównanym w zakresie prowadzenia działalności pożytku publicznego – jako zadania publicznego – w procedurze otwartego konkursu ofert, uregulowanej przepisami Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Wśród zlecanych organizacjom pozarządowym (i podmiotom z nimi zrównanym) w oparciu o przepisy wspomnianej ustawy są: (1) działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych (art. 4 ust. 1, pkt. 13) oraz (2) działalność na rzecz osób niepełnosprawnych (art. 4 ust. 1, pkt. 7). Oznacza to, że samorządy terytorialne i ich jednostki są zobowiązane do współdziałania z organizacjami działającymi m.in. na rzecz rozwoju danej społeczności lokalnej.

W kontekście rozwoju społecznego i integracji na poziomie lokalnym istotny jest też zapis art. 18 ust. 2 pkt. 15 Ustawy o samorządzie gminnym określający, że rada gminy może podejmować uchwały w sprawach zastrzeżonych odrębnymi ustawami. Uchwały te mogą dotyczyć, zgodnie z art. 110, ust. 10 ustawy o pomocy społecznej, lokalnych programów pomocy społecznej. Opracowywanie i realizacja tych programów powinny odbywać się w oparciu o współpracę z organizacjami społecznymi. Oznacza to, że podmioty sektora obywatelskiego (stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty kościelne) powinny być włączone nie tylko w realizację zadań publicznych - w drodze otwartego konkursu ofert - ale przede wszystkim w proces przygotowywania lokalnych programów i strategii oraz ich wdrażania we współpracy z pozostałymi lokalnymi podmiotami, w tym podmiotami nieformalnymi i zorganizowanymi grupami mieszkańców.

Rola lokalnego operatora jako podmiotu wdrażającego Model

1. Zadania operatora lokalnego

Operator lokalny to podmiot (organizacja lub instytucja) odpowiedzialny za wdrożenie Modelu „Bezpieczna przyszłość” na poziomie lokalnym, w tym uruchomienie jego kluczowego elementu: systemu działań lokalnych ukierunkowanych na budowanie Kręgów wsparcia osób z NI. Operatorem lokalnym może być organizacja pozarządowa (lub podmiot z nią zrównany), w pierwszej kolejności organizacja, która prowadzi określoną placówkę adresującą wsparcie do osób niepełnosprawnych. W praktyce, organizacje pozarządowe dążą do prowadzenia takich placówek, gdyż - pomimo kosztów z tym związanych - posiadanie placówki zwiększa stabilność finansową, zapewniając łatwiejszy dostęp do środków publicznych. Funkcję operatora może pełnić także placówka samorządowa, np. gminny warsztat terapii zajęciowej (WTZ) lub gminny środowiskowy dom samopomocy (ŚDS), który jest samodzielnym ośrodkiem wsparcia lub wydzieloną funkcjonalnie częścią ośrodka pomocy społecznej (OPS). Należy przy tym zaznaczyć, że prowadzenie placówki nie jest traktowane w modelu jako wymóg formalny, bo istotą wdrażanego lokalnego systemu wsparcia osób z NI i ich rodzin są działania środowiskowe i może prowadzić je organizacja, która zajmuje się osobami niepełnosprawnymi, nie będąc organem prowadzącym jakiegokolwiek placówki.

Poniżej zawarta jest krótka charakterystyka poszczególnych typów możliwych operatorów lokalnych.

Kto może być operatorem lokalnym?

Operatorem lokalnym może zostać podmiot trzeciego sektora lub instytucja samorządowa. Wymogiem ogólnym jest doświadczenie w udzielaniu wsparcia osobom niepełnosprawnym (w tym znajomość środowiska) oraz potencjał i gotowość w zakresie prowadzenia działań pomocowych o charakterze środowiskowym (poza-placówkowym).

Operatorem lokalnym może być w szczególności:

- 1) Instytucja samorządowa, w ramach której prowadzona jest wyspecjalizowana jednostka organizacyjna pracująca na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną, w szczególności środowiskowy dom samopomocy (ŚDS) albo warsztat terapii zajęciowej (WTZ), zdolna do samodzielnego pełnienia funkcji lokalnego operatora. Lokalnym operatorem może być ponadto funkcjonujący na poziomie gminnym ośrodek pomocy społecznej (OPS).
- 2) Stowarzyszenie jako podstawowa forma prawna organizacji pozarządowej, będąca dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem osób fizycznych (organizacją członkowską) o samodzielnie ustalanych celach niezarobkowych (Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104 ze zm.) Podstawą aktywności stowarzyszenia jest praca społeczna członków, ale może ono angażować majątek oraz zatrudniać płatny personel. Od 2015 roku członkowie mogą być pracownikami stowarzyszenia. W Modelu przyjmuje się, że ze względu na skalę zadań i odpowiedzialności

operatorem lokalnym może być stowarzyszenie rejestrowe, posiadające pełną osobowość prawną (co oznacza niepowierzenie tej funkcji stowarzyszeniom zwykłym).

- 3) **Fundacja** jako organizacja pozarządowa o charakterze majątkowym, ustanawiana dla realizacji wskazanych przez fundatora (fundatorów) celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w tym z zakresu opieki i pomocy społecznej (Ustawa o fundacjach, Dz.U. 1984, nr 21 poz. 97 ze zm.). Fundatorem, który wyposaża fundację w majątek mogą być zarówno osoby fizyczne, jak i prawne, a siedziba fundacji musi być usytuowana na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Fundacja jako osoba prawna może – podobnie jak stowarzyszenie – zatrudniać pracowników, prowadzić działalność gospodarczą, zaciągać zobowiązania, otrzymywać darowizny oraz dotacje publiczne; nie ma natomiast członków.
- 4) **Kościelny podmiot trzeciego sektora**. Na mocy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.) organizacje tworzone przez kościoły i związki wyznaniowe zostały zrównane z organizacjami pozarządowymi w zakresie prowadzenia działalności pożytku publicznego, w tym współpracy z administracją publiczną przy realizacji zadań publicznych. Podmioty te przyjmują formę prawną zrzeszeniową lub fundacyjną, a prowadząc działalność pożytku publicznego w rozumieniu ustawy z 2003 roku mają obowiązek jej wyodrębnienia w rozumieniu przepisów o rachunkowości względem działalności o charakterze kultu religijnego.
- 5) **Spółdzielnia socjalna** jako specyficzny typ spółdzielni, częściowo zrównany w uprawnieniach z organizacjami pozarządowymi. Jest to podmiot gospodarczy o charakterze przedsiębiorstwa społecznego z misją zatrudniania osób wykluczonych lub narażonych na wykluczenie społeczne (Ustawa o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. 2006, nr 94 poz. 651 ze zm.). Spółdzielnie mogą zakładać same osoby marginalizowane na rynku pracy albo przez organizacje pozarządowe i instytucje samorządowe prowadzące działalność na rzecz takich osób. Ze względu na zakres zadań i odpowiedzialności w Modelu przyjmuje się, że operatorem lokalnym może zostać wyłącznie spółdzielnia socjalna drugiego typu, założona przez osobę prawną.
- 6) **Spółka o charakterze niedochodowym** (spółka non-profit) jako podmiot uprawniony do prowadzenia działalności pożytku publicznego na zasadach zasianych w Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.). Tego typu spółek jest w Polsce mało, ale w Modelu dostrzega się ich potencjał w zakresie upowszechniania pracy środowiskowej. Ze względu na merytoryczny profil Modelu i jego środowiskowe zakorzenienie, nie przewiduje się natomiast możliwości powierzenia funkcji operatora lokalnego pozostałym podmiotom zrównanym na mocy Ustawy z 2003 roku z organizacjami pozarządowymi, a więc klubom sportowym i związkom jednostek samorządu terytorialnego.

Działania lokalnego operatora obejmują realizację siedmiu konkretnych zadań:

- 1) Operator w ramach swojej struktury organizacyjnej tworzy **Centrum Kręgów Wsparcia** odpowiedzialne za wdrażanie we współpracy z miejscowym samorządem środowiskowego systemu wsparcia osób z NI i ich rodzin. Ważne jest, żeby jednak wszyscy członkowie i cały personel organizacji rozumieli istotę pracy środowiskowej i postrzegali ją jako aktywność uzupełniającą świadczenie innych usług i (ewentualną) pomoc instytucjonalną.
- 2) W ramach Centrum zatrudniony zostaje **specjalista ds. kręgów wsparcia**, który będzie pracował z rodzinami i osobami, i tworzył kręgi wsparcia osób z NI, (w fazie testowania Modelu przewidywana jest praca z ok. 10 osobami z NI i rodzinami, co oznacza tworzenie 10 kręgów wsparcia).

- 3) Z każdą rodziną osoby z NI specjalista ds. współpracy z rodziną wypracowuje **Plan na przyszłość**, zawierający zagadnienia mieszkaniowe, zabezpieczenia finansowego, prawnego, zdrowotnego (w tym będą również pomagać doradcy).
- 4) Operator animuje tworzenie **ruchu samopomocowego i wzajemnego wsparcia rodzin**. Będą wzmacniane relacje pomiędzy rodzinami, poprzez wspólne spotkania i społecznościowe wydarzenia.
- 5) Utworzona zostaje **Koalicja sojuszników** złożona z lokalnych organizacji, instytucji, autorytetów, która to koalicja będzie ważnym zapleczem, systemem koordynacji, wsparciem, głosem i sprzymierzeńcem zmiany na poziomie lokalnym.
- 6) Wraz z Koalicją operator prowadzi **kampanię społeczną**, która ma pomagać w tworzeniu Kręgów wsparcia wokół osób z NI. Ścisła współpraca operatora z samorządem w tym zadaniu posłuży zapewnieniu trwałości wdrażania Modelu w przyszłości.
- 7) Prezentowane są **dobrze praktyki** z kraju w obszarze aktywizacji zawodowej i rehabilitacji społecznej.

Operatorem powinna zostać organizacja lub instytucja mająca doświadczenie we wspieraniu osób niepełnosprawnych i dobrze znająca lokalne środowisko rodzin z osobami z NI. Operatorami mogą więc być lokalne stowarzyszenia zakładane i kierowane przez rodziców. Elementem przygotowywania się operatora lokalnego do wdrożenia Modelu „Bezpieczna przyszłość” jest podjęcie decyzji, że to wdrażanie będzie jednym ze strategicznych kierunków aktywności organizacji w perspektywie średniookresowej, a więc w okresie dłuższym niż realizacja projektu. Metodyka pracy środowiskowej wskazuje, że trwała zmiana środowiskowa wymaga bowiem konsekwentnych działań w okresie mniej więcej dekady. Oznacza to potrzebę, wręcz konieczność, kontynuowania podjętych działań środowiskowych (choć niekoniecznie w takiej samej formie) po zakończeniu formalnej realizacji projektu. W szczególności chodzi o funkcjonowanie Kręgów wsparcia osób z NI.

Operator powinien od samego początku swego zaangażowania ściśle współpracować z władzami i instytucjami samorządowymi, i nie tylko włączać osoby fizyczne do uczestnictwa w Kręgach wsparcia, ale także poszukiwać instytucjonalnych sojuszników dla pracy środowiskowej oraz budować z nich koalicję na rzecz zmiany.

Podstawowe wymogi operatorów lokalnych w Modelu „Bezpieczna przyszłość”

Kto może być operatorem lokalnym?	Operatorem lokalnym może zostać podmiot trzeciego sektora lub instytucja samorządowa. Wymogiem ogólnym jest doświadczenie w udzielaniu wsparcia osobom niepełnosprawnym (w tym znajomość środowiska) oraz potencjał i gotowość w zakresie prowadzenia działań pomocowych o charakterze środowiskowym (poza-placówkowym)
Kluczowe działania operatora	<ul style="list-style-type: none"> – Stworzenie Centrum Kręgów Wsparcia – Rozpoznanie środowiska lokalnego pod kątem rodzin i osób z NI oraz zasobów;

	<ul style="list-style-type: none"> – Tworzenie Kręgów wsparcia wokół osób z NI w społeczności lokalnej; – Praca z rodzinami i osobami z NI nad stworzeniem Planu na przyszłość dla osoby z NI; – Stworzenie koalicji sojuszników dla realizacji Modelu; – Przeprowadzenie kampanii społeczno-edukacyjnej we współpracy z koalicją; – Wzmacnianie ruchu samopomocy rodzin.
Warunki techniczne	Posiadanie pomieszczenia dostępnego dla osób niepełnosprawnych z możliwością korzystania z komputera i internetu, telefon
Podstawowe wartości operatora	<p>Otwartość na wszystkie osoby z NI i ich rodziny</p> <p>Szacunek</p> <p>Empatia</p> <p>Promocja solidarności</p> <p>Godność</p>

2. Centrum Kręgów Wsparcia (CKW) w strukturze operatora lokalnego

Podstawowym poziomem zaangażowania operatora jest praca z rodzinami osób z NI. Potrzebna jest więc zobiektywizowana selekcja rodzin, poprzedzona upowszechnieniem informacji w środowisku lokalnym o możliwości przystąpienia do projektu. Kryteria przyjęcia rodziny można zatem sformułować następująco: (i) realna potrzeba środowiskowego wsparcia, (ii) otwartość rodziny na to wsparcie, (iii) zainteresowanie samej osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

- **Potrzeba** tworzenia takiego kręgu wymaga odpowiedzi na pytania: na ile Krąg wsparcia da szansę na zwiększenie społecznego wsparcia dorosłej osoby z NI; na ile jest potrzeba wydobycia osoby z izolacji i samotności.
- **Otwartość rodziny.** Ponieważ jest to oferta dobrowolna, to będzie uwzględniać stopień gotowości rodziny na współtworzenie kręgu wsparcia dla swojego dziecka, czyli na umożliwienie i wspieranie pojawienia się „obcych” w życiu osoby z NI. Rodzina też musi podjąć decyzję o wysiłku utworzenia Planu na przyszłość.
- **Otwartość osoby z NI.** Utworzenie kręgu wokół osoby z NI jest też podmiotową decyzją samej osoby, czy wyraża na to zgodę, czy prezentuje wolę współpracy.

Kluczową postacią, wokół której organizowana jest praca środowiskowa, jest w Modelu „Bezpieczna przyszłość” oczywiście sama osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Aby można było stworzyć dla niej Krąg życzliwych osób, musi ona taki pomysł zaakceptować. Najważniejszym założeniem w pracy z osobą z niepełnosprawnością intelektualną jest skupianie się nie na jej brakach i deficytach, ale na zasobach, mocnych stronach, zainteresowaniach. Osoby z NI są traktowane podmiotowo, a wsparcie ma charakter empowermentowego wzmocnienia. Oznacza to budowanie kręgów wsparcia przy pełnym poszanowaniu godności i autonomii osób z NI.

Powołanie i utrzymanie Kręgów wsparcia wymaga systematycznej i metodycznej pracy środowiskowej. To z kolei oznacza konieczność organizacyjnego przygotowania się ze strony operatora lokalnego. Chodzi nie tylko o znalezienie odpowiednich specjalistów do pracy w Kręgach wsparcia, ale i uporządkowanie ich funkcjonowania w strukturze organizacyjnej. Strukturalną zmianą w funkcjonowaniu operatora lokalnego związaną z wdrażaniem Modelu na poziomie lokalnym jest organizacyjne wyodrębnienie Centrum Kręgów Wsparcia. Jeśli Centrum powstanie w ramach organizacji nie będącej organem prowadzącym placówki wsparcia, funkcjonować będzie jako względnie samodzielna funkcjonalna struktura organizacyjna. Jeśli zaś Centrum powstanie w ramach struktury placówkowej, w strukturze tej będą funkcjonować *de facto* dwa uzupełniające się pionory działalności usługowej:

- pion zajmujący się rehabilitacją społeczną lub społeczno-zawodową osób z NI (podstawowa „usługowa” działalność statutowa placówki);
- pion zajmujący się pracą z rodzinami i społecznością (nowy zakres działań środowiskowych w formule kompleksowej usługi środowiskowej).

W ramach Centrum Kręgów Wsparcia model zakłada zatrudnienie przez operatora lokalnego (ze środków projektowych) dwóch specjalistów: (i) specjalisty ds. kręgów wsparcia, (ii) specjalisty ds. współpracy z rodziną, a ponadto zapewnienie (iii) poradnictwa świadczonego przez ekspertów prawnych, finansowych, socjalnych, psychologów; dodatkowo, przewiduje się możliwość wykorzystania (iv) asystenta osoby niepełnosprawnej, dostosowanego do potrzeb osoby z NI lub skorzystania ze specjalistycznych usług opiekuńczych.

Metodyka pracy środowiskowej przyjęta w Modelu zakłada ścisłą współpracę obu specjalistów. Doświadczenia fazy wdrożeniowej jednoznacznie potwierdziły wartość dodaną wynikającą z takiej współpracy, a specjaliści współdziałali w szerszym zakresie niż wyjściowe założenia. Dostrzegali bowiem w tej współpracy nie tylko urzeczywistnianie założeń podejścia środowiskowego, ale także korzyści własne związane z możliwością dzielenia się informacjami, doświadczeniami i odpowiedzialnością.

Podstawowe wymogi **Centrum Kręgów Wsparcia** u operatorów lokalnych w Modelu „Bezpieczna przyszłość”

Umiejscowienie Centrum	Jeśli Centrum powstanie w ramach organizacji nie będącej organem prowadzącym placówki wsparcia, Centrum funkcjonować będzie jako względnie
------------------------	--

	<p>samodzielna funkcjonalna struktura organizacyjna. Jeśli zaś Centrum powstanie w ramach struktury placówkowej, w strukturze tej będzie funkcjonować uzupełniająco do pionu zajmującego się rehabilitacją społeczną lub społeczno-zawodową osób z NI (podstawowa „usługowa” działalność statutowa placówki);</p>
Działania sekcji	<p>Centrum będzie zatrudniać dwóch kluczowych specjalistów czyli: specjalistę ds. kręgów wsparcia (który tworzy kręgi wsparcia dla osób z NI) oraz specjalistę ds. rodzin (który pracuje z rodzinami i osobami z NI nad Planem przyszłości); razem tworzą środowiskowy system wsparcia;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Będzie świadczone poradnictwo przez ekspertów prawnych, finansowych, socjalnych, psychologów dla rodzin i osób z NI; – Będzie w miarę potrzeb zatrudniany asystent osoby niepełnosprawnej.
Warunki techniczne	<p>Posiadanie pomieszczenia dostępnego dla osób niepełnosprawnych z możliwością korzystania z komputera i internetu, telefon</p>

Kluczowe obszary działania Centrum Kręgów Wsparcia.

CKW koordynuje, sieciuje, wspiera, edukuje i promuje działania środowiskowe w następujących obszarach:

- praca z rodzinami w zakresie zapewnienia większej podmiotowości i samodzielności osobom z NI, tworzenie ruchu wsparcia i samopomocy rodzin,
- planowanie przyszłości osób z NI,
- tworzenie kręgów wsparcia dla osób z NI oraz umożliwianie aktywności osobom z NI z uwzględnieniem ich potencjałów w społeczności,
- tworzenie sieci współpracy organizacji, podmiotów, instytucji, firm w społeczności wspierających ideę kręgów wsparcia,

- inicjowanie i wspieranie powstawania form pracy środowiskowej, np. kluby wolontariusza, samopomocy, środowiskowe dla osób z NI,
- koordynowanie i wspieranie edukacyjne usług i placówek w kierunku planowania skoncentrowanego na osobie, rozwoju idei Kręgów Wsparcia i podejścia środowiskowego.
- Kreowanie polityki lokalnej i koordynowanie systemu wsparcia środowiskowego dla rodzin i osób z NI.

3. Zadania specjalistów

Specjalista ds. kręgów wsparcia

Według założeń Modelu w wersji przed etapem wdrażania kluczowa rola w zespole operatora lokalnego przypadła specjalistce ds. kręgów wsparcia, zarówno w zakresie tworzenia Koalicji sojuszników, jak i Kręgów wsparcia. Zadania tego specjalisty można rozpisać następująco:

- 1) Specjalista pracuje nad utworzeniem Koalicji sojuszników z lokalnych organizacji, instytucji, autorytetów, która to Koalicja będzie ważnym zapleczem, wsparciem, głosem i sprzymierzeńcem zmiany na poziomie lokalnym. Lokalnymi partnerami mogą być m.in. ośrodek pomocy społecznej, ośrodek zdrowia, parafia, szkoła, dom kultury, lokalne organizacje pozarządowe i inne podmioty trzeciego sektora oraz lokalny samorząd. Sojusznicy mają pomóc w przeciwdziałaniu izolacji osób z NI, wprowadzanie ich w środowisko, pomoc w przyjmowaniu nowych ról społecznych.
- 2) Wraz z Koalicją specjalista ds. kręgów wsparcia prowadzi kampanię społeczną przybliżającą tematykę osób z NI wśród społeczności lokalnej, przygotowującą grunt do pozyskania ludzi do kręgów.
- 3) Wraz z lokalnymi partnerami specjalista buduje wokół osób z NI Kręgi wsparcia. Dla każdej objętej wsparciem osoby z NI zostanie stworzony spersonalizowany portret (profil), eksponujący jej mocne strony, zawierający informacje o umiejętnościach, zainteresowaniach, oczekiwaniach – ważne dla odpowiedniego doboru członków kręgu, zwłaszcza wolontariuszy.
- 4) Zadaniem specjalisty jest poszukiwanie w środowisku lokalnym uczestników do kręgów. Specjalista przygotowuje materiały informacyjne o kręgach wsparcia, dystrybuuje poprzez lokalnych partnerów (szkoła, parafia, dom kultury itp.), zaprasza potencjalnych kandydatów na spotkania rekrutacyjne w celu dokonania wstępnego wyboru do konkretnego kręgu dla danej osoby.

- 5) Specjalista prowadzi indywidualne rozmowy z osobami zainteresowanymi wspieraniem konkretnych osób z NI. Rezultatem tych rozmów powinno być utworzenie kręgów wsparcia poszczególnych osób z NI.
- 6) Funkcjonowanie każdego kręgu wsparcia powinno być systematycznie monitorowane, a jego członkowie motywowani. Ludzie z kręgu wzajemnie się „widzą”, ale potrzebują wzmocnienia ze strony specjalisty, aby uruchomić wspólne działania. Specjalista tym samym ma jako zadanie networkingowe udrożnić system komunikacji; jego kluczową rolą jest „ustawienie” działania sieci i możliwe nieingerowanie (nieprzejmowanie konkretnych odpowiedzialności od poszczególnych członków sieci), jeśli nie ma takiej potrzeby.

Specjalista ds. współpracy z rodziną

Drugim istotnym specjalistą zaangażowanym na poziomie lokalnym jest specjalista ds. współpracy z rodziną. Wspólnie z rodziną i osobą z NI ma za zadanie stworzyć Plan na przyszłość. Zadania tego specjalisty można opisać w sposób następujący:

- 1) Specjalista ds. współpracy z rodziną tworzy Plan na przyszłość dla osoby z NI, który będzie uwzględniał najważniejsze obszary życia (prawo, finanse, dom, zdrowie) w szczególności na czas, gdy zabraknie opiekunów.
- 2) Pomaga dobrać specjalistów i ekspertów w razie potrzeby w obszarach: prawnym, finansowym, socjalnym.
- 3) Powadzi planowanie skoncentrowane na osobie w tym tworzenie Portretu, obszarów wsparcia i celów związanych z życiem osoby z NI w społeczności.
- 4) Pracuje z rodziną nad zagadnieniem usamodzielnienia osoby z NI, w zakresie adekwatnym do jej możliwości. Jeśli osoba jest uczestnikiem placówki, jest łącznikiem z pionem rehabilitacji prowadzonej w placówce.
- 5) Wspiera rodzinę przy tworzeniu kręgu wsparcia.
- 6) Tworzy środowisko rodzin uczestniczących w tworzeniu kręgów oraz wspiera ruch samopomocy rodzin.
- 7) Ściśle współpracuje ze specjalistą ds. kręgów wsparcia.
- 8) Koordynuje ogólnodostępne usługi w lokalnym środowisku w ramach Sekcji środowiskowej u Operatora, z wykorzystaniem formularza „USŁUGI SPOŁECZNE I ZDROWOTNE”.

Doświadczenia z testowego wdrażania Modelu jednoznacznie pokazały, że zaangażowani w danej społeczności lokalnej specjalista ds. kręgów wsparcia i specjalista ds. pracy z rodziną chętnie współdziałają ze sobą, a wraz z czasem pole współpracy poszerza się i znaczną część zadań wdrożeniowych specjaliści ci realizują wspólnie, pracując niejako w tandemie. Zwłaszcza w zakresie tworzenia Kręgów wsparcia ta współpraca okazuje się konieczna, gdyż utworzenie trwałego kręgu wymaga zarówno znalezienia odpowiednich członków, jak i przygotowania rodziny, aby dopuścić kręgowiczów do sfery życia danej

rodziny. Krąg z założenia sytuowany jest na styku sfery publicznej i sfery prywatnej i wymaga swoistego aktywowania każdej z tych stref.

Z raportu badawczego

„Podstawę metodyczną działań środowiskowych uruchamianych w modelu Bezpieczna Przyszłość stanowiły wzajemnie uzupełniające się elementy metodyki pracy na zasobach i pracy skoncentrowanej na rozwiązaniach. W Tabeli 1 przedstawione są najważniejsze cechy wspólne obu form pracy środowiskowej w zestawieniu z elementami podejścia opartego na rozwoju społeczności.”

„Według założeń wyjściowych przyjętych dla realizacji działań szkoleniowych w ramach projektu Bezpieczna Przyszłość praca na zasobach miała być metodyczną formułą zaangażowania specjalistów pracujących z rodzinami, a praca skoncentrowana na rozwiązaniach – formułą zaangażowania specjalistów tworzących kręgi wsparcia i koalicje lokalne. Podział ten nie był jednak sztywny, a im dłużej trwała realizacja projektu, tym w praktykach pomocowych oba podejścia coraz bardziej się przenikały i ząbebiały. (...) Specjaliści do spraw kręgów i specjaliści do spraw rodzin współpracowali ze sobą, tworząc lokalne tandemy pracowników środowiskowych w których dzielono się doświadczeniami i odpowiedzialnością (...), czemu towarzyszyła wymieniana zasobów kompetencyjnych (aspekt przedmiotowy). Takiej lokalnej współpracy służyły też organizowane w ramach projektu Bezpieczna Przyszłość sesje superwizyjne.”

Źródło: M. Rymsza, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Syntetyczna analiza doświadczeń praktycznych w ośmiu społecznościach lokalnych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2021, s. 38; 37.

Specjaliści wspierający

Przewiduje się udział w pracach z rodzinami ekspertów i doradców z zakresu zagadnień prawnych, finansowych i socjalnych. Specjaliści ci mają świadczyć zindywidualizowane porady, odpowiednio do potrzeb i sytuacji poszczególnych rodzin i osób z NI.

Ponadto, dla lepszego rozwoju Kręgów wsparcia przewidujemy też uruchomienie usług w ramach asystentury osób niepełnosprawnych (zawód pomocowy upowszechniany obecnie w ramach publicznego systemu pomocy i integracji społecznej oraz systemu PFRON). Asystenci ci będą ważnym ogniwem wzmacniającym konkretny Krąg wsparcia osoby z NI, jeśli zaistnieje taka potrzeba.

Minimalne wymagania dotyczące specjalistów według założeń Modelu:

Specjalista ds. kręgów wsparcia	Min. 2. letnie doświadczenie w pracy środowisku lokalnym , łatwość nawiązywania kontaktów; nawiązywania relacji i ich podtrzymywania, empatia; wykształcenie wyższe na kierunkach:
---------------------------------	--

	praca socjalna, psychologia, pedagogika, socjologia i kierunki pokrewne.
Specjalista ds. rodzin	Min. 2. letnie doświadczenie w pracy z rodzinami z NI , łatwość nawiązywania kontaktów; nawiązywania relacji i ich podtrzymywania, empatia; wykształcenie wyższe na kierunkach: praca socjalna, psychologia, pedagogika, socjologia i kierunki pokrewne.
Ekspert prawny	Min. 2 lata doświadczenia oraz wykształcenie wyższe prawnicze
Doradca finansowy	Min. 3 lata doświadczenia w doradztwie finansowym w instytucji finansowej
Psycholog	Min. 3 lata doświadczenia w konsultacjach psychologicznych. Ukończone studia z zakresu psychologii lub pokrewnych kierunków z dodatkowymi kursami kierunkowymi
Pracownik socjalny	Min. 3 lata doświadczenia i uprawnienia pracownika socjalnego
Asystent osoby niepełnosprawnej	doświadczenie w pracy z osobami niepełnosprawnymi. łatwość nawiązywania kontaktów; nawiązywania relacji i ich podtrzymywania, empatia.

Kluczową postacią, wokół której w Modelu „Bezpieczna przyszłość” organizowana jest praca środowiskowa, jest **osoba z niepełnosprawnością intelektualną**. Aby można było stworzyć dla niej Krąg wsparcia, musi ona taki pomysł zaakceptować. Najważniejszym założeniem w pracy z osobą z niepełnosprawnością intelektualną jest skupianie się nie na jej brakach i deficytach, ale na zasobach, mocnych stronach, zainteresowaniach. Osoby z NI są traktowane podmiotowo, a wsparcie ma charakter *empowerment-owego* wzmocnienia. Oznacza to budowanie Kręgów wsparcia przy pełnym poszanowaniu godności i autonomii każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Rozdział 4

Rozpoznanie środowiska pod kątem sytuacji i potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną, ich opiekunów i rodzin

1. Środowisko lokalne i społeczność lokalna

Model wsparcia środowiskowego „Bezpieczna przyszłość” zakłada stworzenie kompleksowego lokalnego systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin. Ma to być system środowiskowy łączący we współdziałaniu różne podmioty lokalne (także te niezwiązane bezpośrednio z rozwiązywaniem problemu niepełnosprawności), takie jak instytucje publiczne, organizacje pozarządowe (i podmioty z nimi zrównane), przedsiębiorcy, wolontariusze, sąsiedzi, przyjaciele i znajomi oraz (dalsi) krewni osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przestrzeń społeczna, w której rozwijany jest system współpracy oparty o mechanizm/współczynnik społecznościowy (kooperację w ramach społeczności lokalnej) to środowisko lokalne.

Środowisko lokalne to nie tylko terytorium i jednostka administracyjna zapewniająca mieszkańcom podstawowe usługi społeczne, lecz przede wszystkim społeczna przestrzeń życia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Środowiska lokalne wyróżnia (a) wyodrębnione terytorium i krajobraz (b) zbiorowość ludzi traktujących ten obszar jako swój; (c) kompleks instytucji; (d) uwspólniona tożsamość mieszkańców (poczucie przynależności); (e) określona kultura i tradycja.

Społeczność lokalna rozumiana jest jako połączona społecznymi interakcjami, więziami, interesami i wartościami zbiorowość ludzi zamieszkujących określone terytorium. Jeżeli połączenie i interakcje są słabe, ludzie nie uświadamiają sobie wzajemnych zobowiązań i wspólnoty działania, możemy przyjąć, że mamy do czynienia ze zbiorowością społeczną. Z kolei, jeśli interakcje mają pogłębiony charakter oraz występują w niej emocjonalne/uczuciowe więzi, uprawnione będzie określenie wspólnota.

Mechanizm/współczynnik społecznościowy jest tworzony w ramach sieci społecznej, w której każdy uczestnik ma równy status, a wypracowana przez jednostki, grupy i organizacje formuła kooperacji (formalna i nieformalna) umożliwia aktywowanie i połączenie zasobów wszystkich zaangażowanych użytkowników w celu skutecznej realizacji danego działania.

System lokalnej współpracy rozumiany jest jako całokształt warunków określających jakość życia w miejscu zamieszkania. Składają się na niego różne aspekty kształtujące lokalne życie: terytorialny (zakreśla obszar oddziaływania), społecznościowy (więzi, relacje), planowania i koordynacji usług społecznych (administracja), potencjału i zasobów umożliwiających przewyższanie trudności.

2. Podejście oparte na zasobach i relacjach

Rozwijany w Modelu system wsparcia opiera się głównie na zasobach środowiskowych, rozumianych jako zbiór talentów i umiejętności poszczególnych ludzi, społecznych więzi, norm, zaufania, współpracy, a także na możliwościach organizacyjnych (np. instytucji lokalnych). Skuteczne połączenie i aktywowanie tych zasobów ma wytworzyć **kapitał rozwojowy** tworzący nowe szanse dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Jakość tego kapitału zależy od tego, czy ludzie współpracują ze sobą, w jaki sposób angażują się na rzecz innych, jak podejmują decyzje, w jakich relacjach pozostają względem siebie, jak sobie pomagają i w jaki sposób, jako całość, formułują problemy oraz je rozwiązują.

Zasoby środowiskowe trzeba jednak uruchomić, a do tego potrzebna jest energia, którą można określić jako **potencjał społecznościowy**. Pojęcie to oznacza siły i możliwości określonej społeczności zwykle o wymiarze energii (motywacja, inicjatywa, aktywność). Potencjał ten obejmuje zarówno już w jakiś sposób działające siły i zasoby środowiskowe (liderzy, organizacje, projekty, inicjatywy itp.), jak i te niewykorzystywane, a więc „uśpione” lub „nieoczywiste” czynniki rozwoju. Ich spożytkowanie i uruchomienie poprzez mobilizację społeczną to wyzwanie dla Centrów Kręgów Wsparcia osób z Ni i rodzin tworzonych przez lokalnych operatorów. Tego typu strategia rozwoju środowiskowego systemu wsparcia opiera się, na trzech zasadach:

- 1) Każda społeczność posiada więcej zasobów niż jakakolwiek osoba lub grupa może się spodziewać.
- 2) Zasoby te są kluczem do rozwoju społeczności i należącej do niej osoby z NI, na rzecz której zostają one uruchomione stymulując realną zmianę/poprawę ich sytuacji.
- 3) Zasoby ujawniają się dzięki więziom międzyludzkim oraz międzyorganizacyjnym, a więc dzięki relacjom współpracy.

Podstawowe założenie koncepcji to koncentracja na zasobach i mobilizacji lokalnego potencjału przez tworzenie relacji. W prowadzonym rozpoznaniu środowiska uwagę należy w związku z tym koncentrować na: (i) potencjałach, czyli energii jaka jest w ludziach; (ii) zasobach, czyli możliwościach jakimi dysponują instytucje, zarówno te wyspecjalizowane w pomocy osobom z niepełnosprawnością intelektualną, jak i instytucje nie związane z tematyką niepełnosprawności.

Na drugim biegunie prowadzonego rozpoznania środowiskowego usytuować można problemy i deficyty środowiskowe, z uwzględnieniem deprivacji potrzeb osób z NI (wszelkiego rodzaju braki, jakich doświadczają w codziennym życiu); (ii) problemów związanych ze sferą instytucjonalną (wszelkiego rodzaju braki wynikające z niedomagań w funkcjonowaniu instytucji i realizowanych przez nie usług i praktyk pomocowych).

Napięcie pomiędzy sferą deficytów a zasobów i potencjałów można porównać do sposobu widzenia naczynia zapełnionego do połowy wodą: czy jest ono do połowy puste, czy w połowie pełne? W podejściu opartym na zasobach odpowiedzią będzie „naczynie jest w połowie pełne”. Dlatego rozpoznając środowisko, szczególną uwagę przykładając należy do procesu odkrywania zasobów i potencjałów, bo w oparciu o nie tworzony jest środowiskowy system wsparcia.

3. Etapy rozpoznania środowiska

Kierując się powyżej zarysowanym strategicznym wskazaniem, opracowane zostały praktyczne wskazówki do rozpoznania środowiska, składające się z sześciu etapów.

- 1) Ogólne informacje o środowisku, w którym tworzony będzie system wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną**
 - a) Krótki opis obszaru gminy lub powiatu (w jakim województwie, charakter obszaru, liczba mieszkańców).
 - b) Najbardziej charakterystyczne cechy danej miejscowości/gminy/powiatu.
 - c) Podstawowe informacje o tradycji i kulturze społecznej danej społeczności lokalnej.
 - d) Szacunkowa liczba rodzin i osób z niepełnosprawnością intelektualną.
 - e) Jak rozkłada się podział płci wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz wśród opiekunów osób z NI.
 - f) Jakie są formy wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin?
 - g) Ile osób korzysta z różnych form wsparcia?
 - h) Jakie są potrzeby i oczekiwania środowiska w kontekście wypracowywanego Modelu oraz bariery, na które napotykają rodziny, organizacje/instytucje w związku z funkcjonowaniem dotychczasowego wsparcia?
 - i) Analiza SWOT wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość”.
- 2) Informacje o działaniach i potencjale organizacji - operatora**
 - a) Podstawowe informacje o organizacji (liczba pracowników, zakres działania, status prawny, infrastruktura).
 - b) Ważniejsze osiągnięcia i dokonania.
 - c) Czy organizacja/placówka prowadzi jakieś działania środowiskowe poza placówką?
 - d) Jakie są mocne strony organizacji, ważne osiągnięcia w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin?
 - e) Czy organizacja współpracuje z innymi podmiotami funkcjonującymi wokół osób z NI.
- 3) Rozpoznanie deficytów środowiskowych w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną**

Realizacja tego zadania odbywa się poprzez przeanalizowanie dwóch zagadnień: potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz problemów wynikających ze sposobu działania sfery instytucjonalnej. W zamieszczonych poniżej tabelach wymienione są przykładowe elementy, jakie należy wziąć pod uwagę prowadząc tę analizę (lista ta nie jest zamknięta). Przeprowadzenie analizy można zorganizować w formie tzw. panelu eksperckiego (przy wykorzystaniu członków Koalicji sojuszników), a więc spotkania osób o uzupełniających się kompetencjach, mających pogłębioną wiedzę o problematyce wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz o danym środowisku lokalnym. W trakcie panelu zostaną wyłonione i zhierarchizowane (jeśli to możliwe) poszczególne

elementy powyżej wskazanych obszarów deficytowych. Panel ekspercki powinien być poprzedzony zebraniem informacji i danych.

W tym celu można wykorzystać:

- dokumentację organizacji i dane statystyczne urzędów,
- ankietę (ustną lub pisemną), która zostanie przeprowadzona wśród osób z NI i ich rodziców/opiekunów,
- wywiady indywidualne lub grupowe.

„SZKLANKA DO POŁOWY PUSTA”	
Potencjał	Osoby z niepełnosprawnością intelektualną i ich potrzeby (przykładowe zagadnienia)
	<ul style="list-style-type: none"> • kontaktów społecznych • aktywności społecznej • dalszej nauki • rehabilitacji • aktywności zarobkowej • mieszkaniowy • finansowy • zmiany środowiska • odpoczynku • opieki prawnej • seksualny • bliskości • przyjaźni • bycia w przestrzeni publicznej • samodzielności
Zasoby	Problemy o charakterze instytucjonalnym (przykładowe zagadnienia)
	<ul style="list-style-type: none"> • brak instytucji wsparcia • złe funkcjonowanie • brak kadry • brak współpracy pomiędzy instytucjami • brak lub złe dystrybuowanie funduszy • brak wrażliwości na problematykę osób z NI ze strony instytucji nie związanych bezpośrednio z tą problematyką

4) Rozpoznanie zasobów i potencjału środowiska w zakresie wsparcia osób NI

Rozpoznanie możliwości środowiska zorganizowane jest wokół dwóch zagadnień: badania potencjału ludzi oraz analizy sfery instytucjonalnej.

- a) Przez **potencjał ludzi** rozumie się przede wszystkim rozmaite aspekty kapitału społecznego. W celu wykonania tego zadania należy przygotować kwestionariusz, składający się z kilku pytań dotyczących różnych form współpracy występujących (lub nie) w danym środowisku lokalnym. Przeprowadzenie badania ankietowego

(przynajmniej 20-30 ankiet) w środowisku osób związanych z niepełnosprawnością intelektualną pozwoli uzyskać materiał wyjściowy do panelu ekspertów, który na tej podstawie zarysuje profil kooperacyjny danego środowiska.

- b) Z kolei dogłębne przeanalizowanie **sfer instytucjonalnej** obejmuje zarówno obszar wyspecjalizowanej pomocy osobom z niepełnosprawnością intelektualną, jak i usług niezwiązanych (pozornie) z tym obszarem. Ułatwieniem dla przeprowadzenia analizy zasobów instytucjonalnych jest zamieszczona w załączniku lista instytucji, które potencjalnie funkcjonują w każdym środowisku. Obok zidentyfikowania określonego typu instytucji, należy określić typ zasobu jaki posiada (aktywny lub nieaktywny).

„SZKLANKA DO POŁOWY PEŁNA”	
Potencjał	<p>Ludzie (przykładowe zagadnienia)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – istnieją silne sieci społeczne – przejawy solidarności społecznej – wzory kultury (systemy norm i wzorów regulujących współdziałanie) – poszczególne grupy i zbiorowości są zdolne do kooperacji – istnieją funkcjonalne kanały komunikacji lokalnej, międzygrupowej, pomiędzy osobami z NI a innymi grupami – istnieje zauważalny poziom integracji społecznej – są przykłady współdziałania pomiędzy osobami z NI i ich rodzinami a pozostałymi grupami w społeczności lokalnej – grupy mają zdolność i doświadczenie w podejmowaniu skutecznych działań dotyczących swojego położenia
Zasoby	<p>Instytucje (przykładowe zagadnienia)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – Instytucje systemu wsparcia osób z NI oraz co posiadają i oferują – Inne instytucje, które mogłyby być przydatne dla wsparcia osób z niepełnosprawnością oraz co posiadają i oferują <p><i>(lista instytucji – por. załącznik do rozdz. 4)</i></p>

5) Badanie relacji w społeczności lokalnej wpływającej na sytuację osób z niepełnosprawnością intelektualną

W środowiskowym modelu wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną kluczową rolę odgrywa uruchomienie zidentyfikowanych zasobów środowiskowych (kapitał ludzki, społeczny i instytucjonalny). Mechanizmem uruchamiającym są relacje społecznościowe budowane na różnych poziomach organizacji środowiskowej. W celu precyzyjnego ich umiejscowienia zostały zidentyfikowane następujące przestrzenie potencjalnej kooperacji: (a) społeczność sąsiedzka oraz (b) społeczność miejska/gminna.

- a) **Spółeczność sąsiedzka** tworzą mieszkańcy niewielkiego terytorium - część ulicy, kilka sąsiadujących domów, niewielkie osiedle domów jednorodzinnych. Tego typu społeczność oparta jest na aktywnych kilku osobach/liderach kreujących relacje sąsiedzkie. Podstawą identyfikacji tej społeczności jest bezpośredni kontakt.
- b) **Spółeczność miejska/gminna** to zbiorowość, do której przynależność często nie jest do końca uświadomiona lub zredukowana do poczucia bycia mieszkańcem danego obszaru miasta/gminy. W organizowaniu życia tej społeczności znaczącą rolę odgrywają lokalne instytucje typu parafia, szkoła podstawowa, jednostka pomocnicza miejskiego samorządu terytorialnego, osiedlowy dom kultury itp. Wzajemne relacje pomiędzy uczestnikami zbiorowości miejskiej/gminnej są słabsze niż sąsiedzkie, a świadomość uczestnictwa w tego typu strukturze jest konsekwencją przynależności do wspólnego terytorium określonego ścisłymi granicami administracyjnymi miasta/gminy.

Mając zidentyfikowane różne poziomy organizacji środowiskowych, można przeprowadzić analizę i charakterystykę typów relacji oraz współdziałania (lub jego braku) społecznego i międzyinstytucjonalnego. Użyteczna dla takiej analizy jest trójdzielna typologia relacji środowiskowych, w której rozróżnia się: (i) relacje izolowania i wycofania, (ii) relacje zainteresowania i koegzystencji oraz (iii) relacje zaangażowania i kooperacji:

Relacje izolowania i wycofania

- Typ relacji dezintegrujących, w wyniku których społeczność przyjmuje postać zbiorowości o słabych łącznościach pomiędzy uczestnikami tych struktur lub łączność taka w ogóle nie występuje.
- Osoba z NI jest w społeczności osamotniona, pozbawiona relacji z innymi jej członkami.
- Osoba z NI i jej rodzina unika lub nie ma możliwości wyjścia na zewnątrz swojej społeczności (np. sąsiedzkiej).

Relacje zainteresowania i koegzystencji

- Zapewniają podstawowy poziom społecznej integracji w ramach społeczności.
- Osoba z NI jest traktowana życzliwie w swojej społeczności, utrzymuje incydentalne kontakty z innymi członkami społeczności.
- Pojawia się zainteresowanie działaniem w szerszym środowisku, ale osoba z NI i jej rodzina nadal pozostaje w wąskim kręgu sąsiedzkim.

Relacje zaangażowania i kooperacji

- Powodują konsolidację społeczności w kierunku jej pełnej integracji wewnętrznej. Relacje kooperacji przybierają formę stałej, cyklicznej współpracy osób w ramach poszczególnych form społecznościowych.
- Osoba z NI utrzymuje codzienne kontakty z innymi członkami społeczności, korzysta z sieci relacji społecznościowych.
- Pojawiają się różne formy aktywności wychodzące poza najbliższy krąg rodzinno-

sąsiedzki, a działanie ma charakter powtarzalny.

- Osoba z niepełnosprawnością intelektualną znajduje się w pomostowych sieciach łączących różne poziomy społecznościowe.

Po przeprowadzeniu analizy relacji współdziałania na poszczególnych poziomach organizacji środowiska, można efekty tej pracy zamieścić w następującym zbiorczym zestawieniu.

	Relacje izolacji	Relacje koegzystencji	Relacje zaangażowania	Inne
Spółeczność sąsiedzka				
Spółeczność miejska/gminna				

6) Profil środowiska

Ostatni etap rozpoznania środowiska to przygotowanie podsumowania przeprowadzonej analizy. Profil środowiska powinien ukazać najbardziej charakterystyczne jego cechy, a przede wszystkim jego zasoby i potencjały. Formie opisowej mogą towarzyszyć elementy graficzne o charakterze syntetycznym lub symbolicznym.

Rozwijany w Modelu „Bezpieczna przyszłość” system wsparcia opiera się głównie na zasobach środowiskowych, rozumianych jako zbiór talentów i umiejętności poszczególnych ludzi, społecznych więzi, norm, zaufania, współpracy, a także na możliwościach organizacyjnych (np. instytucji lokalnych). Skuteczne połączenie i aktywowanie tych zasobów może wytworzyć kapitał rozwojowy tworzący nowe szanse dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Tworzenie i funkcjonowanie lokalnej koalicji sojuszników

1. Czym jest lokalna Koalicja sojuszników?

Społeczność lokalna jest przede wszystkim wspólnotą mieszkańców zamieszkujących określone terytorium. Jej poziom rozwoju w dużej mierze zależy od relacji, jakie istnieją pomiędzy poszczególnymi instytucjami i podmiotami funkcjonującymi w środowisku. Te natomiast zależą od osobistych powiązań, sieci kontaktów grupowych, wreszcie tradycji i wzorców zachowania, które dominują w konkretnej miejscowości, dzielnicy, na osiedlu, wsi. Im te powiązania są ściślejsze, a sieć kontaktów gęstsza, tym środowisko lokalne rozwija się prężniej. Co najważniejsze, zintegrowana wspólnota potrafi szybciej reagować na powstające źródła kryzysów społecznych, zdrowotnych, edukacyjnych czy kulturowych. Prowadzenie działań polegających na oparciu wspólnotowym (kręgi wsparcia) skierowanych do mieszkańców z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin będzie o tyle efektywniejsze, o ile jest wspomagane przez odpowiednio przygotowane koalicje partnerów związanych z danym terenem i społecznością.

W zakresie środowiskowego wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną istotną rolę odgrywa **Koalicja sojuszników** – kluczowa forma instytucjonalnego wsparcia wspólnotowego osób z NI. Koalicja to struktura sieciowa działająca zgodnie z metodologią i zasadami partnerstw lokalnych o charakterze środowiskowym. Model „Bezpieczna przyszłość”, bazujący na koncepcji koprodukcji usług, powierza takim lokalnym koalicjom niezwykle ważne zadanie – współtworzenie systemu wsparcia środowiskowego, który wzmacnia dorosłe osoby z NI i ich rodziny, a także umożliwia pozostanie tych osób w społeczności lokalnej, kiedy zabraknie ich rodziców czy opiekunów.

Koalicja sojuszników jest optymalną formą organizacyjną, w jakiej dana społeczność może wykonać tak określone zadania. Dobrowolność udziału partnerów i ich autentyczne zainteresowanie rozwiązywaniem wspólnie zdiagnozowanych i określonych problemów pozwala tego typu sieciom współpracy osiągać znakomite rezultaty w takich sferach, jak przeciwdziałanie bezrobociu, ekorozwój, ochrona i rewaloryzacja środowiska, tworzenie więzi w społecznościach lokalnych, profilaktyka społeczna i zdrowotna, zagospodarowanie czasu wolnego i rekreacja, lecznictwo czy polityka zdrowotna.

W Modelu „Bezpieczna przyszłość” dąży się do stworzenia koalicyjnej struktury sieciowej z jak najbardziej zróżnicowanych podmiotów. Dlatego zakłada się zarazem przyjęcie przez partnerów zasad, które strukturyzują i spajają koalicję. Najważniejsze zasady to:

- **dobrowolność udziału** poszczególnych instytucji i środowisk oraz osób je reprezentujących;
- **wspólny cel** formułowany przez wszystkich uczestników Koalicji;
- **udział wielu partnerów** z różnych sektorów: publicznego, społecznego, prywatnego;

- **łączenie zasobów** wnoszonych przez partnerów (czas, kompetencje i umiejętności, zobowiązania i możliwości instytucjonalne, fundusze);
- **współodpowiedzialność**, rozumiana jako dzielenie wspólnych sukcesów, ale też i ewentualnych porażek Koalicji sojuszników.

Należy też podkreślić element **równouprawnienia** członków koalicji w zakresie kształtowania pracy grupowej, niezależnie od ich formalnego statusu i realnej pozycji w społeczności. Koalicja sojuszników ma przy tym ten unikalny atut, że w jednym miejscu, w jednej formule łączy mieszkańców i lokalne instytucje oraz władze samorządowe. Dzięki uczestnictwu przedstawicieli urzędu, burmistrza czy prezydenta wspólnie wypracowane plany czy podjęte decyzje mają większe szanse na wdrożenie, ponieważ od razu wiadomo, czy sytuują się one w prerogatywach i możliwościach danej jednostki samorządu. W dobrze prowadzonej Koalicji przedstawiciele samorządu i jego jednostek zawsze stanowią istotną, niezbędną i pomocną grupę sojuszników.

Doświadczenia ostatnich lat w Polsce jasno wskazują, że lokalna społeczność rozwija się wówczas, gdy ma w sobie otwartość na zmianę i postawę permanentnej edukacji. Przy zachowaniu swojej identyfikacji i tożsamości, członkowie danej społeczności - poszczególni obywatele, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy - gotowi są do poznawania nowych rozwiązań, zdobycia nowych doświadczeń, poszerzenia horyzontów.

Postawa taka istotnie współgra z ideą Koalicji sojuszników, rodzajem partnerstwa tworzonego przez przedstawicieli instytucji publicznych (np. policja, OPS, szkoła, przedszkole, kurator sądowy, straż miejska, placówki służby zdrowia), organizacji pozarządowych i innych podmiotów oraz osób aktywnie działających w danej społeczności. Skład koalicji powinien być w miarę stały (i w znaczeniu instytucjonalnym, i osobowym) ze względu na konieczność zapewnienia warunków sprzyjających integracji i wzrostowi kompetencji zespołu jako całości. Jednocześnie członkiem grupy może być każda osoba prawna lub fizyczna zainteresowana pracą na rzecz osób z NI i mająca ku temu odpowiednie zasoby (np. wolny czas). Współpracę i rozwój Koalicji wspiera operator, który też całościowo koordynuje program, daje wsparcie merytoryczne i organizacyjne uczestnikom i pozostałym realizatorom. Odpowiada także za kwestie rozwojowe Koalicji oraz za stworzenie przestrzeni do dialogu i budowania właściwych relacji pomiędzy ich uczestnikami.

Funkcje Koalicji sojuszników

- **Funkcja koordynacyjna** - czyli sieciowanie wszystkich placówek związanych z pomocą osobom z NI i ich rodzinom. Umożliwi to koordynację usług i lepszy przepływ informacji zarówno pomiędzy samymi podmiotami jak również skoordynowanie konkretnych usług dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, oraz czytelny system informacyjny.
- **Funkcja edukacyjna** - czyli włączenia się w kampanię społeczną nakierowaną na społeczność lokalną, która ma przybliżyć osoby z niepełnosprawnością intelektualną jako pełnoprawnych obywateli - z ich potencjałem, talentami i możliwościami uczestnictwa w życiu społecznym.

- **Funkcja integracyjna** - Koalicja sojuszników katalizuje proces pozyskiwania osób do Kręgów wsparcia przez włączanie do działań różnych instytucji i organizacji osób z NI i ich rodzin. Mogą to być zajęcia w domu kultury, grupy religijne czy działania w organizacjach pozarządowych. Osoby z NI mogą też z powodzeniem włączać się jako wolontariusze do różnych akcji społecznych.

Z raportu badawczego

„Nasi rozmówcy dostrzegali potencjał koalicji lokalnej, wskazując następujące korzyści z ich zawiązywania:

Kontakty i współpraca z mediami, możliwość prowadzenia działań upowszechniająco-informacyjnych oraz rzecznictwa interesów osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin;

Zwiększenie realnego dostępu osób z niepełnosprawnością intelektualną do szeroko rozumianych usług społecznych;

Zazębianie działań, uzgadnianie stanowisk (wspólny głos na rzecz osób niepełnosprawnych);

Jest instytucjonalnym zapleczem dla kręgu wsparcia, zobowiązanie instytucji;

Wpływ na prawne formalno-prawne aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną: dzięki współpracy członków Koalicji można udroźnić lub przyspieszyć różne procedury;

Włączenie do współpracy nowych instytucji nie zajmujących się wcześniej udzielaniem wsparcia osobom niepełnosprawnym, a posiadającym know-how w zakresie współpracy koalicyjnej (np. lokalne NGOs);

Możliwość prowadzenia działań na terenie całej miejscowości, a nie tylko w wybranej społeczności (np. osiedlowej czy w ramach infrastruktury PSONI);

Koalicja lokalna, angażując we współpracę aktorów instytucjonalnych, jest (może być) „strażnikiem trwałości” podejmowanych działań środowiskowych na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin;

Zarazem siłą koalicji tkwi w tym, że reprezentantami instytucjonalnych członków Koalicji są osoby posiadające autorytet w środowisku lokalnym;

Kształtowanie kultury pomagania w środowisku lokalnym;

łączy różne środowiska pomocowe, pozwala działaczom i pracownikom PSONI wyjść poza ramy instytucjonalne i społeczne własnego środowiska wsparcia.”

Źródło: M. Rymsza, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia...*, op. cit., s. 26.

2. Charakterystyka środowiska i grup włączonych w lokalną Koalicję sojuszników

Operator przy współpracy z samorządem utworzy Koalicję złożoną z sojuszników Modelu „Bezpieczna przyszłość” - lokalnych organizacji, instytucji, autorytetów, która to Koalicja będzie ważnym zapleczem, wsparciem, głosem i sprzymierzeńcem zmiany na poziomie lokalnym.

W skład Koalicji mogą wejść osoby reprezentujące m.in. takie podmioty:

- ośrodek pomocy społecznej (kierownik, pracownik socjalny),
- ośrodek zdrowia, zarówno publicznej jak i niepublicznej opieki zdrowotnej,
- środowiskowy dom samopomocy,
- klub integracji społecznej,
- centrum integracji społecznej,
- parafia Kościoła katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych,
- szkoły, w tym dyrektorzy, pedagodzy, psychologzy szkolni, nauczyciele,
- dom kultury (kierownik, animator kultury),
- policja państwowa, straż miejska,
- lokalne organizacje pozarządowe, nie tylko te z obszaru polityki społecznej,
- spółdzielnie mieszkaniowe, wybrane wspólnoty mieszkaniowe,
- spółki komunalne i firmy prywatne, przedsiębiorcy,
- osoby fizyczne, czyli lokalne autorytety lub szczególnie aktywni i wnoszący wkład do współpracy mieszkańcy,
- urząd gminy, radę i inne jednostki i organy samorządu terytorialnego (np. zarządy zasobów lokalowych).

Sojusznicy mają wspólnie przeciwdziałać izolacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, aktywizować społecznie te osoby (również prowadząc kampanię informacyjną i inne działania edukacyjne), ułatwiać podejmowanie przez nie nowych ról społecznych (np. zaangażowanie wolontarystyczne czy praca w przedsiębiorstwie społecznym). Dlatego Koalicji szczególnie potrzebne są instytucje i osoby, które dysponują różnorodnymi zasobami pomocnymi w działaniach aktywizujących.

Do lokalnych koalicji warto zapraszać podmioty/instytucje działające w obszarze opieki zdrowotnej. Z założenia w zakres środowiskowego wsparcia osób z NI wchodzi także usługi zdrowotne, uzupełniające usługi społeczne. W ramach środowiskowego systemu wsparcia należy koordynować świadczenie osobom z NI usług społecznych i zdrowotnych na danym terenie, zbierające informacje o dostępnych rozwiązaniach, placówkach, usługach. W ramach prac nad Modelem przygotowany został dla lokalnych operatorów formularz zbierający informacje o usługach społecznych i zdrowotnych dostępnych na danym terenie, podmiotach realizujących te usługi, zakresie ich i specyfice ich działań. Narzędzie warto wykorzystywać przy planowaniu środowiskowej pomocy dla osób z NI oraz do budowania lokalnej koalicji sojuszników. Koordynacja kontaktów pomiędzy podmiotami z sektora usług społecznych i zdrowotnych ma sektorami to zadanie specjalisty ds. kręgów wsparcia. Do każdego z Kręgów wsparcia warto zapraszać specjalistów reprezentujących różne zawody medyczne i

pomocowe, np. pracownika socjalnego, asystenta osoby niepełnosprawnej, lekarza czy fizjoterapeutę.

Formularz zawiera przykładowe usługi. Nie wszystkie wymienione formy wsparcia i rozwiązania działają na danym terenie i odwrotnie – środowiska lokalne wypracowały własne, szczególne rozwiązania, które powinny być do tego formularza włączone .

Do podstawowych zasobów będących w zasięgu każdej Koalicji należą:

- **materiały i fundusze oraz zasoby ludzkie** - środki, dzięki którym grupa ma większą możliwość wpływania na pożądane zmiany. Oprócz pieniędzy jest to też wykorzystanie sprzętu i wyposażenia, lokali i budynków oraz innych zasobów danego sojusznika, w tym zasobów ludzkich, np. wolontariuszy. Tym rodzajem zasobów najczęściej dysponują instytucje publiczne i urzędy oraz - w zakresie pracy wolontariackiej - organizacje pozarządowe;
- **pozycja prawna** - sojusznicy, którzy są blisko związani z władzami publicznymi mają swoisty autorytet wynikający z ich formalnej pozycji, gwarantujący oficjalne poparcie innych autorytetów dla „naszej wspólnej pracy”. Jeżeli Koalicja pozbawiona jest tego czynnika bardzo trudno będzie wdrożyć efekty jego pracy. Tutaj należy pomyśleć o pozyskaniu pracowników instytucji publicznych, urzędnikach, radnych, przedstawicielach lokalnych władz;
- **status** - czasami jest to formalny status lidera, pomocny zwłaszcza przy różnego typu rozmowach z innymi sojusznikami i otoczeniem. Czasem ważna dla danej Koalicji osoba nie pełni obecnie żadnej eksponowanej funkcji, ma jednak takie doświadczenie z przeszłości. Ze statusem łączy się dostęp i posiadanie ważnych informacji, które innym jest niełatwo zdobyć. Warto pomyśleć o lokalnych autorytetach, byłych lub obecnych politykach, osobach niekontrowersyjnych;
- **kontakty** - niektórzy z sojuszników mają pożądany przez Koalicję wpływ na różnych decydentów i posiadane przez nich środki finansowe, organizacyjne czy materialne. Czasami takie kontakty wynikają z pozycji prawnej, czasami ze statusu, czasami związane są z indywidualnymi doświadczeniami i powiązaniem poszczególnych osób;
- **umiejętności** - członkowie Koalicji mogą posiadać różne umiejętności potrzebne dla jej rozwoju, odmienne od tych, które związane są ze statusem. Może to być umiejętność twórczego myślenia, kreatywność, niestereotypowe podejście do problemów, ale też i umiejętność systematyzacji materiału, porządkowania działań, myślenia analitycznego. Potrzebnymi umiejętnościami są również efektywne prowadzenie spotkań, sporządzanie sprawozdań, pisanie wniosków;
- **osobowość** - zdolność wywierania wpływu na innych jest bardzo cenna, stąd pożądane w Koalicji posiadanie charyzmy, energii, pewnego magnetyzmu, czy dowcipu, przynajmniej u części osób. Miłe usposobienie i poczucie humoru sprzyjające nawiązywaniu osobistych

kontaktów i budujące pozytywny wizerunek sojuszników może być bardzo pożądaną cechą występującą u osoby, którą właśnie dlatego warto włączyć do Koalicji;

- **czas** – to kluczowe pojęcie związane z pracą Koalicji sojuszników. Dysponowanie czasem, który może być efektywnie spożytkowany na rzecz osób z NI jest tym kluczowym zasobem, jaki każdy z sojuszników powinien wnieść do Koalicji jako minimalne zobowiązanie.

Koncepcja pracy Koalicji sojuszników została przygotowana przez partnerów w oparciu o dotychczasowe, wieloletnie doświadczenia animowania współpracy sieciowej i realizacji programów społecznych. Instytucjonalnym animatorem zawiązania Koalicji sojuszników jest lokalny operator. Operator w społeczności ma być swoistym radarem, wychytując osoby z różnych środowisk i włączając je w prace partnerstwa. Dodatkowo operator może być rzecznikiem zagadnień związanych z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, z czego wynikają konkretne korzyści dla poszczególnych osób z NI i ich rodzin, jak i dla danej społeczności. Lokalnego operatora w działaniach operacyjnych związanych z zawiązywaniem i funkcjonowaniem koalicji reprezentuje specjalista do spraw kręgów.

Zadania, w jakie Koalicja powinna być szczególnie zaangażowana, to:

- długofalowe planowanie kierunków pracy na rzecz osób z NI w lokalnym środowisku (strategia);
- wdrażanie wspólnie zaplanowanych działań wraz z podziałem zadań i ich liderami (operacjonalizacja);
- prowadzenie prac w obszarze edukacji, promocji i informacji skierowanych do mieszkańców i opinii publicznej w zakresie obejmowanym przez Model „Bezpieczna przyszłość” (kampania).

Poszczególni członkowie Koalicji sojuszników włączani są w rozpoznanie zasobów i możliwości zaspakajania potrzeb osób z NI, jak też podejmowanych *ad hoc* działań rzeczniczych, informacyjnych czy rehabilitacyjnych (w zakresie społeczno-zawodowym) obejmujących konkretne osoby i środowiska rodzinne. Ważnym elementem pracy sojuszników w ramach lokalnej Koalicji jest nawiązanie i utrzymywanie spersonalizowanych kontaktów z wieloma podmiotami i środowiskami wsparcia pozainstytucjonalnego osób z NI, co powinno ułatwić operatorowi realizację jego działań skierowanych ku osobom z niepełnosprawnością intelektualną, w tym ich koordynację. Nie do przecenienia jest prowadzenie w ramach koalicji nieformalnych działań edukacyjnych w zakresie upowszechniania podejścia środowiskowego w realizowaniu praktyk pomocowych.

3. Metodyka tworzenia lokalnej Koalicji sojuszników

Inicjując powstanie Koalicji sojuszników trzeba zwrócić uwagę na trzy aspekty, które ułatwią jej intencjonalne zawiązanie i usprawnią funkcjonowanie. Są to: odpowiedni dobór uczestników, wypracowanie kierunków działań i uzgodnienie zasad współpracy.

- **Wybór sojuszników**

Pierwszym krokiem tworzenia Koalicji jest wstępny wybór potencjalnych sojuszników. Analiza środowiska jest podstawą do określenia organizacji, instytucji i lokalnych grup interesów, które warto pozyskać. Podstawową wartością Koalicji jest różnorodność tworzących ją sojuszników. Ponieważ skuteczność Koalicji opiera się na uczestnictwie konkretnych osób i kontaktach międzyludzkich, kolejnym krokiem są indywidualne spotkania z potencjalnymi sojusznikami, którzy funkcjonują w różnych instytucjach, środowiskach czy organizacjach. Rozmawiając z nimi, warto uważnie przeanalizować ich opinie i wątpliwości - przygotowuje to lepiej do dalszych rozmów. Nawiązanie dobrych i efektywnych relacji z otoczeniem wymaga sprawnej argumentacji, starannie przygotowanych dokumentów, przemyślanego opisu projektu i dobrych przykładów.

W trakcie indywidualnych rozmów, potencjalni koalicjanci zachęceni są do wymiany poglądów, dyskusji i proszeni są o sugestie i wskazówki. Należy starać się włączać ich do współpracy i budowania - w miarę możliwości - wspólnej wizji realizacji Modelu „Bezpieczna przyszłość”. Warto pokazywać każdemu z rozmówców korzyści - dla osób z NI, dla całej społeczności, dla poszczególnych partnerów - z funkcjonowania lokalnej Koalicji sojuszników, w otwarty sposób informować również o naszych oczekiwaniach. Trzeba dać możliwość zastanowienia się i włączenia w to przedsięwzięcie w akceptowany przez wszystkie strony sposób.

- **Wypracowanie kierunków działań**

Kiedy zapadnie decyzja o tym, kto powinien tworzyć pierwszą grupę inicjatywną, trzeba zaprosić wszystkich potencjalnych sojuszników na spotkanie. W trakcie pierwszych spotkań powinny być poruszane takie tematy jak: dlaczego chcemy włączyć się w działania na rzecz osób z NI, jakie wartości objęte Modelem „Bezpieczna przyszłość” są nam bliskie, jakie widać ewentualne trudności związane z udziałem danej instytucji lub organizacji w Koalicji, jakie widać dla siebie korzyści. Pozwoli to od początku tworzyć pomiędzy uczestnikami atmosferę otwartości i szczerości. Wzajemnemu poznaniu się towarzyszy oczywiście dyskusja i ustalanie wspólnych działań. Oba te procesy idą równolegle, jednak priorytetowym celem pierwszych spotkań jest zbudowanie zaufania i wzajemne poznanie się, przy przełożeniu na drugi plan celów nastawionych na zadanie i opracowanie wspólnej strategii działania. Na późniejszym etapie proporcje te powinny ulec zmianie. Budowanie relacji staje się celem drugoplanowym ustępując pola celom zadaniowym. Relacje pomiędzy ludźmi będą budowały się już w konkretnych działaniach związanych z realizacją Modelu „Bezpieczna Przyszłość” w danym środowisku.

Niezwykle istotne jest to, aby pamiętać, że na początku swojego funkcjonowania Koalicja powinna uzgodnić wartości, które chce przestrzegać i promować swoim działaniem. Należy animować otwartą dyskusję o tym, co uznaje się za wartość w działalności środowiskowej, w czym te wartości się przejawiają, w jaki sposób wpływają na codzienne funkcjonowanie. Uwspólnianie wartości powinno obejmować różne aspekty współpracy, realizacji zadań, zarządzania, relacji ze światem administracji i opinią publiczną. Pojawią się odpowiedzi, co nas łączy, jakie wartości są wszystkim bliskie i oczywiste. Różnice również będą się ujawniać, ponieważ sojusznicy reprezentują różne sektory z ich ograniczeniami i schematami postrzegania rzeczywistości. Jednak dostrzegane różnice warto traktować jako zasoby, które w przyszłości mogą wzmocnić działanie Koalicji.

Na spotkaniach z sojusznikami należy przybliżyć założenia Modelu „Bezpieczna przyszłość” oraz bardzo ogólne cele działania. Można się przy tym spodziewać, że niektórzy z nowych sojuszników skupią się bardziej na „okopywaniu” swoich pozycji, niż aktywnym przyłączeniu się do grupy. To normalne i należy takim partnerom dać więcej czasu na zrozumienie zasad i sposobu funkcjonowania Koalicji, a także na znalezienie swojego miejsca w grupie. W czasie spotkań nie należy opisywać wszystkich korzyści, jakie można odnieść przy współdziałaniu w ramach Koalicji. Warto pozwolić, aby sojusznicy sami je odszukali, co jasno pokaże, że Koalicja nie jest im narzucana, że nikt za nich nie decyduje co jest dla nich korzystne, a co nie. Poczucie własnego wkładu w tworzenie i rozwój grupy zawsze motywuje jej uczestników do dalszego udziału i oferowania swojego czasu oraz zasobów.

- **Zasady i reguły współpracy**

Aby różnorodność sojuszników była potencjałem a nie rozsadnikiem koalicji, należy ustalić obowiązujące zasady i reguły wspólnej pracy. Różnorodność podmiotów to nie tylko przekraczanie granic sektorowych, ale także różnorodność charakterów uczestników i uczestniczek. Często porozumienia tworzone są przez silnych liderów. Wprawdzie mogą oni być siłą Koalicji przy planowaniu i realizacji zadań, ale jednocześnie jest to bardzo trudna grupa do konsolidacji i współpracy. Dlatego zanim Koalicja podejmie jakiegokolwiek działania, jej członkowie muszą po prostu obdarzyć się sympatią i zaufaniem, i na to kładziemy nacisk w trakcie pierwszych spotkań.

Ważne jest również, aby ustalić stopień zaangażowania sojuszników oraz uzyskać od nich deklaracje co do zasobów, które mogą oni zainwestować. Zasoby to nie tylko wkład finansowy. Zadbajmy, aby wkład poszczególnych członków był w miarę równy (*jeśli nie masz pieniędzy, poświęć swój czas*). W ten sposób unikniemy podziału na koalicjantów uprzywilejowanych i mniejszościowych.

Grupa musi również zgodzić się co do sposobu podejmowania decyzji. Jeśli tylko jedna osoba lub jakaś silniejsza grupa (np. przedstawiciele samorządu) decyduje, reszta członków będzie miała poczucie, że nie ma wpływu i odsunie się. W demokracji takiej jak Koalicja, każdy powinien wiedzieć, że ma głos w sprawie podejmowania decyzji, nawet jeśli jego opinie różnią się od opinii innych.

W początkowej fazie spotkania się Koalicji sojuszników należy znaleźć odpowiedni balans pomiędzy relacjami a zadaniami. Pamiętając, że budowana jest grupa zadaniowa na rzecz wsparcia środowiskowego osób z NI, co się nie uda, jeśli w Koalicji nie będzie dobrych relacji. Stąd, jeżeli nie można absolutnie porozumieć się z niektórymi sojusznikami, nie należy się wahać, aby z nich zrezygnować. Jakość relacji, jakie występują w Koalicji pomiędzy ludźmi i instytucjami ma dla działania Modelu „Bezpieczna przyszłość” kluczowe znaczenie. Model zakłada podpisanie Porozumienia na rzecz wspólnej realizacji modelu.

4. Funkcjonowanie lokalnej Koalicji sojuszników i jej zadania

Koalicja sojuszników pozwala łatwiej realizować zadania, sprzyjające funkcjonowaniu osób z NI w ich najbliższym środowisku. Dzięki zaangażowaniu partnerów we wspólnie zaplanowane działania, stopniowo dochodzi do uwspólnienia postaw i przekonań związanych z osobami z NI wśród samych uczestników Koalicji. W miarę nabywania doświadczeń i realizacji kolejnych zadań, Koalicja coraz wyraźniej zaczyna oddziaływać na lokalne środowisko, opinię publiczną, postawy mieszkańców i całego zbiorowości. Wzrasta jej funkcja edukacyjna.

Współtworzenie kampanii. Szczególnie pomocnym instrumentem w tym obszarze jest kampania, w realizację której Koalicja aktywnie się włącza. Wykorzystując zasoby sojuszników z różnych sektorów, można oczekiwać rzeczywistych efektów, ponieważ za tego typu działaniem stoi wówczas zarówno autorytet lokalnych władz, zaangażowanie pracowników i wolontariuszy szeregu placówek publicznych czy pozarządowych, jak i organizacyjne czy finansowe wzmocnienie ze strony miejscowych przedsiębiorców i firm.

Nowe szanse. Nie mniej ważnym zakresem wspólnych działań Koalicji sojuszników powinno być aktywne poszukiwanie możliwości udziału osób z NI w życiu społecznym, poprzez oferowanie im pracy wolontarystycznej lub płatnej (w tym wspomaganej) w placówkach samorządowych bądź organizacjach pozarządowych, czy innych podmiotach.

Przyjęcie porozumienia. Zaangażowanie przedstawicieli różnorodnych środowisk wymaga uzgodnienia organizacyjnej i formalnej strony funkcjonowania Koalicji. Sprzyja temu przyjęcie jakiejś formy porozumienia, wskazującego m.in. cele grupy, jej wewnętrzne organy (w tym zespół koordynacyjny), zasady podejmowania decyzji. W oparciu o taką umowę Koalicja zdolna jest współtworzyć i wspierać w sposób zaplanowany i uporządkowany Model. Koalicja sojuszników może na mocy porozumienia wykorzystywać różnorodne zasoby różnych sektorów: jednostek samorządu terytorialnego (dotacje, zasoby organizacyjne), podmiotów publicznych i pozarządowych (korzystanie z pomieszczeń, infrastruktury technicznej, zaangażowania personelu i członków organizacji) lub lokalnych przedsiębiorców (darowizny, wsparcie zasobowe). Rolę lidera/moderatora Koalicji będzie pełnił lokalny operator.

Wspólne rozwiązania. Powstanie i funkcjonowanie Koalicji sojuszników przynosi szereg korzyści, do których zaliczyć można:

- skuteczniejsze rozwiązywanie problemów zdrowotnych, społecznych, kulturowych osób z NI;

- lepsza koordynacja działań nakierowanych na rozwiązywanie problemów osób z NI;
- wypracowanie modelu współpracy międzyinstytucjonalnej prowadzącej do zwiększenia efektywności w zespołowym rozwiązywaniu problemów osób z NI;
- jasny i sprawny przepływ informacji pomiędzy współpracującymi ze sobą służbami społecznymi, instytucjami i organizacjami wspierającymi osoby z NI;
- zwiększenie poczucia wzajemnego wsparcia podczas działań na rzecz osób z NI;
- oddziaływanie na politykę lokalną i jej współtworzenie, m.in. poprzez wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość”.

Niejąko z definicji każda Koalicja sojuszników jest otwarta na współpracę z różnymi środowiskami. Ta otwartość na sektor obywatelski, biznesowy i publiczny daje silny impuls do działania, dzięki czemu w prace koalicji włączają się wszyscy zainteresowani poprawą sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin. Opracowanie optymalnych rozwiązań i podjęcie działań możliwe jest w oparciu o różnorodne zasoby uczestników Koalicji - służb medycznych, pracowników jednostek samorządu, organizacji mieszkańców, lokalnych przedsiębiorców. Osoby z NI otrzymają dzięki temu zindywidualizowaną i wyprofilowaną pomoc, a obecność w Koalicji ośrodka pomocy społecznej, pracowników medycznych, biur zarządzania mieniem komunalnym czy organizacji mieszkańców pozwoli na stopniowe pokonywanie przez osoby z NI barier związanych z mieszkalnictwem, uzyskaniem pomocy wolontariackiej czy sąsiedzkiej. To są najistotniejsze elementy pomocne w budowaniu sieci wsparcia środowiskowego, której funkcjonowanie prowadzi do większej aktywności i samodzielności osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W skład **Koalicji sojuszników** mogą wejść przedstawiciele następujących podmiotów:
ośrodek pomocy społecznej; ośrodek zdrowia - publicznej i niepublicznej opieki zdrowotnej;
środowiskowy dom samopomocy; centrum bądź klub integracji społecznej; parafia Kościoła katolickiego,
innych kościołów i związków wyznaniowych; szkoły; dom/ośrodek kultury; policja, straż miejska;
lokalne organizacje pozarządowe, nie tylko te z obszaru polityki społecznej; spółdzielnie mieszkaniowe,
wspólnoty mieszkaniowe; spółki komunalne, firmy prywatne, przedsiębiorcy; osoby fizyczne - lokalne
autorytety lub szczególnie aktywni i wnoszący wkład do współpracy mieszkańcy; urząd gminy,
rada gminy, inne jednostki i organy samorządu terytorialnego.

Rozdział 6

Prowadzenie lokalnej kampanii społeczno-edukacyjnej

1. Definicja i modele działania

Celem lokalnej kampanii społecznej jest zachęcenie wielu osób i podmiotów do włączenia się w budowanie środowiskowego systemu wsparcia, który umożliwi realną zmianę sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin, jaką jest samodzielne życie w lokalnej społeczności. W trakcie prowadzenia kampanii dążymy do wyjaśnienia sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, a więc poszerzenia wiedzy współmieszkańców danej społeczności lokalnej, uwrażliwienia, a w konsekwencji ich zaangażowania w stałe formy współdziałania na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Kampania społeczna realizowana jest przez lokalnego operatora projektu, ale jej promotorami i kreatorami są organizacje lub instytucje, które zaangażowały się w tworzenie Lokalnej koalicji na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Działania podejmowane w ramach kampanii są podstawową formą dalszego rozwoju i wzmocnienia samej koalicji (nowi członkowie, nowe zasoby) oraz pozytywnego wpływania na postawy i zachowania mieszkańców społeczności lokalnej. Kampania ma charakter społeczny i jest ukierunkowana na tworzenie dobra publicznego.

Kampania społeczna to zestaw różnych działań zaplanowanych w konkretnym czasie, skierowanych do określonej grupy docelowej, których celem jest doprowadzenie do wzrostu wiedzy, zmiany myślenia i postaw. Polega na promocji wartości, określonych zachowań wobec jakiegoś problemu społecznego. Umożliwia rozwiązanie problemu społecznego lub pozyskanie różnego typu wsparcia - finansowego, rzeczowego, usługowego. Zwykle angażuje różnych interesariuszy. Towarzyszą jej działania promocyjno-reklamowe i komunikacyjne przy użyciu różnorodnych mediów.

Z punktu widzenia modeli komunikacji można wyróżnić trzy typy kampanii społecznych: (1) kampanie informacyjne, (2) kampanie adresowane do interesariuszy, (3) kampanie bazujące na zaangażowaniu interesariuszy.

- 1) **Kampania informacyjna.** Celem kampanii jest tu pozyskanie opinii publicznej przez informowanie, a nie perswazję, istotą zdaje się być nagłośnienie np. problemu, aby ludzie zaczęli się nim interesować.
- 2) **Kampania odpowiadania interesariuszom.** Celem kampanii jest przekonanie określonej grupy adresatów do przyjęcia punktu widzenia nadawcy, którego interes jest najważniejszy; co prawda nadawca bada postawy i oczekiwania otoczenia, jednak przede wszystkim w celu osiągnięcia lepszego rezultatu perswazyjnego.
- 3) **Kampania społeczna bazująca na zaangażowaniu interesariuszy.** Celem kampanii jest doprowadzenie do zmian, które będą korzystne dla wszystkich zainteresowanych, poprzez dialog oparty na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu i akceptacji.

W naszym przypadku mamy do czynienia z elementami wszystkich wymienionych typów kampanii, ale nacisk położony jest na trzeci typ - zaangażowanie interesariuszy w działania na rzecz środowiskowych Kręgów wsparcia.

2. Etapy realizacji kampanii

Kampania to zestaw różnorodnych działań komunikacyjnych uporządkowanych sekwencyjnie. Warto przy tym odróżnić (i) działania przygotowawcze i (ii) mapowanie problemu od (iii) zasadniczej realizacji kampanii.

- **Przygotowanie**

W ramach przygotowań konieczne jest zapoznanie się z wiedzą na temat lokalnej i systemowej sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz z założeniami koncepcji Kręgów wsparcia. Ważne jest przedyskutowanie tych zagadnień w grupie, w której są też osoby nie związane merytorycznie ani osobiście z zagadnieniem poruszonym w kampanii. Ważne jest ponadto uzmysłowienie sobie strategicznych celów (tworzenie Koalicji jako elementu systemu wsparcia), poszczególnych celów operacyjnych (pozyskanie nowych sojuszników i zasobów), a także określenie podstawowych wyzwań organizacyjnych (ile potrzeba i skąd można pozyskać zasoby na realizację kampanii).

- **Mapowanie problemu**

Dzięki mapowaniu dochodzi do współpracy instytucji, organizacji i osób angażujących się w danej społeczności lokalnej w rozwiązywanie problemu, negocjowanie współpracy, dróg dochodzenia do wspólnie wyznaczonych celów, w tym i sposobów motywowania aktorów do zmiany.

Mapowanie jest realizowane w kilku etapach:

- 1) Identyfikacja problemu oraz wszelkich podmiotów mogących mieć wpływ na jego rozwiązanie (zarówno w sposób oczywisty związanych ze wsparciem osób z NI, jak i tych które dotychczas nie były kojarzone z takimi aktywnościami);
- 2) Zawiązanie ze zidentyfikowanymi podmiotami stałej współpracy zadaniowej, czego praktycznym wymiarem jest włączenie w działania lokalnej Koalicji sojuszników. Już w strukturze Koalicji konieczne będzie dalsze i wspólne negocjowanie strategii rozwiązywania problemu, podziału zadań, harmonogramu realizacji.
- 3) Przeprowadzenie prostych badań, sporządzenie analizy danych, opracowanie infografik przedstawiających: wskaźniki problemu, inicjatywy służące jego rozwiązaniu, podmioty działające na rzecz rozwiązania problemu.
- 4) Promocja wyników mapowania.
- 5) Stworzenie warunków dla innych osób, organizacji, instytucji do przyłączenia się.

- **Realizacja kampanii**

Również, a może przede wszystkim, etap zasadniczej realizacji kampanii powinien być metodycznie uporządkowany. Poniżej przedstawiamy, co warto wyodrębnić, aby w pełni kontrolować przebieg wydarzeń.

- 1) **Pomysł, idea**. Działania powinny dotyczyć idei tworzenia i działania środowiskowych kręgów wsparcia osób z NI, a więc ukazanie ich znaczenia systemowego (nowa forma wsparcia zastępująca lub współobecna z dotychczasowymi rozwiązaniami o charakterze instytucjonalnym) oraz społecznego (zmiana zachowań społeczności

lokalnej, forma bezpośredniego zaangażowania mieszkańców/sąsiadów/przyjaciół). Na tym poziomie konieczne jest zintegrowanie przekazu przygotowanego dla całego projektu makroinnowacyjnego z konkretnymi uwarunkowaniami wynikającymi z kontekstu lokalnego, w którym wdrażana jest innowacja.

- 2) **Potencjalni sojusznicy, interesariusze.** Im więcej partnerów, sprzymierzeńców (urzędy administracji publicznej, podmioty rynkowe, znane osoby, organizacje non-profit, przedstawiciele mediów, agencje PR, odpowiedzialne społecznie firmy komercyjne, społeczność lokalna, wolontariusze), tym większe możliwości i siła budowanego lokalnego systemu wsparcia.
- 3) **Przekonanie partnerów do współpracy.** Identyfikując szeroko potencjalnych interesariuszy, warto od razu odnajdywać dla nich miejsce w naszym systemie wsparcia. Jedni będą więc wchodzić do lokalnej Koalicji, inni staną się zasobem poszczególnych Kręgów wsparcia, a jeszcze inni może włączą się w realizację konkretnych zadań. Dzięki temu, podejmując rozmowy z przyszłymi partnerami, tworzy się rzeczywisty system współpracy (a nie spontaniczne i chaotyczne działanie, które wypali się po krótkim okresie entuzjazmu), w ramach którego każdy znajdzie swoje miejsce wykorzystujące jego potencjał, pozytywne emocje oraz nadające sens społecznemu zaangażowaniu.
- 4) **Przesłanie.** Jednak aby kampania była skuteczna, nie wystarcza jej długofalowe i systemowe uporządkowanie. Niezbędne jest przesłanie, myśl wokół której toczyć się będą działania. Potrzebne jest coś, co poruszy emocje i wyobraźnię, a w efekcie skłoni do zaangażowania. W ramach Koalicji potrzebne jest więc warsztatowe (najlepiej z udziałem osoby o doświadczeniach z obszaru reklamy i PR) wytworzenie naszego przesłania wiodącego oraz różnego typu haseł i wizualnych odniesień promujących środowiskowe Kręgi wsparcia. W tym celu można wykorzystać np. gry słowne (mogą opierać się na homonimach, czyli wyrazach, które mają podwójne znaczenie), metafory lub zawołania przyciągające uwagę i zachęcające do działania. Ważny jest tu element emocji wywołujący pozytywny odbiór (radość, humor, miłość, szczęście), bo do takich wszyscy dążymy.
- 5) **Doprecyzowanie celów kampanii.** W związku z tym, że działania mają mieć charakter długofalowy i powtarzalny (potrzeba ciągłego zasilania systemu wsparcia), konieczne jest rozłożenie celów na etapy i cele cząstkowe. Najlepiej zastosować cykl okresowy (np. roczny), w ramach którego uruchamiane byłyby określone działania kampanijne. Poszczególne elementy (cele szczegółowe) składające się na realizację celu głównego trzeba uporządkować czasowo. Przekonanie emocjonalno-perswazyjne społeczności, pozyskiwanie sojuszników instytucjonalnych, zwiększanie zasobów materialno-finansowych, zaangażowanie wolontariuszy itp. nie powinno odbywać się jednocześnie. Potrzebne jest zatem zaplanowanie kampanii jako działania wieloetapowego (sekwencyjnego).

- 6) **Przedstawienie faktów**. Obok wywoływania pozytywnych emocji w działaniach perswazyjnych, niezbędne jest zebranie różnorodnych danych, rezultatów badań, które przemawiają za słusnością idei. W związku z tym, trzeba przygotować swego rodzaju pakiet przydatnych informacji i danych, a także stopniowo budować bank dobrych praktyk, oparty na przykładach zagranicznych i tych wytworzonych przez różne środowiska testujące kręgi wsparcia w projekcie pilotażowym oraz powstałych w ramach innych projektów innowacyjnych z zakresu wsparcia środowiskowego, uruchamianych równolegle.
- 7) **Opracowanie zakresu działań**. Dobór działań uzależniony jest od skali kampanii, adresatów i pozyskanych interesariuszy, budżetu, przyjętej strategii komunikacyjnej, stosownie do aktualnych trendów (np. przy realizacji wydarzeń kampanijnych zwykle prowadzona jest aktywność w Internecie, ale także organizowane są pikniki, wiece, spotkania, eventy, dystrybuowane są ulotki i broszury informacyjne, wykorzystywane tablice ogłoszeniowe, billboardy, reklamy prasowe, radiowe i inne, w zależności od posiadanych środków i pomysłowości), ogólnie podejmowane są zintegrowane działania promocyjne.
- 8) **Wdrożenie i pomiar rezultatów**. Należy zwrócić uwagę na harmonogram realizacji i sposoby pomiaru rezultatów, sprawdzenie, czy udało się osiągnąć cele. Pożądane zmiany należą do tzw. miękkich efektów. Ich ocena wymaga także miękkich metod badawczych. Wskaźniki ilościowe określające np. liczbę uczestników, adresatów mają tylko znaczenie pomocnicze. Wszystko to powinno być przedmiotem okresowych analiz prowadzonych w ramach lokalnej Koalicji sojuszników.
- 9) **Nuda - najgorszy wróg!** Niekiedy bardziej skuteczne od racjonalności w działaniach kampanijnych okazuje się operowanie zaskoczeniem i żartem jako technikami perswazji. W działaniach długofalowych w dodatku dotyczących sytuacji trudnych (identyfikowanych jako „smutne”, a o takich w tym przypadku mówimy), niezbędne jest zwrócenie na ten aspekt szczególnej uwagi. W takich sytuacjach warto odwołać się choćby do happeningu, który zachęca do uczestnictwa, do rozpowszechniania wieści o nim, powoduje zaskoczenie, angażuje uwagę odbiorcy. Potrzebny jest tu z pewnością żart, który usposabia pozytywnie do komunikatu, stanowi nagrodę za zwrócenie uwagi na komunikat i sugeruje, że życie zgodne z propozycjami zawartymi w komunikacie może być równie radosne.

3. Strategia i ogólne zasady prowadzenia kampanii społecznej

Kampania społeczna, jak każda inna kampania, powinna być efektem planu, strategii marketingowej i strategii komunikacyjnej. Jest to program, dla którego kampania jest częścią dotyczącą porozumienia, komunikacji z odbiorcą. Kampania jest to porozumienie, dialog pomiędzy nadawcą a odbiorcą, prowadzony w taki sposób, by wszystkie strony mogły się zrozumieć i przyjąć ideę środowiskowego wsparcia za własną. Każdy musi znać potrzeby drugiego, nawet, jeżeli nadawca jest (na początku) bardziej świadomy, a nawet rości sobie prawo wiedzieć, co

jest dla odbiorcy najlepsze. Mało tego, wcale nie należy oczekiwać, że druga strona od razu zmieni postawę czy pogląd, raczej trzeba się nastawić na stopniowalny proces dochodzenia do nowego wzorca zachowań.

W prowadzeniu przez lokalną Koalicję sojuszników kampanii społeczno-edukacyjnej warto wziąć pod uwagę klasyczne wzorce marketingu, które podkreślają znaczenie czterech aspektów:

- 1) Aby zmieniać zachowania społeczne, nie wystarcza sama komunikacja. Potrzebne są odpowiednie udogodnienia, rozwiązania infrastrukturalne, dostęp do stosownych rozwiązań i produktów.
- 2) W sprawach społecznych każdy z nas ma swoje przekonania i najlepsze rozwiązania. Tymczasem przy tworzeniu kampanii społecznej nie ma znaczenia nasza opinia, czy nasz sposób patrzenia na problem. Od momentu rozpoczęcia kampanii musimy patrzeć na świat wyłącznie oczami naszych odbiorców - jeśli chcemy ich przekonać do określonych zachowań czy idei.
- 3) Patrząc na temat kampanii oczami odbiorców, musimy być w stanie zidentyfikować bariery, które widzi nasza grupa docelowa na drodze do proponowanego przez nas zachowania. Nie możemy jednak kierować się jedynie intuicją, ale musimy zwrócić się do samych odbiorców i od nich dowiedzieć się, co widzą jako przeszkodę lub wręcz jako warunek uniemożliwiający im wdrożenie proponowanego przez nas zachowania.
- 4) Liczy się nie tyle to, co nasz odbiorca pomyśli lub jak się przez chwilę poczuje, ale co ostatecznie zrobi, a więc, czy przekonał się do konkretnego zachowania. Pobudzenie dyskusji może być elementem kampanii społecznej, ale jest to tylko początek procesu.

W prowadzeniu każdej kampanii społecznej, a kampanii długofalowej w szczególności, potrzebne jest świadome stosowanie określonej strategii. W naszym przypadku najbardziej adekwatna wydaje się strategia kaskadowa, w której zbiorowy organizator (Koalicja sojuszników i Operator lokalny) opracowuje działania dla rozproszonych grup środowiskowych, które niosą przesłanie kampanii dalej. Podmiot organizujący kampanię nie zakłada bezpośredniego zaangażowania wolontariuszy (m.in. rodzin, przyjaciół, sąsiadów) z poszczególnych kręgów wsparcia, ale raczej tworzy wsparcie instytucjonalne (współpraca instytucji). Organizatorzy kampanii (Koalicja i Operator) dostarczają uczestnikom scenariusze, materiały, szkolą ich. Powstaje w ten sposób kilka grup środowiskowych, które w tym samym czasie oddziałują na ich najbliższe otoczenie, mobilizują inne osoby do przyłączenia się do kręgów i docierają ze swoimi działaniami do adresatów ostatecznych.

W Modelu „Bezpieczna przyszłość” celem planowanej kampanii społeczno-edukacyjnej jest animacja środowiska lokalnego. Strategia ma charakter perswazyjno-edukacyjny, ponieważ przewiduje oddziaływanie na społeczność lokalną w celu uzyskania pożądaných zmian postaw oraz zaangażowanie się w tworzenie kręgów wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Wymaga to zmiany nastawienia rodziców, służb społecznych i społeczności lokalnej w sferze (i) przekonań, (ii) postaw oraz (iii) nawyków:

- **przekonań**, które trwale sytuują problem w świadomości i racjonalnie wiążą go z innymi uświadamianymi faktami i zjawiskami,

- **postaw** powodujących uznanie problemu za istotny, a jego wywoływanie, podtrzymywanie lub rozwiązywanie jest dla adresata drogą do realizacji wartości; wiązania takie są pochodną rozpowszechnionych w danej społeczności wzorów.
- **nawyków**, które są utrwalonymi wzorcami zachowań, dzięki którym adresat wywołuje problem, podtrzymuje go lub doprowadza do jego rozwiązania. Adresat może na problem oddziaływać bezpośrednio lub pośrednio (wpływając na zachowania innych podmiotów).

O realnych efektach w tych trzech sferach możemy mówić dopiero wtedy, gdy zajdzie równoczesna zmiana społecznych przekonań, postaw i nawyków oraz pojawi się praktyczne zaangażowanie w działania Koalicji i Kręgów wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Model uwzględnia również możliwość przeprowadzenia - oprócz kampanii lokalnych - kampanii o charakterze ogólnopolskim. Określenie celów kampanii na obu poziomach realizacji, odbiorców, sposobów prowadzenia i narracji zawiera Załącznik do Rozdziału 6.

Rozwijany w Modelu „Bezpieczna przyszłość” system wsparcia opiera się głównie na zasobach środowiskowych, rozumianych jako zbiór talentów i umiejętności poszczególnych ludzi, społecznych więzi, norm, zaufania, współpracy, a także na możliwościach organizacyjnych (np. instytucji lokalnych). Skuteczne połączenie i aktywowanie tych zasobów może wytworzyć kapitał rozwojowy tworzący nowe szanse dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Praca z rodzinami w ramach Modelu środowiskowego wsparcia

1. Etapy pracy z rodzinami

W modelu środowiskowego wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną zdecydowanie kluczową rolę pełni rodzina - zarówno jej predyspozycje wyjściowe: otwartość na zmiany i wewnętrzna odwaga, jak i stopień świadomości w relacjach z niepełnosprawnym członkiem rodziny, czy gotowość do współuczestniczenia w budowaniu kręgu wsparcia.

W budowanie kręgów wsparcia obok specjalisty ds. kręgów wsparcia zaangażowany jest specjalista ds. pracy z rodziną. Jest to osoba najbliższej współpracująca z rodziną, która powinna cieszyć się jej zaufaniem, a której zadaniem jest moderowanie procesu zmian zachodzących w rodzinie w trakcie projektowania bezpiecznej przyszłości osoby z NI. To specjalista ds. rodziny wraz z rodziną tworzy plan bezpiecznej przyszłości. Oczywiście, specjalista ds. rodziny realizuje swoje zadania w ścisłej współpracy ze specjalistą ds. kręgów wsparcia.

Można wyróżnić dwie perspektywy planowania. Pierwsze to planowanie długofalowe, które obejmuje dłuższy i bardziej perspektywiczny horyzont w szczególności przygotowanie się do sytuacji w której opiekunowie umrą. To porozumienie się z ważnymi ludźmi dla osoby z NI (w szczególności to rodzina) i ustalenie różnych istotnych życiowo spraw. To przygotowanie i przedyskutowanie kwestii mieszkaniowej, spadkowej (testament), zabezpieczenia materialnego, wsparcia społecznego (kręgów wsparcia). To również omówienie roli i udziału rodzeństwa oraz innych bliskich ludzi w życiu osoby z NI.

Druga perspektywa to planowanie w kierunku zwiększania samodzielności na tu i teraz. Planowanie w oparciu o potencjały, zainteresowania, predyspozycje i to co jest ważne dla osoby z NI. Wspieranie rozwoju i samodzielnego życia (na miarę). Jeśli chcemy żeby osoba z NI pozostała w swoim naturalnym środowisku to „przyszłość zaczyna się dziś” i potrzebna jest zarówno perspektywa dalekosiężna jak i bieżąca. Dotyczy to też sytuacji w której osoba z NI z konieczności lub wyboru już żyje samodzielnie (przy wsparciu).

W Modelu przewiduje się trzy etapy pracy z rodziną: (1) wstępny, (2) planowania bezpiecznej przyszłości, (3) w kierunku samodzielności – planowanie skoncentrowane na osobie.

1) Etap wstępny pracy z rodzinami

Działania wstępne realizowane będą w fazie rozpoznawania potrzeb i sytuacji rodzin osób z NI w społeczności lokalnej i stanowią *de facto* element procesu rekrutacji

rodzin. W rekrutacji chodzi bowiem nie tyle o dokonanie formalnej selekcji uczestników, ile o nawiązanie rzeczywistej współpracy. Działania te to:

- **Wstępne rozpoznanie** zainteresowania rodzin osób z NI środowiskowym wsparciem - przez lokalne środowiska rodzin skupione w organizacjach, placówkach. Warto zorganizować spotkania informacyjne dla rodzin, przybliżające koncepcję Kręgów wsparcia - filozofię kręgów, założenia dotyczące roli rodziny, informacje dotyczące działania i organizacji kręgów. Przy prezentacji koncepcji środowiskowego wsparcia warto przywoływać dobre praktyki, wykorzystywać filmy oraz inne materiały informacyjne.
- **Wybór rodzin** zainteresowanych Kręgami wsparcia i wyrażających gotowość do zaangażowania się w budowę Kręgu wsparcia wokół dorosłego, niepełnosprawnego członka ich rodziny. W pierwszej kolejności do udziału w projekcie warto zaprosić rodziny, w których zapoczątkowany został proces myślenia o przyszłości osoby z NI, rodziny mające przemyślenia na ten temat i podzielające najważniejsze założenia Modelu „Bezpieczna przyszłość”. Warto podjąć działania na rzecz utworzenia w jednej społeczności równocześnie przynajmniej kilku Kręgów wsparcia, aby stworzyć w ten sposób środowisko kręgowe. Elementem nawiązania współpracy przy tworzeniu kręgów powinna być podpisana deklaracja.

Doświadczenia testowego wdrażania Modelu pokazały, że otwarte na współpracy rodziny z osobą niepełnosprawną, w których aktywowany został ich potencjał resilience, są ważnym nośnikiem podejścia środowiskowego. Rodziny takie zarówno korzystały ze wsparcia kręgowego, jak i angażowały się w działania na rzecz innych osób z niepełnosprawnością intelektualną, stając się de facto koproducentami usługi wsparcia środowiskowego.

2) Etap planowania bezpiecznej przyszłości osób z NI

Działania w ramach tego etapu wdrażania Modelu powinny być realizowane równocześnie z formowaniem Kręgów wsparcia i obejmować:

Skonkretyzowanie wizji bezpiecznej przyszłości niepełnosprawnego członka rodziny. W trakcie poświęconych temu zagadnieniu spotkań ze specjalistą ds. rodzin warto wykorzystać narzędzie, które określiliśmy jako „Plan bezpiecznej przyszłości” (narzędzie w załączeniu). Uwzględnia ono wszystkie obszary życia osoby z NI i jej rodziny, które trzeba przepracować, omówić, zmienić, aby zbudować bezpieczną przyszłość. „Plan bezpiecznej przyszłości” obejmuje: sposób funkcjonowania osoby z NI w rodzinie i jej rolę, relacje między członkami rodziny, zasoby otoczenia społecznego rodziny i jej otwartość, warunki mieszkaniowe, finansowe, życiowe; sytuację prawną osoby z NI, sytuację osobistą. W każdym z tych obszarów, we wspólnej pracy specjalisty ds. rodzin oraz członków rodziny, z udziałem osoby z niepełnosprawnością intelektualną, której plan należy wspólnie wytyczyć kierunki zmian oraz dookreślić (skonkretyzować) dążenia i cele rodziny. Wybrane zostaną priorytety rodziny – najważniejsze punkty planu, te, na których zależy rodzinie najbardziej (rodzina oznacza całą rodzinę, w tym osobę z NI). Kręgi wsparcia to wsparcie oferowane osobom z niepełnosprawnością intelektualną różnego stopnia - od stopnia lekkiego, poprzez umiarkowany i znaczny do głębokiego, również osobom, u których niepełnosprawności

intelektualnej towarzyszy inny rodzaj niepełnosprawności lub schorzenia (niepełnosprawność sprzężona – np. niepełnosprawność ruchowa, zaburzenia komunikacji, niepełnosprawność wzrokowa, słuchowa, całościowe zaburzenia rozwoju, autyzm, epilepsja). Dlatego konstruowany („szyty na miarę”) plan powinien uwzględniać specyficzne potrzeby i ograniczenia osób z różnym rodzajem i stopniem niepełnosprawności, przy założeniu, że perspektywa budowania bezpiecznej przyszłości może być odmienna u rodzin opiekujących się osobą z niepełnosprawnością intelektualną z pewnym stopniem samodzielności od rodzin osób całkowicie zależnych w codziennym funkcjonowaniu od wsparcia innych. Warto też brać pod uwagę różne rozwiązania, uwzględniając ponadto stopień gotowości rodziny do zaangażowania się w realizację planu. Wybór rozwiązań powinien więc być poprzedzony diagnozą potrzeb i potencjału osoby z NI i jej rodziny.

- **Uporządkowanie wiedzy, informacji o osobie z niepełnosprawnością.** Zgromadzenie dokumentów; zgromadzenie kontaktów do wszystkich ważnych dla niej/niego osób, które należą do otoczenia społecznego. Skondensowanie wiedzy z różnych dziedzin: diagnoza i wiedza medyczna, sprawy dotyczące bezpieczeństwa, w czym wymaga pomocy i/lub wsparcia; problemy i ograniczenia w różnych sferach życia, osobiste preferencje i cechy charakteru.
- **Pomoc rodzinie w stworzeniu wizji miejsca (domu),** w którym będzie mogła mieszkać dorosła osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Wpisanie koncepcji samodzielnego mieszkania do „Plan bezpiecznej przyszłości”. Dom - miejsce, w którym osoba z NI będzie czuła się dobrze, bezpiecznie - jest kluczowym zadaniem w budowaniu jej bezpiecznej przyszłości. Specjalista ds. rodzin stara się konkretyzować plany rodziny i wspomaga w podejmowaniu ewentualnych decyzji w sprawie miejsca zamieszkania osoby z NI w przyszłości. Jakie konkretne kroki należy w tej sprawie podjąć? W tych sprawach rodzina powinna mieć możliwość skorzystania z pomocy prawnej.
- **Budowanie otwartości rodziny na zmiany** - specjalista ds. rodzin wraz ze specjalistą ds. kręgów dążą do poszerzenia liczby osób/instytucji znajdujących się w kręgu wsparcia osoby z NI oraz utrzymywania i pielęgnowania przez tę osobę i jej rodzinę pozytywnych relacji z istniejącym otoczeniem społecznym.
- **Wsparcie rodzin w procesie podejmowania decyzji organizacyjnych, finansowych** (np. testament). Specjalista ds. rodzin, wspierany przez innych specjalistów (np. prawnika), towarzyszy i wspiera rodziny przy podejmowaniu kolejnych decyzji związanych z zabezpieczeniem przyszłości osoby z NI. Ważne, aby specjalista aktualizował wiedzę i rozwijał kompetencje pomocowe. Dlatego operator, budując lokalny system wsparcia środowiskowego, powinien także zadbać o dostępność szkoleń dla lokalnych specjalistów.
- **Pomoc rodzinie w sporządzeniu „testamentu miłości”** - przesłania skierowanego do przyszłego otoczenia osoby z NI. Jest to rodzaj listu do tych, którzy będą wspierać osobę w jej codziennym życiu, ujawniający pozytywne emocje, ale też lęki i obawy rodzica (rodziców), który czuje się często najważniejszą osobą w życiu swojego dorosłego dziecka.

Spisanie swojej woli dotyczącej przyszłości osoby z niepełnosprawnością - swoich myśli, wyobrażeń, podzielenie się swoimi obawami i troskami – to punkt wyjścia do zbudowania planu na przyszłość i odpowiedzi na pytania: Jak widzę przyszłość swojego syna/córki? Co mógłbym zrobić już dziś? Jakie mogą być zagrożenia dalszego życia mojego dziecka i w jakim stopniu może być ono samodzielne? Do takich słów, najważniejszych słów miłości i troski, osoba z niepełnosprawnością i jej otoczenie będą wracać i nawiązywać do nich, kiedy rodziców już zabraknie. Napisanie takiego testamentu miłości będzie oczywiście sprawą decyzji rodziny.

- Wspieranie rodziny w pielęgnowaniu dobrych relacji z otoczeniem, wspólne budowanie kręgu wsparcia – przez cały okres realizacji projektu.

Z raportu badawczego

„Praca z rodziną służyła budowaniu kapitału społecznego w postaci wzajemnego zaufania. Według relacji specjalistów do spraw rodzin, najważniejszą blokadą była niechęć do wpuszczenia kogoś z zewnątrz do „środka rodziny”. Proponowane w ramach projektu rozwiązania często naruszały ukształtowany przez lata sposób funkcjonowania rodziny, w tym system przekonań rodziców o tym, co jest dobre *dla mojego dziecka*. Dlatego tak ważne w pracy z rodzinami było kształtowanie u rodziców-opiekunów postawy traktowania nowego podejścia jako szansy dla dorosłego dziecka z niepełnosprawnością i jako wspólnego (z Zespołem projektowym) wyzwania. Okazywało się, że działając razem, łatwiej można sobie poradzić nawet w sytuacjach tak nieoczekiwanych jak pandemia.”

Źródło: M. Rymsza, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia...*, op. cit., s. 19.

3) Etap planowania skoncentrowanego na osobie (PSO)

Po przepracowaniu perspektywy długofalowego zabezpieczenia przyszłości, potrzebne jest uwzględnienie perspektywy aktualnego życia. Głównym celem planowania skoncentrowanego na osobie jest empowerment osoby z niepełnosprawnością, aby umożliwić jej prowadzenie dobrego życia w społeczności lokalnej. To proces wspólnego decydowania o przyszłości uwzględniający wszystkie ważne potrzeby i aspekty rozwoju osobistego: aktywności, pasje, zdrowie, praca, finanse, mieszkanie oraz relacje międzyludzkie i poczucie przynależności. To zapewnienie godnego życia z poszanowaniem decyzji, wyborów i autonomii. Poprzez proces PSO tworzony wspólnie z osobą z NI i zespołem planistycznym, w oparciu o jej potrzeby i potencjały wyznaczane są obszary rozwoju. To wspieranie samostanowienia, samodzielności, zainteresowań, korzystania z różnych form życia społecznego i kulturalnego, tworzenia relacji i poczucia przynależności. Takie holistyczne

ujęcie ma umożliwić dobre życie zarówno w przyszłości jak i „tu i teraz” nie na „specjalnych zasadach”, ale na równi z innymi członkami społeczności lokalnej.

Tworzenie Planu Skoncentrowanego na Osobie

W ramach realizacji PSO pojawiają się kolejne kroki:

1. **PORTRET.** Każda osoba jest unikalna, ma swoje doświadczenia, ścieżkę życiową sukcesy i trudności. W ramach PSO tworzona jest sylwetka w oparciu o mocne strony, potencjały, zainteresowania. Poznajemy osobę w jej społecznych rolach i ważnych życiowych momentach. Dowiadujemy się jakie ma zajęcia, co lubi robić, jakie ma hobby, czy ma przyjaciół i krąg ludzi dookoła. Co ją martwi, czego się obawia? Jakie miejsca odwiedza najczęściej i z kim? Jakie ma marzenia ?
2. **POTRZEBNE WSPARCIE.** W tym obszarze poznajemy potrzeby, na które powinniśmy odpowiedzieć. W czym osoba potrzebuje wsparcia, w jakich obszarach? Co jest takiego ważnego w życiu, co osoba chce osiągnąć, zaspokoić, zrobić? Jakich potrzebujemy zasobów do realizacji potrzeb: ludzi, usług, zasobów materialnych?
3. **PLAN DZIAŁANIA.** Wyznaczane są już konkretne cele i działania, z określeniem czasu niezbędnego, aby osiągnąć zakładane rezultaty.
4. **REALIZACJA I MONITORING.** Wyznaczone cele i zadania są realizowane. Po wyznaczonym czasie osoba z NI wspólnie z zespołem planistycznym ponownie się spotyka, aby omówić postęp w realizacji celów ew. następuje korekta lub modyfikacja.

2. Działania towarzyszące specjalisty ds. rodzin

Tworzeniu Kręgu wsparcia osoby z niepełnosprawnością intelektualną towarzyszą działania wzmacniające rodzinę tej osoby i działania rozwijające umiejętności tej osoby, w tym w zakresie komunikacji z członkami kręgu. Są to zadania specjalisty ds. rodzin.

Działania te powinny uwzględniać ustalenie wspólnych wartości towarzyszących budowaniu koncepcji bezpiecznej przyszłości osoby z NI. Model zakłada stworzenie swoistego dekalogu wspólnych wartości i przekonań.

Najważniejsze uwspólnianie wartości i zasady to:

- Założenie, że nikt nie jest wieczny, a rodzice nie zawsze będą w pełni sprawni - powinni przygotować swoje dziecko oraz jego otoczenie do dalszego, samodzielnego, życia.
- Rodzina i członkowie kręgu wsparcia działają wspólnie dla osiągnięcia bezpieczeństwa, zdrowia i dobrego samopoczucia osoby z NI.
- Więzy przyjaźni, bliskie relacje i troska otoczenia są najlepszym gwarantem bezpiecznej przyszłości osoby z NI;

- Nasz niepełnosprawny bliski jest narażony na wiele negatywnych zjawisk (np. przemoc, zaniedbywanie, wykorzystywanie, oszukiwanie) i bez wspierającego otoczenia może nie dać sobie rady. Nasz plan ma temu przeciwdziałać.
- nasz niepełnosprawny bliski, o ile jest to tylko możliwe, nie powinien - po śmierci rodziców/opiekunów - trafić do całodobowej instytucji opiekuńczej; powinien pozostać w swoim naturalnym środowisku, otoczony przyjacielskim kręgiem wsparcia.

Przekonania te – podzielane, wyznawane przez rodzinę – są pomocne/niezbędne w budowaniu bezpiecznej przyszłości.

W Modelu zakłada się aktywne uczestnictwo rodzin, obejmujące różne jego formy z uwzględnieniem zróżnicowanych postaw, obaw i poziomu lęku osób z NI i innych członków rodziny. Przewidujemy ponadto zorganizowanie warsztatów wspierających, a także zajęć wspomagających niektóre umiejętności rodzicielskie. Tematy warsztatów powinny być „szyte na miarę” dla poszczególnych środowisk i uwzględniać realne potrzeby danej grupy rodziców.

Tematy warsztatów

„Nikt nie jest rodzicem doskonałym”. Warsztat ma na celu przekonanie rodziny do tego, że przyszłość należy budować już dziś, że nie ma planu idealnego - nikt nie zabezpieczy w sposób pełny i doskonały przyszłości swojego dorosłego dziecka z niepełnosprawnością. Natomiast, nigdy nie jest za późno na przygotowanie takiego planu. Plan minimalny jest lepszy niż żaden. Rodzice są najważniejszymi osobami w życiu osób z NI. Nikt nie ma takiej wiedzy o naszym bliskim. Ocena realności planu nie musi być zrobiona na początku drogi budowania przyszłości. Plan może być budowany stopniowo; jest to zapoczątkowanie procesu zmian w świadomości rodziców.

„Moje dorosłe dziecko - niezależna istota”. Rozmowy o zależności osób z NI od rodziny, wzmacniania jej niezależności, usamodzielnianiu, wspieraniu rozumnym, nadopiekuńczości, wyręczaniu, faktycznym ubezwłasnowolnieniu, wzmacnianiu bezradności. Wykorzystanie autorytetów moralnych/duchowych w tych spotkaniach.

3. Metodyka pracy z rodziną z uwzględnieniem czynników różnicujących i kontekstowych

Specjaliści pracujący w projekcie stosuje się w pracy z rodziną różne podejścia i strategie, biorąc pod uwagę następujące czynniki:

- wiek rodziców i ich dzieci z niepełnosprawnością;
- samoświadomość dotycząca przyszłości i problemów jakie mogą się pojawić, związanych z zapewnieniem bezpiecznej przyszłości i środowiska dla osoby z NI;
- poziom gotowości, zaangażowania w budowanie przyszłości;
- otwartość na środowisko - aktualnie posiadane kontakty; otwartość na nowe i na pomoc;

- miejsce zamieszkania, możliwość dojazdu wolontariuszy;
- odrębność kulturowa, wyznaniowa;
- umiejscowienie w społeczności/wspólnocie religijnej;
- postawy wobec osoby z NI: nadopiekuńczość, a na drugim biegunie - wspieranie w samodzielności; realne wspieranie i nadmierna troska;
- zmęczenie, wypalenie się rodziny, spodziewane zaangażowanie/wysiłek powinien być adekwatny do tego, czego będziemy oczekiwać w projekcie;
- wzajemne relacje w rodzinie, konflikty, wspieranie się wzajemnie członków rodziny jako dobry potencjał do współpracy;
- wiara w plan, umiejętności zaufania, otwartość na zmiany, dostrzeganie potrzeb osoby z NI;
- zaawansowanie rodziny w myśleniu o przyszłości i stawianiu pytań: plan będzie trafiał do rodzin, w których ten proces myślenia o przyszłości już został zapoczątkowany.

- **Zindywidualizowane podejście w pracy z rodzinami.** Zakłada się, że plany pracy z poszczególnymi rodzinami są personalizowane i aktualizowane, czyli dostosowywane do sytuacji rodzin i postaw ich członków. W toku pracy z rodzinami podczas realizacji w Warszawie pilotażowego projektu „Kręgi Wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną” zetknęliśmy się z różnymi postawami rodzin. Konieczne było zastosowanie odmiennych strategii współpracy względem rodzin o odmiennych charakterystykach.

Postawy rodzin - do uwzględnienia przy spersonalizowanych planach pracy

Rodzina zamknięta na zmiany, przekonana o własnej samowystarczalności. Takim rodzicom towarzyszy przekonanie, że tylko ja jestem i zawsze będę jedynym, niezastąpionym opiekunem i najważniejszą osobą dla mojego dorosłego dziecka.

Rodzina nadmiernie opiekuńcza, wyręczająca i ograniczająca dążenie do samodzielności osoby z NI, choćby w najmniejszym stopniu.

Rodzina z wyuczoną bezradnością, chętnie korzystająca z wszelkich propozycji pomocy (np. OPS, inne instytucje pomocowe), ale bez większego swojego zaangażowania. Postawa „Jestem rodzicem niepełnosprawnego dziecka i wszystko mi się należy”; „Co da mi udział w tym projekcie, jak na tym skorzystam?”

Rodzina nieufna, krytyczna, dopatrująca się „pułapek” i niedoskonałości w proponowanych rozwiązaniach. U podstaw takiej postawy często leżą negatywne doświadczenia z przeszłości (np. w kontaktach ze służbami pomocowymi), ale też nieprzepracowane latami ogólne poczucie krzywdy, odrzucenia, skrzywdzenia przez los, wykluczenia i marginalizowania swoich własnych potrzeb.

Przekonania starzejących się rodzin z niepełnosprawnym dorosłym dzieckiem bywają mocno ugruntowane, zachowawcze, skostniałe, a chęć zmiany minimalna. Rodziny przez lata

życia wypracowały swoje własne sposoby radzenia sobie z codziennością, jednak - ponieważ starość, bezradność, brak sił stają się nieuniknione, a lęk i obawy o przyszłość coraz silniejsze - koncepcja budowania przyjacielskiego kręgu życzliwych ludzi budzi zainteresowanie przynajmniej części z nich.

Z uwagi na to, że rodzice dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną sami są często osobami starszymi, schorowanymi, czasem również z niepełnosprawnością, zakładamy różny stopień i poziom udziału w budowaniu kręgów wsparcia, począwszy od wstępnej, biernej akceptacji i postawę krytycznego obserwatora aż do postaw idących w stronę coraz większego zaufania i chęci zmiany oraz współpracy, rozwoju samej rodziny. Jest to dla rodziny ogromne wyzwanie, dlatego tak ważną rolę w tym procesie pełni indywidualna praca z rodzicami, praca specjalisty ds. rodzin.

Doświadczenie pokazuje, że znaczna część rodzin zaczyna otwierać się na współpracę, gdy zderzy się z kluczowym pytaniem/problemem „Co stanie się z moim niepełnosprawnym dzieckiem kiedy umrę?”. Od tego pytania nie ma ucieczki, nie ma odwrotu, każda rodzina musi się z nim zmierzyć.

Model zakłada, że rodzice, przynajmniej po jakimś czasie jeśli nie od początku projektu, staną się bardziej otwarci na nowe propozycje, bardziej zaangażowani i zaczną podchodzić z zaufaniem do wyzwań związanych z budowaniem kręgów wsparcia. Od nastawienia pełnego wątpliwości: „będę się przyglądać i może się włączyć”, „przyjrzę się doświadczeniom innych rodziców i dobrym przykładom w innych organizacjach”, „upewnię się, czy to dobre dla mojego dziecka, zadam pytania” nastąpi zmiana w kierunku większej otwartości i podjęcia działań w kierunku rozwoju kręgu wsparcia i budowania bezpiecznej przyszłości dla niepełnosprawnego członka rodziny.

- **Budowanie środowiska samopomocy rodzin.** Jednym z ważnych elementów pracy z rodzinami jest tworzenie z nich środowiska wzajemnego wsparcia i samopomocy. Rodzice osamotnieni często nie współpracują ze sobą i nie widzą innych rodziców jako potencjalnych uczestników wzajemnej pomocy. Niejednokrotnie instytucjonalny system placówek tworzy sytuację psychologiczną, w której rodzice formułują swoje oczekiwania wyłącznie w kierunku budowania kompleksowej usługi placówkowej i całościowego zajęcia się niepełnosprawnym dzieckiem. Leżący u źródeł zmiany sytuacji osób z NI w ubiegłym wieku samopomocowy charakter ruchu rodziców mocno osłabł. Dlatego tak ważny jest powrót do tej formuły, która jest wzmacniana przez „uspołecznione” instytucje. Podczas spotkań wykorzystywane jest doświadczenie (to rodziny są tu ekspertami przez doświadczenie) i zasada wzajemnej pomocy. Uczestnicy dzieląc się swoimi problemami otrzymują wsparcie od innych uczestników. Grupa wzmacnia poszczególne osoby w dążeniu do pokonania trudności, odzyskaniu wiary w siebie i poczucia wartości. Zgodnie z zasadą empowermentu uczestnicy sami decydują o formach samopomocy. Najczęściej samopomoc może przyjmować takie działania jak pomoc w codziennych sytuacjach, wspólne wydarzenia, wyjścia, wspólne wyrażenie głosu w ważnych dla rodzin i osób z NI sprawach. Taki ruch rodziców wokół Modelu „Bezpieczna przyszłość” powinien być moderowany i pielęgnowany przez specjalistę ds. rodzin.

Tworzenie i funkcjonowanie Kręgów wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną

1. Koncepcja oparcia społecznego

Model wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną „Bezpieczna przyszłość” jest propozycją zaimplementowania - z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań - elementów systemu działającego m.in w Kanadzie i Szkocji. Rodzice z kanadyjskiej organizacji PLAN odważyli się zadać sobie i innym pytanie: „Co stanie się z dorosłym, niesamodzielnym i niepełnosprawnym dzieckiem po mojej śmierci?”. Członkowie organizacji spędzili wiele godzin rozmawiając z rodzinami osób niepełnosprawnych. Większość osób wyrażało podobne życzenia: aby dziecko miało przyjaciół i rodzinę, by miało miejsce, które może nazwać domem, a jego sytuacja finansowa pozwalała na życie bez trosk o zaspokojenie podstawowych potrzeb. Podobne pragnienia i oczekiwania mają rodziny osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce.

Po spotkaniu w 2013 roku w Warszawie założycieli organizacji PLAN z przedstawicielami organizacji pozarządowych skupionych w Warszawskim Forum Inicjatyw na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną, rodziców i władz samorządowych - zaczął pączkować pomysł zrealizowania podobnego projektu w Polsce. Pilotaż programu „Kręgi Wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną” został zrealizowany w 2015 roku i wzięło w nim udział 15 rodzin skupionych wokół 5 organizacji/institucji. Powstało 15 kręgów wsparcia, a ich idea rozpowszechniła się w różnych środowiskach. Znacznie wzrosło zainteresowanie tematem wśród rodzin, które często po raz pierwszy świadomie skonfrontowały się z najważniejszym chyba życiowym problemem: Jak zapewnić bezpieczną przyszłość mojemu dziecku, gdy nas już zabraknie?

Jednym z głównych problemów, z którym musi zmierzyć się osoba z niepełnosprawnością intelektualną jest samotność; analogiczne obserwacje mają rodziny osób niepełnosprawnych i profesjonaliści z nimi pracujący w Polsce, Kanadzie, Szkocji. Konstatacja, że samotność jest wspólnym doświadczeniem osób z niepełnosprawnością intelektualną w większości krajów na świecie jest jednocześnie impulsem do zmiany tej tendencji.

„Bezpieczna przyszłość” to całościowy plan na udane życie osoby z niepełnosprawnością intelektualną działający w oparciu o 4 filary:

- osobistą sieć osoby z niepełnosprawnością intelektualną (krąg wsparcia osoby z NI),
- rozwój pasji lub praca zawodowa,
- zabezpieczenie finansowe,
- zorganizowanie miejsca (domu) do życia dla osoby z NI – zgodnie z jej preferencjami, możliwościami, samodzielnie lub z osobami, które lubi i z którymi chce dzielić życiową przestrzeń.

Aby przyszłość osób z NI była przewidywalna, powinny współgrać ze sobą wszystkie elementy zdefiniowane przez naszych poprzedników. Myśląc o modelu środowiskowego wsparcia jako fundamencie bezpiecznej przyszłości, autorzy niniejszego opracowania skoncentrowali się na rozwoju kręgów wsparcia, doceniając możliwości lokalnych wspólnot.

Oparcie społeczne to obecność innych ludzi; ich akceptacja, pomoc i bliskość sprzyja dobremu samopoczuciu, zdrowiu, radzeniu sobie w trudnych sytuacjach. Rolę wsparcia społecznego dla satysfakcjonującego funkcjonowania jednostki opisywało wielu autorów już od lat 60., ale bez jednoznacznego definiowania tego określenia. Amerykańscy badacze Berkman i Syme w 1979 roku stwierdzili zależność pomiędzy śmiertelnością (przedwczesnymi zgonami z różnych przyczyn) a poziomem wsparcia społecznego⁴. Kolejne badania potwierdziły, że osoby otoczone gronem przyjaciół żyją dłużej i cieszą się lepszym zdrowiem od osób pozbawionych tego rodzaju wsparcia. Osoby otoczone kręgiem przyjaciół nie tylko dłużej żyją ale też szybciej zdrowieją. Podobne zjawisko można zaobserwować w odniesieniu do innych sfer życia. Bezrobotni cieszący się wsparciem, szybciej znajdują pracę. Jest ono dla osoby buforem zmniejszającym skutki stresu, obniża podatność na jego skutki, jak i zwiększa zdolność przystosowawczą jednostki do radzenia sobie ze stresem⁵.

Pewnej systematyzacji teoretycznego opisu wsparcia społecznego dokonali Helena Sęk i Roman Cieślak. Wyszczególnili m.in.⁶:

- **Wsparcie strukturalne**, definiowane jako obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które pełnią funkcję pomocową wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji, poprzez sam fakt przynależności do sieci. Cechą, która wpływa na efektywność działań pomocowych jest dostępność sieci - zwanych systemami oparcia. Systemy oparcia mogą być naturalną grupą odniesienia, formalną grupą, bądź instytucją, a ich istotą jest funkcja pomocowa, jaką pełnią wobec potrzebującego.
- **Wsparcie funkcjonalne**, definiowane jako działanie lub inna forma pomocy skierowana do człowieka lub do grupy, umożliwiająca im przewyżczenie własnych problemów, trudności, konfliktów, trudnych sytuacji. Wsparcie jest specyficzną formą pomagania, która polega na umiejętności wyzwolenia wiary we własne siły i możliwości. Pozwala osobie wspieranej na samodzielność w pokonywaniu trudności lub na własny rozwój.

Wiedza o tym jak korzystne jest społeczne wsparcie, jest wiedzą powszechną. Łatwo można odnaleźć w pamięci sytuację, w której to obecność i działanie innych ludzi pomogło znaleźć wyjście z jakiegoś trudnego położenia. Mogą to być wydarzenia ekstremalne - pożar domu, choroba, śmierć bliskiej osoby lub zwyczajne, błahe z pozoru a wywołujące gniew, złość czy poczucie bezradności jak zgubienie dokumentów, pęknięcie rury w łazience czy stłuczka samochodowa. Czasem w telewizyjnych programach interwencyjnych można obserwować zdarzenia, podczas których rodzina traci dom bądź mieszkanie wskutek wybuchu gazu lub innej tragedii, a lokalna społeczność solidarnie pomaga go odbudować lub wyremontować:

⁴ Berkman L.F., Symes S.L., *Social networks, host resistance, and mortality: a nine-year follow-up study of Alameda County residents*, „American Journal of Epidemiology” 1979

⁵ Hesen-Niejodek I., Sęk, H., *Psychologia zdrowia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008

⁶ Sęk, H., Cieślak, R. (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

- urzędnicy w trybie błyskawicznym wydają niezbędne pozwolenia,
- lokalni przedsiębiorcy ofiarowują materiały budowlane,
- sąsiedzi pomagają odgruzować teren,
- pomoc społeczna, ubezpieczyciele ekspresowo przyznają przysługujące w tej sytuacji świadczenia,
- od znanych i nieznanych ludzi płynie strumień wsparcia również finansowego,
- w szybkim czasie powstaje nowy dom, czasem ładniejszy i bardziej funkcjonalny od utraconego,
- relacje międzyludzkie powstałe we wspólnym działaniu pozostają, a społeczność jest bardziej spójna i bogatsza o to wspólne doświadczenie i poczucie sprawstwa.

W takich sytuacjach sieciowe intencjonalne wsparcie pozytywnie oddziałuje na lokalną społeczność, rodzinie przywraca fundamenty bytu materialnego a więzi, jakie powstają podczas takiego działania bywają zaczątkiem innych działań obywatelskich.

W sytuacjach kryzysowych, trudnych, przekraczających możliwości jednego człowieka/rodziny, współdziałanie systemów formalnych i nieformalnych jest gwarancją sukcesu.

- **Formalne systemy wsparcia.** Istniejące możliwości zapewnienia niezbędnej opieki i wsparcia osobom z niepełnosprawnością intelektualną w miejscu zamieszkania, w lokalnej społeczności. Możliwość korzystania z nich jest uzależniona od zamożności samorządów, sytuacji ekonomicznej rodzin, poziomu funkcjonowania osoby. Formalne systemy nie zapewniają osobom niepełnosprawnym ich rodzinom satysfakcjonującego udanego życia jednak bardzo je ułatwiają.

- **Nieformalne systemy wsparcia.** To bliscy, rodzina, przyjaciele, bliżsi i dalsi znajomi. To wszystkie osoby, które kierują się troską, miłością, sympatią, przyjaźnią wobec osoby wspieranej. To systemy sąsiedzkie reagujące na przemoc czy zaniedbania.

- **Oparcie społeczne** to w uproszczeniu związek systemów formalnych i nieformalnych we wspólnym działaniu na rzecz osób i grup potrzebujących wsparcia.

- **Kręgi wsparcia.** Nie każdy człowiek ma umiejętności, aby korzystając z własnych kompetencji społecznych znajdować oparcie społeczne i móc z niego korzystać. Kręgi wsparcia to animowanie procesów oparcia społecznego i włączenia społecznego wobec osób, które nie mają kompetencji aby samodzielnie zadbać o stworzenie kręgu przyjaciół i życzliwych osób wokół siebie i jednocześnie sposób na harmonijną współpracę systemów formalnych i nieformalnych działających na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Kręgi są rodzajem protezy umożliwiającej osobom z niepełnosprawnością intelektualną doświadczanie pełni relacji społecznych. Udana związki są fundamentem udanego, bezpiecznego życia. Okazuje się, że proces ten można a nawet należy moderować w odniesieniu do osób, które osobiste umiejętności wymagają w tym zakresie wzmocnienia. Taki sposób zapewnienia bezpieczeństwa i optymalizacji możliwości osoby niepełnosprawnej do niezależnego na jej miarę życia jest ekonomicznie uzasadniony - zmniejsza się liczba osób kierowanych do domów pomocy społecznej, zwiększa społeczna spójność, wzrasta umiejętność lokalnych społeczności do rozwiązywania problemów społecznych.

Podstawowe zasady okresowych spotkań kręgów:

- Spotkania okresowe kręgów odbywają się w zależności od potrzeb, ale nie rzadziej niż dwa razy w roku w środowisku lokalnym;
- Spotkania okresowe prowadzi specjalista ds. kręgów.
- Tematy poruszane w czasie spotkań okresowych to m.in.: omówienie bieżącej pracy poszczególnych kręgów, przedstawienie trudności, sukcesów, dobrych praktyk, prezentacja planów działania na kolejny okres

W modelu proponuje się animowanie rozwoju sieci społecznych - kręgów wsparcia wokół osób z niepełnosprawnością intelektualną - na poziomie lokalnym, poprzez działające w danym terenie organizacje pracujące z osobami z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzinami. Organizacje powinny znać lokalne środowiska, ich specyfikę, a także współpracować z innymi podmiotami działającymi na rzecz tej grupy osób na poziomie lokalnym.

▪ **Tworzenie kręgów jako proces.** Aktywność Kręgu wsparcia opiera się na świadomym i dobrowolnym działaniu wszystkich zaangażowanych osób. Jest zadaniem dla wszystkich: osoby z niepełnosprawnością, jej rodziny, osób z organizacji sektora społecznego, znajomych, krewnych, profesjonalistów.

„Tworzenie Kręgów Wsparcia wymaga czasu, czasami trwa to nawet rok czy dwa, zanim ma ręce i nogi, jak to określa Vickie Cammack. Czyli zanim członkowie sieci nie nawiążą bliskich, mocnych, pełnych troski relacji ze sobą wzajemnie oraz z osobą znajdującą się w centrum.”⁷⁸

Podczas wdrażania modelu na poziomie lokalnym główna rola przewidziana jest dla specjalisty ds. kręgów wsparcia. Jego funkcją jest planowanie, inicjowanie, koordynowanie, monitorowanie działań zmierzających do otoczenia siecią życzliwych ludzi osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Kompetencje specjalisty ds. kręgów wsparcia są kluczowe.

⁷ A. Etmanski, J. Collins, V. Cammack, *Bezpieczeństwo i ochrona - sześć kroków do udanego życia osoby z niepełnosprawnością*, Stowarzyszenie Tęcza, Warszawa 2015, s. 40.

Z raportu badawczego

„Doświadczenia projektu pokazały, że kręgi wsparcia są właściwie sformatowanym narzędziem wyprowadzania osób niesamodzielnych życiowo z izolacji społecznej, czyli uspołecznienia ich środowiska życia tak, aby mieli poczucie, że są aktywnymi członkami szerszej zbiorowości: społeczności lokalnej. Praca metodą kręgową w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin nie jest jednak pracą prostą, a jej skuteczność nie jest gwarantowana. Im głębsza niepełnosprawność, silniejsze mechanizmy obronne chroniące godność osoby niepełnosprawnej i osób najbliższych oraz im dłużej trwający stan izolacji społecznej, tym trudniej osadzić krąg wsparcia w środowisku życia osoby niepełnosprawnej. Im zaś wyższy poziom kompetencji społecznych tej osoby, słabsze mechanizmy obronne i mniej dotkliwy stan izolacji społecznej, tym krąg zawiązać i utrzymać łatwiej. Odrębną „zmienną”, którą należy uwzględnić jest tu przyzwyczajenie osoby niepełnosprawnej do biernego korzystania ze wsparcia w placówkach dziennego wsparcia, swoista socjalizacja do życia „zakładowego”. Im dalej idące takie przystosowanie, tym trudniej o społeczne funkcjonowanie osoby niepełnosprawnej w kręgu wsparcia.”

Źródło: M. Rymśa, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia...*, *op. cit.*, s. 12-13.

- **Tworzenie i funkcjonowanie kręgów wsparcia – okres testowania**

Proces testowania Modelu obejmuje zarówno tworzenie jak i funkcjonowanie kręgów, jest długofalowy i dynamiczny. Rozpoczyna się od początku tworzenia kręgów i przechodzi przez kolejne etapy: 1) etap wstępny, (2) etap rekrutacji, (3) etap inicjowania, (4) etap rozwoju, (5) etap monitoringu . Po pewnym czasie śr. ok. 1 roku (w wyjątkowych sytuacjach dłużej) mamy sytuację, w której krąg funkcjonuje w bardziej autonomiczny sposób (faza monitoringu) i wymaga mniejszego zaangażowania specjalisty zewnętrznego. Krąg ma już uformowane relacje, spotyka się cyklicznie ma zaplanowane działania i ma bardziej stabilny charakter.

Specjalistę ds. kręgów wsparcia powinny charakteryzować:

- łatwość nawiązywania kontaktów, nawiązywania relacji i ich podtrzymywania
- empatia
- umiejętność analitycznego i syntetycznego myślenia
- odporność na stres
- umiejętność organizacji pracy własnej i innych osób
- umiejętność pracy grupowej
- szacunek dla drugiego człowieka, poszanowanie jego praw, postaw, przekonań
- znajomość lokalnego środowiska
- preferowane wykształcenie wyższe na kierunkach: praca socjalna, psychologia, pedagogika, socjologia i kierunki pokrewne.

Priorytetowe zadania specjalisty ds. kręgów wsparcia to:

- poznanie osoby niepełnosprawnej, zidentyfikowanie jej potencjału, zainteresowań, mocnych stron, marzeń,
- sporządzenie portretu osoby z NI na podstawie zidentyfikowanych możliwości, zainteresowań i mocnych stron,
- zidentyfikowanie już istniejącej sieci wokół osoby niepełnosprawnej i jej rodziny (mapa kontaktów społecznych),
- eksploracja lokalnej społecznej, poznanie osób, organizacji, liderów, podmiotów formalnych i nieformalnych, zidentyfikowanie miejsc, do których osoba z NI mogłaby przynależeć, rozwijać się i osób, z którymi mogłaby dzielić zainteresowania,
- moderowanie procesu stworzenia sieciowych powiązań, zapraszanie osób do kręgu, poznanie osób między sobą,
- ustalenie sposobów komunikacji; określenie zadań dla aktualnych i przyszłych członków kręgów,
- wsparcie wejścia osoby z NI do grup zainteresowań czy aktywności (wspólne z tą osobą wyjścia do różnych miejsc - atrakcyjnych dla osoby)
- kreowanie możliwości działania w lokalnej przestrzeni dla osoby z NI i osób z jej kręgu,
- przeprowadzenie kampanii społecznej,
- zbudowanie stabilnej koalicji osób i organizacji do działań na rzecz osób z NI.

2. Proces formowania Kręgów wsparcia

W procesie formowania Kręgów wsparcia można wyodrębnić pięć etapów: (1) etap wstępny, (2) etap rekrutacji, (3) etap inicjowania, (4) etap rozwoju, (5) etap monitoringu,

- 1) Etap wstępny.** Przygotowanie osób i rodzin do udziału w projekcie. Zainteresowani poznają materiały o założeniach Modelu, świadectwa osób i organizacji realizujących inicjatywę tworzenia kręgów wokół osób z niepełnosprawnością intelektualną, rodziny poznają filozofię wsparcia kręgowego, wpływ Kręgu wsparcia na jakość życia i bezpieczeństwo osoby z NI i jej rodziny. Specjalista nawiązuje osobiste relacje z osobami niepełnosprawnymi i rodzinami.

Rodzina werbalizuje swoje oczekiwania, szacuje możliwości, weryfikuje możliwości rozwoju osoby niepełnosprawnej. Specjalista identyfikuje jej mocne strony, potencjał, analizuje jej zainteresowania, sposoby spędzania czasu wolnego, temperament. Osoba z NI oraz rodzina wraz ze specjalistą tworzą portret osoby (załącznik). Jest on rodzajem krótkiego portfolio, może ułatwić znalezienie wolontariuszy i osób, które potencjalnie mogą podzielać zainteresowania osoby z niepełnosprawnością. Specjalista identyfikuje istniejące sieci powiązań, tworzy mapę kontaktów społecznych uwzględniającą osoby już istniejące w życiu osoby, instytucje i organizacje powiązane z osobą.

Z raportu badawczego

„W ramach projektu Bezpieczna Przyszłość przetestowano i adaptowano do polskich warunków szereg narzędzi przydatnych do pracy planistycznej w ramach Planowania Skoncentrowanego na Osobie. Wśród nich chyba największą karierę zrobił Portret. Często w atrakcyjnej graficznej formie (jej rozwinięciem jest forma opisowa wyrażona w pierwszej osobie) przedstawia informacje o życiu osoby, o jej mocnych stronach, potencjale, pasjach, marzeniach, zainteresowaniach. Dzięki portretowi poznajemy osobę w jej społecznych rolach i ważnych życiowych momentach. Dowiadujemy się, jakie ma zajęcia, co lubi robić, jakie ma hobby, czy ma przyjaciół i krąg ludzi dookoła, co ją martwi, czego się obawia, jakie miejsca odwiedza najczęściej i z kim, jakie ma marzenia.”

Źródło: M. Rymsza, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia...*, op. cit., s. 22.

- 2) Etap rekrutacji.** Rekrutacja członków kręgów to zaproszenie różnych ludzi do udziału w działaniach kręgów.

Rekrutacja przebiega w trzech krokach:

- a) Po identyfikacji w otoczeniu społecznym życzliwych osób już znających rodzinę lub osobę niepełnosprawną, rekrutacja jest po prostu zaproszeniem tych osób do zadeklarowania swojego zaangażowania w życie osoby z niepełnosprawnością (po wcześniejszym zapoznaniu tych osób z filozofią kręgów wsparcia i ideą bezpiecznej przyszłości).

- b) Po stworzeniu koalicji sojuszników oraz przeprowadzeniu kampanii społecznej, a także zidentyfikowaniu mocnych stron, potencjału osoby i jej zainteresowań, oraz przygotowaniu portretu, organizowane są spotkania dla osób zainteresowanych udziałem w przedsięwzięciu. Podczas spotkania o charakterze edukacyjnym poznają one specyfikę niepełnosprawności intelektualnej oraz sylwetki osób potrzebujących wsparcia kręgów. Do uczestnictwa są zapraszane kolejne osoby dzielące zainteresowania czy preferencje dotyczące np. sposobów spędzania czasu wolnego przez osoby z NI.
- c) W czasie różnorodnych aktywności, w jakie włącza się osoba z NI (wraz z członkami kręgu i specjalistą ds. kręgów wsparcia) poznaje ona kolejnych ludzi, którzy również mogą włączyć się w działania kręgów. Jeżeli włączają się na zasadzie wolontariatu, konieczne jest podpisanie umowy wolontariackiej.

4) Etap inicjowania. To czas dla jednostki, rodziny, specjalistów, społeczności. Czas poznawania się, koncentracji na zainteresowaniach osoby z NI, pasjach, miejscach i możliwościach, dzięki którym tworzone są podwaliny pod krąg. W czasie tego etapu specjalista ds. kręgów sporządza katalog celów do osiągnięcia, harmonogram działań i listę potencjalnych członków sieci do konkretnej osoby z NI. Zostaje zorganizowane spotkanie wszystkich członków kręgu, wyznacza się zadania i następuje podział ról w kręgu. Przykładowo, jedna z osób może koordynować wizyty lekarskie, inne chodzić na wspólne spacer, a kolejna z osób - pomagać w usuwaniu usterek sprzętów domowych. Ktoś może zapraszać osobę z NI na obiad raz w miesiącu lub przygotować razem z nią kolacje dla członków kręgu. Zostaje utworzona lista kontaktów (teleadresowych) wszystkich osób zaangażowanych w działanie kręgu. Zadania i role w każdym kręgu są ustalane przez osoby w niego zaangażowane przy wsparciu specjalisty.

5) Etap rozwoju. Rozpoczyna się w chwili, kiedy zidentyfikowane są wszystkie możliwości i zagrożenia, zainicjowane są działania, rozszerzana lista zaproszonych uczestników. W tym etapie tworzone są praktyczne strategie działania, określone/ulepszone metody komunikacji i odbywa się realizacja aktywności związanych z osobą z NI. To czas działania i zaprzyjaźniania się ludzi zaangażowanych w działania kręgów. Krąg działa już w sposób regularny i zorganizowany. Rola specjalisty jest już mniejsza, ogranicza się bardziej do dyskretnego wsparcia.

6) Etap monitoringu. Ten etap charakteryzują uformowane relacje, krąg spotyka się cyklicznie. Sieć jest gotowa do długofalowego działania. Pojawiają się nowe wyzwania, rodzą się nowe relacje. Krąg wzmacnia się, staje się aktywny. Jest stabilny ale otwarty na nowych członków. To ważny czas, krąg działa, więc czasem może rodzić się pokusa żeby pozostawić go samemu sobie; nie jest to dobry pomysł - monitoring i opieka powinny otaczać krąg na każdym etapie działania.

3. Pozyskiwanie członków Kręgu wsparcia - praca ciągła

Jak już podkreślano, kluczowi w procesie tworzenia kręgów są ludzie; znalezienie tych właściwych jest poważnym wyzwaniem. Powinno je poprzedzać zidentyfikowanie potencjalnych sojuszników. Mogą nimi być członkowie dalszej rodziny, sąsiedzi, osoby z organizacji, znajomi i przyjaciele poznani w trakcie różnych aktywności, koleżanki i koledzy z różnych etapów edukacji, pracy czy innych miejsc, wolontariusze a także profesjonaliści: pracownik socjalny, lekarz rodzinny, pielęgniarki (*Uwaga: niektóre instytucje wymagają potwierdzenia zaangażowania swoich pracowników w różne projekty poprzez porozumienia*). Do działań w kręgach wsparcia można zaprosić osoby w różny sposób powiązane z rodziną i osobą niepełnosprawną; optymalnie jest, gdy członkowie kręgu są rekrutowani z różnych grup. Proces ten ma ułatwić kampania informacyjna - uwrażliwiająca lokalną społeczność na problemy i możliwości osób z NI i przybliżająca model wsparcia środowiskowego. Na podstawie doświadczeń kanadyjskich i polskiego pilotażu przekonaliśmy się, że efektywne mogą być różne sposoby i źródła, w których można takie osoby znaleźć, zależnie od indywidualnej sytuacji człowieka oraz możliwości lokalnych wspólnot.

Potencjalni członkowie Kręgu wsparcia to: (1) członkowie rodziny, (2) sąsiedzi, (3) rodziny innych osób z NI, (4) profesjonaliści, (5) wolontariusze.

- 1) **Członkowie rodziny.** Ciotki, wujkowie, kuzyni, stryjowie i stryjenki, cioteczni i stryjeczni bracia i siostry. Osoby te mogą być częścią życia każdej osoby, czasem utrapieniem, czasem radością. Mogą ułatwiać lub utrudniać życie; jeżeli istnieją mogą być ważnymi ogniwami w kręgu. Niekiedy rodzice ukrywają fakt narodzenia niepełnosprawnego dziecka przed dalszą rodziną, obawiają się odrzucenia. Z drugiej strony rodzina może nie wiedzieć jak się zachować na wieść o przyjściu na świat niepełnosprawnego krewnego - nie wiedzą czy gratulować czy składać wyrazy współczucia, cieszyć się szczęściem rodziców, czy dzielić ich ból. Takie rozterki mogą być udziałem dalszych i bliższych krewnych osób z NI, czasem wystarczy rozmowa aby rozterki te wyjaśnić. Jest to szczególnie ważne, gdy zaplanowano dla nich jakąś ważną rolę w sytuacji, gdy rodzice umrą, ale też pielęgnowanie rodzinnych więzi wzbogaca życie codzienne wszystkich stron. Obecność wujków, ciotek, kuzynów jest nie tylko źródłem prezentów przy okazji świąt, ale również załącznikiem ewentualnego wsparcia w sytuacjach trudnych.
- 2) **Sąsiedzi.** Relacje sąsiedzkie zależą od kilku czynników: (i) zewnętrznych - trudno oczekiwać dobrego sąsiedztwa mieszkając w domku pod lasem kilka kilometrów od najbliższych zabudowań, albo gdy większość sąsiadów to ludzie bardzo schorowani z trudem dbający o siebie, albo gdy traktują mieszkanie jako sypialnię i wracają do domu późną nocą a wychodzą wczesnym rankiem; (ii) wewnętrznych – niektórzy ludzie nie mają potrzeby nawiązania relacji lub ich stan zdrowia na to nie pozwala.

Budowanie relacji z pozostałymi sąsiadami jest możliwe. Warto o nie zadbać bez względu na fakt czy jesteśmy, czy nie opiekunami osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Stosunki sąsiedzkie warto zacząć od mówienia ludziom „dzień dobry” w windzie, na korytarzu, od komplementowania psa, czy zachwyty nad ślicznym lub grzecznym

potomkiem. Warto podjąć rozmowę, uprzedzić o planowanym spotkaniu towarzyskim. Dobrze jest pamiętać, że pozytywne efekty w nawiązywaniu relacji osiągamy stosując zasadę wzajemności, tj. na zaproszenie odpowiadamy zaproszeniem, na poczęstunek poczęstunkiem, na serdeczność serdecznością. Na rozwinięcie relacji sąsiedzkich potrzeba czasu. Przy tworzeniu kręgu sprawdzeni sąsiedzi są bezcenni. W przypadku braku zaprzyjaźnionych sąsiadów jednym z elementów pracy nad kręgami jest zadbanie o nawiązanie tych relacji. Rozpoczęcie lub odnowienie relacji z sąsiadami jest przede wszystkim zadaniem rodziny. Gdy osoba z niepełnosprawnością zamieszka samodzielnie w procesie poznawania sąsiadów powinny ją wspomóc członkowie kręgu.

- 3) **Rodziny innych osób z NI.** To naturalne źródło pozyskiwania życzliwych osób; często rodziny już się znają, kierowani empatią i zasadą wzajemności dbają wzajemnie o bezpieczeństwo swoich dzieci. Łączy ich wspólnota doświadczeń. Mogą być rodzicami jednego dziecka i członkami kręgu drugiego.
- 4) **Profesjoniści.** Często ich rola bywa niedoceniana, jednak z uwagi na fakt, że dobrze znają osobę, wokół której jest tworzony krąg wsparcia, pracują z nią na co dzień, mają wiele ciekawych obserwacji i pomysłów. Szczególnie pracownicy socjalni mogą z życzliwością spojrzeć na pracę kręgów wsparcia - jest to bowiem szczególna odmiana grupowej metody pracy socjalnej. Pomocna może być ich dobra znajomość lokalnego środowiska. Równie pomocni mogą w tym procesie być asystenci osób niepełnosprawnych i asystenci rodziny⁹. Zadania asystentów są w znacznej części adekwatne do zadań dotyczących tworzenia kręgów wsparcia. Asystent osoby niepełnosprawnej jest już od 2001 roku¹⁰ wpisany do polskiej klasyfikacji zawodów w grupie: Pracownicy pomocy społecznej i pracy socjalnej, jednak potrzeba tworzenia takich stanowisk z wielkim trudem przebija się do praktyki. W obszarze rehabilitacji zawodowej i społecznej, od 2015 roku praca asystenta osoby niepełnosprawnej może być finansowana ze środków PFRON przyznanych organizacji pozarządowej w ramach zadań zleczanych¹¹.
- 5) **Wolontariusze.** Sprawdzonym źródłem życzliwych osób - potencjalnych członków kręgów są wolontariusze; byli zaczynem i są stałym elementem co najmniej 10 kręgów z 15 tworzonych w Warszawie w ramach projektu pilotażowego „Kąg Wsparcia Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną”. W polskich warunkach zaangażowanie wolontariuszy w proces budowania kręgów jest efektywne, o ile praca z konkretną osobą jest oparta na wspólnych zainteresowaniach, doświadczeniach, pomysłach na organizację wolnego czasu. Ułatwia to przygotowany wcześniej portret zawierający ważne informacje o osobie, koncentrujący się na jej możliwościach nie deficytach,

⁹ Zadania asystenta rodziny określa art.15 ust.1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2013 r. poz. 135, ze zm.)

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 marca 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz.U. Nr 34, poz. 405)

¹¹ Rozporządzenie MPiPS z dnia 22 października 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rodzajów zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zleczanych fundacjom oraz organizacjom pozarządowym (Dz. U. 2015 poz. 1778) wprowadziło zadanie 13) „świadczenie usług wspierających, które mają na celu umożliwienie lub wspomaganie niezależnego życia osób niepełnosprawnych, w szczególności usług asystencji osobistej”.

uwzględniający jednak podstawowe informacje o poziomie funkcjonowania czy stanie zdrowia. Warto pamiętać, że im więcej osób w środowisku będzie wiedziało o istnieniu programu, tym większe otwiera to przed nim możliwości i ułatwia szerszą współpracę z wieloma instytucjami. Każda z nich może być partnerem i wsparciem, ale także źródłem pozyskiwania wolontariuszy i zarazem miejscem, w którym pomoc wolontariuszy będzie potrzebna. Szczególna rola przypada tu Koalicji sojuszników, którzy aktywnie włączają się poszukiwanie wolontariuszy, ale również umożliwią osobom z NI bycie wolontariuszami w swoich podmiotach.

Prawne regulacje dotyczące wolontariatu

Należy pamiętać, że działanie wolontariuszy powinno być sformalizowane (por. postanowienia Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 24 kwietnia 2003 roku, Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

Obowiązkiem organizacji korzystającej z pracy wolontariusza jest m.in. prowadzenie dokumentacji i wchodzi to w skład obowiązków specjalisty ds. kręgów wsparcia. Na dokumentację składają się:

- oferty włączenia się dla wolontariuszy w poszczególnych kręgach (portrety)
- porozumienia o współpracy z wolontariuszami,
- karta czasu pracy wolontariuszy.

Dokumentacja programu prowadzona w sposób rzetelny i uporządkowany buduje wiarygodność operatora. Dzięki gromadzonym porozumieniom o współpracy koordynator nawet po kilku latach jest w stanie przejrzeć całą historię pracy danego wolontariusza, udokumentować jego zaangażowanie i wydać mu zaświadczenie o działalności wolontariackiej.

Należy też pamiętać o ubezpieczeniu wolontariusza: od następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW – obowiązkowe) oraz ubezpieczeniu zdrowotnym i od odpowiedzialności cywilnej (oba fakultatywne).

Omówienie regulacji prawnych dotyczących świadczenia pracy przez wolontariuszy oraz wzór porozumienia z wolontariuszem zawiera Załącznik do Rozdziału 8.

4. Jak funkcjonują Kręgi wsparcia - przykłady

Możliwość formowania kręgów wsparcia, możliwość ich utworzenia i utrzymania została potwierdzona przez doświadczenia kanadyjskie, szkockie, i zrealizowany w Warszawie program pilotażowy. Wiadomo już jakie zasady powinny być zachowane, aby działanie to było skuteczne. Czym jest krąg wsparcia (sieć społeczna) doskonale opisuje przykład Davida z Kanady oraz świadectwa z Warszawy.

Jak pokonać samotność: przykład Davida

„Garland podupadała na zdrowiu coraz bardziej i obawiała się, że David dorasta samotnie i zostanie z czasem zapomniany i opuszczony przez społeczeństwo. Garland ustanowiła wykonawców testamentu i stworzyła sieć osób wspierających dla Davida. (Uwaga: w *Equal Futures*, sieć to krąg wsparcia). Niedługo później wykryto u niej raka. Sieć dała jej wsparcie, aby mogła umrzeć w swoim domu. Gdy zmarła, sieć pomogła Davidowi przeprowadzić się do własnego mieszkania. Parę lat po śmierci Garland, David powiedział, że sieć dała mu poczucie bezpieczeństwa, żyjąc w społeczności nie czuł się samotny. Z czasem sieć pomogła mu w takich sprawach jak znalezienie pracy, obsługa komputera czy powrót do szkoły. „*To bardzo pomocni ludzie*” powiedział o swoich przyjaciółach, a oni to samo powiedzieli o nim.

John Mayer, długoletni organizator sieci, który doradzał Garland, cały czas widział jak David kwitnie, myślał, że Garland byłaby szczęśliwa. W wieku 61 lat, u Davida zdiagnozowano raka mózgu i jego przyjaciele zebrali się wokół niego. Kilka tygodni później, w grudniowy świąteczny wieczór, świętował swoje wspaniałe życie otoczony przez 75 znajomych zgromadzonych przy nim. Ci, którzy towarzyszyli Davidowi podczas jego ostatnich dni, nie mogli przestać myśleć o tym, że jego matka byłaby szczęśliwa. David nie umierał samotnie, czego się najbardziej obawiała. Jego życie, tak jak jej życie, nie było samotne. Niektórzy znajomi żartowali, że koniec jego życia doskonale pasuje do urodzin Mozarta - wśród wspaniałych muzycznych fanfar. Jeden z członków sieci zauważył: „*Miał tak wspaniałe życie i jego koniec, to czego człowiek chciałby więcej?*”

Źródło: Al Etmanski, Jack Collins i Vickie Cammack, *Bezpieczeństwo i ochrona. Sześć kroków do udanego życia osoby z niepełnosprawnością*, Stowarzyszenie Tęcza, Warszawa, 2015, s. 21.

Przykład 1 Warszawa Mokotów

Na warszawskim Mokotowie poszukiwania potencjalnych członków kręgów oparto na kontaktach z działającymi na tym obszarze Partnerstwami lokalnymi z Sielc, Siekierok, Stegien. Dla pana Rafała Krąg wsparcia zaczęto budować na Siekierkach, w miejscu gdzie mieszkał. Do działań zaproszono panią Renatę, koordynatorkę działań lokalnego Partnerstwa „Siekierki reaktywacja” i prezeskę Fundacji „Bo warto”. Pani Renata została wolontariuszką i zgodziła się zainicjować pomoc w budowie kręgu wsparcia. Okazało się, że pan Rafał był jej już znany, gdyż pojawiał się na spotkaniach i festynach organizowanych przez Partnerstwo. Pani Renata powierzyła mu roznoszenie lokalnej gazetki. Zaproponowała też, by w tej gazetce ukazał się artykuł na temat Kręgów wsparcia, mówiący jednocześnie o panu Rafale, prezentujący go lokalnej społeczności. Osoby na co dzień pracujące z panem Rafałem podkreślają, że działania zmieniają go, nabiera pewności siebie starając się sprostać powierzonym obowiązkom, jest bardzo dumny z tego co robi.

Rodzina pana Rafała pozytywnie patrzy na jego nową aktywność. Ponieważ pan Rafał bardzo szukał kontaktów z innymi ludźmi i często nie były to konstruktywne relacje. Pan Rafał wziął udział w pracach na rzecz „Szlachetnej paczki” – rejon Dolny Mokotów i w pomocy przy organizacji kiermaszu w ramach „Sieleckiej gwiazdki”. Wykorzystał własną aktywność i chęć pomocy innym. Zaistniał w nowej roli, osoby dającej wsparcie. Krąg wsparcia pana Rafała pączkuje w miarę poznawania nowych ludzi; wzmocnienia natomiast wymagają ich wzajemne relacje i nakierowanie działań na osobę Rafała. W procesie budowania tego kręgu organizatorzy solidnie podeszli do stworzenia mapy zasobów, czyli mapy potencjalnych miejsc aktywności, liderów lokalnych społeczności i ukierunkowali społeczną aktywność na wsparcie osoby z NI, spożytkowali jej mocne strony do pracy na rzecz lokalnej wspólnoty. Pan Rafał zyskał przyjaciół, przyjazne miejsca, obecnie analizuje możliwości podjęcia pracy.

Krąg wsparcia wokół pana Rafała jest budowany w oparciu o lokalne, aktywne wspólnoty, w początkowym etapie zidentyfikowano liderów tych wspólnot, następnie poprzez nich pozwolono mu na włączenie się w działania. Poprzez wspólne działanie poznał kolejne osoby i obecnie jest ważnym, zidentyfikowanym członkiem społeczności. Osoby wspomagające pana Rafała znajdują się między sobą, trwa praca nad wzmocnieniem ich wzajemnych powiązań.

Przykład 2 Warszawa Wola

Kolejny przykład jest szczególnie ważny: Krąg wsparcia zaczął działać w sytuacji kryzysowej - terminalnej choroby mamy pana Andrzeja. Wtedy to inni rodzice - członkowie Stowarzyszenia „Tęcza” otoczyli pana Andrzeja i jego mamę wsparciem i pomocą. Był to naturalny, przyjacielski krąg. Od samego początku włączono rodzinę do projektu Kręgi wsparcia. Po śmierci mamy, w sierpniu 2015, Krąg wsparcia wokół pana Andrzeja zaczął działać bardziej systematycznie i rozszerzył się o nowe osoby.

Pan Andrzej mieszka samodzielnie w niewielkim mieszkaniu komunalnym na Woli. Jest osobą słabowidzącą, z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej. Osiągnął wysoki poziom samodzielności - porusza się samodzielnie po mieście. Pan Andrzej gubi się jednak w różnych czynnościach życia codziennego. Wyręczany przez mamę, utrwalił w sobie poczucie bezradności i zależności od kogoś. Nie umiał kroić chleba, wymienić worka w odkurzaczu, włączyć czajnika elektrycznego, obsłużyć pralki automatycznej. Ma też problemy z pisaniem i czytaniem, rozumieniem urzędowych spraw i pism.

Jedną z inicjatorek powstania Kręgu wsparcia pana Andrzeja jest mama innej osoby niepełnosprawnej, pani Halina. Miała i ma ona wgląd w całość sytuacji rodzinnej, zna potrzeby i możliwości pana Andrzeja. Wynika to z wieloletnich kontaktów i obserwacji podczas wakacyjnych turnusów. Wspólnie z drugą wolontariuszką ze Stowarzyszenia „Tęcza”, towarzyszyły panu Andrzejowi w trudnych dniach po śmierci mamy, ale też oswajały z myślą, że od tej pory będzie mieszkał sam oraz z tym, że samodzielnie - z pomocą przyjaciół - będzie musiał sobie radzić w życiu. Pan Andrzej jest osobą bardzo ufną. Ważnym zadaniem jest dalsze budowanie zaufania do osób, które są mu przyjazne i wspierające, a jednocześnie uczenie ostrożności wobec takich osób, które mogą bazować na jego naiwności i nadmiernej czasem ufności. Specjalista ds. kręgów wsparcia ze Stowarzyszenia „Tęcza” zaprosił na pierwsze spotkanie te osoby, które już włączyły się w pomoc panu Andrzejowi oraz te, które wstępnie taką chęć

deklarowały. Krąg składa się obecnie z dziesięciu osób. Osoby wspierające pana Andrzeja i pomagające mu poznały się wzajemnie, wymieniły telefonami i mailami. Ustalono, że Krąg będzie się spotykał regularnie.

Członkami Kręgu są: wolontariusze z „Tęczy” (rodzice innych podopiecznych), pracownicy (psycholog, pracownik socjalny), pracownik socjalny OPS Wola, prawnik z Okręgu Warszawa Wola Polskiego Związku Niewidomych, siostra franciszkanka z Duszpasterstwa Niewidomych, pracownicy Warsztatów Terapii Zajęciowej, prawnik z Warszawskiego Koła Polskiego Związku Niewidomych. Każdy wyspecjalizował się w czymś innym, odpowiada - w ramach kręgu - za inną, wymagającą monitorowania czy wsparcia, sferę życia pana Andrzeja. Najważniejszym zadaniem na początku było uporządkowanie spraw prawnych, finansowych i mieszkaniowych, m.in. założenie konta w banku, nauczanie pana Andrzeja korzystania z karty płatniczej, załatwienie renty rodzinnej, a także uporządkowanie najważniejszych dokumentów w domu, założenie teczek i wprowadzenie pana Andrzeja w podstawowe sprawy urzędowe oraz czuwanie nad prawidłowością ich realizacji.

Kolejną sprawą, jaką zajął się Krąg wsparcia jest uporządkowanie, a w późniejszym okresie także remont mieszkania pana Andrzeja, dostosowanie najważniejszego miejsca w życiu do jego potrzeb. Konieczny okazał się: przegląd rzeczy w mieszkaniu, wyrzucenie tych zepsutych i zbędnych, uruchomienie urządzeń, które nie były używane, a także - na przykład - kupienie drabinki, tak, aby pan Andrzej nie musiał wspinać się na stołki i krzesła, aby dosięgnąć czegoś z wyższych półek szafy. Wszystkie etapy tego bardzo długiego procesu są ustalane z panem Andrzejem, we wszystkich uczestniczy on sam, jako właściciel swojego gospodarstwa. Z inicjatywy pracownika socjalnego OPS Wola znaleziono osobę, która wspiera pana Andrzeja w czynnościach życia codziennego - sprzątanii, zakupach. Zostało to zorganizowane czasowo w ramach specjalistycznych usług opiekuńczych i gospodarczych. Podzielono zadania między członków Kręgu i ustalono sposób komunikowania się.

Powstał rozszerzony portret pana Andrzeja, w którym uwzględnione zostały: mocne strony (umiejętności, zainteresowania, pasje) oraz jego słabości, lęki i obawy przed samodzielnym życiem. Okazało się, że pan Andrzej odwiedza wiele miejsc, spotyka się z przyjaciółmi, gra na keyboardzie, chodzi do ogniska muzycznego. Jest bardzo towarzyską osobą, a jednocześnie boi się mieszkać sam i ostrożnie podchodzi do kwestii odpowiedzialności za siebie, podkreślając często: „ja tego nie umiem, nigdy tego nie robiłem”, „to zawsze robiła mama”, „nie wiem, czy mama by tego chciała” albo „to dla mnie za trudne, ja tak trochę wolniej myślę, muszę się zastanowić”. Ważnym celem Kręgu jest właśnie znalezienie równowagi między budowaniem samodzielności, stopniowym oswojeniem lęków pana Andrzeja, budowaniem jego wiary w siebie, a uwzględnieniem w zadaniach Kręgu jego ograniczeń, lęków, obaw i realnych problemów. W trakcie spotkań Kręgu analizowano, jakie są najpilniejsze potrzeby pana Andrzeja, w czym trzeba będzie mu pomóc, w jaki sposób na bieżąco koordynować wizyty u lekarza, zakup butów na zimę, zaplanowano z kim będzie spędzał święta. Założeniem działania Kręgu wsparcia jest taka pomoc, która nie ograniczy jego samodzielności. Celem jest jak największe usamodzielnienie pana Andrzeja, ale jednocześnie stałe czuwanie nad tym, czy jest bezpieczny i czy radzi sobie w życiu. Monitorowania wymagają także w pewnym stopniu kontakty społeczne pana Andrzeja, z uwagi na jego bezpieczeństwo.

Stopniowo zapraszano do Kręgu również inne osoby, na przykład przyjaciół pana Andrzeja z WTZ. Wydaje się, że dzięki stałym kontaktom i różnorodności osób współdziałających w Kręgu można patrzeć z ostrożnym optymizmem na przyszłość Pana Andrzeja i jego niezależne życie.

Ten krąg powstał opierając się na potencjale organizacji - Stowarzyszenia „Tęcza”, osobistym zaangażowaniu rodzin innych osób niepełnosprawnych i prawnika tej organizacji, a także wzorcowej współpracy z instytucjami działającymi na rzecz mieszkańców dzielnicy Wola.

Przykład 3 Warszawa Żoliborz

Na warszawskim Żoliborzu zintegrowano grupę osób wokół pana Karola. Pan Karol znał kilkoro życzliwych ludzi - sympatyczne starsze panie, poznane podczas wyjazdów na turnusy rehabilitacyjne, koleżankę zmarłej kilka lat temu mamy, wolontariusza, który w Środowiskowym Domu Samopomocy prowadził zajęcia muzyczne, pana Piotra realizującego specjalistyczne usługi opiekuńcze. Osoby te nie znały się między sobą. Relacje między nimi a panem Karolem ograniczały się do wizyt i życzeń z okazji imienin i urodzin, zaproszeń na ciasto i herbatę. Tymczasem pan Karol jest artystą, w ramach Grupy Aktywności Twórczej maluje od 15 lat wspaniałe obrazy, cieszące się uznaniem profesjonalistów, kilkakrotnie udało mu się sprzedać swoje dzieła. Wszystkie działania artystyczne są dla pana Karola źródłem radości.

Wolontariusze zaangażowali się w życie i twórczość pana Karola poprzez plener malarski i fotograficzny. Wspólna praca zaprocentowała zaufaniem, pan Karol mógł zaistnieć w relacji partnerskiej na równi z innymi uczestnikami pleneru. Dzięki temu wydarzeniu, krąg ludzi wokół pana Karola powiększył się o trzy kolejne osoby. Specjalistka ds. kręgu wsparcia miała za zadanie: zidentyfikować osoby znające pana Karola i utrzymujące z nim kontakt, poznać te osoby, przedstawić im filozofię kręgów i „Sześciu Kroków do udanego życia osoby z NI”, zachęcić do sformalizowania udziału w życiu pana Karola. Pan Karol systematycznie spotyka się z ludźmi, ma zaplanowane wyjścia z tygodniowym wyprzedzeniem. Sam znajduje w swoim kręgu osoby, które towarzyszą mu np. podczas wizyty u lekarza. Jednak mimo upływu roku od czasu zainicjowania działań kręgu, nadal jest on w powijakach. W planach jest zaangażowanie osób z kościoła i wspólnoty, do której uczęszcza pan Karol i wzmocnienie relacji między członkami kręgu.

Opisany powyżej krąg to przykład działań, w których rola specjalisty polegała głównie na poznaniu między sobą ludzi już znających i lubiących pana Karola, i wprowadzeniu w jego życie wolontariuszy dzielających jego pasję.

5. Podsumowanie rozdziału

Na podstawie doświadczeń opisanych w powyższych przykładach i wiedzy o kręgach wsparcia powstałych w czasie pilotażowego projektu pn. „Krąg Wsparcia osób z NI” oraz doświadczeń z testowego wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość” wiadomo, że ten sposób środowiskowego wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną jest możliwy i skuteczny. Proces powinien być realizowany w oparciu o kilka zasad, których poszanowanie zwiększa szansę na powodzenie.

Proces formowania kręgów wsparcia powinien być:

- przejrzysty,
- zaplanowany,
- uwzględniający już istniejące relacje i osoby obecne w życiu osoby z NI,
- otwarty na włączenie kolejnych osób,
- uwzględniający potrzeby i możliwości osoby z NI,
- uwzględniający lokalne uwarunkowania i potencjały,
- moderowany,
- monitorowany,
- reagujący na zmiany,
- długofalowy.

Proces formowania kręgów wsparcia powinien wynikać z następujących czynników:

- inicjatywa/zgoda osoby z niepełnosprawnością lub/i jej rodziny
- kompleksowa informacja o osobie,
- wiedza o relacjach rodzinnych i społecznych osoby i rodziny,
- wiedza o środowisku lokalnym – ludziach, miejscach, organizacjach, liderach,
- wspólne działania, zainteresowania, potencjał, plany życiowe osoby z NI i wszystkich innych osób z kręgu,
- miłość i troska,
- akceptacja osoby z niepełnosprawnością, jej pomysłów, wartości, planów,
- poszanowanie rodziny, jej wartości i wizji.

Specjalista ds. kręgów wsparcia ma za zadanie, z jednej strony, animację procesów społecznych w lokalnej społeczności w kierunku akceptacji i otwartości na osoby z NI, a z drugiej - pracę nad stworzeniem kręgów wsparcia bezpośrednio chroniących i wspierających te osoby. Warto zaznaczyć, że gdy kolejne kręgi wsparcia będą wymagały już tylko monitorowania, otworzy się możliwość włączenia kolejnych osób i rodzin chętnych do skorzystania z takiej propozycji wsparcia środowiskowego.

INSTRUKCJA/ZASADY STOSOWANIA MODELU

czyli KTO odpowiada ZA CO

Poziom centralny:

1. Odpowiada za realizację centralnej kampanii społeczno-edukacyjnej.
2. Odpowiada za wdrożenie systemu edukacyjno-wspierającego w tym szkolenia dla samorządów i operatorów oraz dla rodzin/opiekunów.
3. Odpowiada za wspieranie procesu powstawania Modelu w tym budowania kręgów wsparcia.
4. Odpowiada za wdrażanie superwizji i mentoringu na poziomie lokalnym.
5. Odpowiada za prowadzenie platformy edukacyjnej i narzędzia do komunikacji w kręgach.
6. Odpowiada za prowadzenie Laboratorium zmiany społecznej.

Poziom lokalny

Samorząd:

1. Wykazuje gotowość do realizacji i wdrażania Modelu na swoim terenie.
2. Deklaruje współpracę merytoryczną z Operatorem poprzez zaangażowanie swoich specjalistów i jednostek organizacyjnych w tworzeniu, koordynowaniu i rozwijaniu kręgów wsparcia.
3. Deklaruje współuczestniczenie z Operatorem w wyborze rodzin do kręgów.
4. Jest gotowy do oddelegowania swoich przedstawicieli do udziału w ścieżce szkoleniowo-edukacyjnej w celu zapewnienia trwałości projektu po jego zakończeniu.
5. Deklaruje współpracę z Operatorem przy wdrażaniu lokalnej kampanii społecznej.
6. Deklaruje współpracę z Operatorem przy tworzeniu i koordynowaniu pracy koalicji sojuszników.
7. Jest przekonany do promowania idei wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz Modelu „Bezpieczna przyszłość” oraz Kręgów Wsparcia.

Operator:

1. Jest odpowiedzialny za rozpoznanie środowiska lokalnego zarówno pod kątem osób/instytucji do budowania kręgów jak również koordynacji usług.
2. Zajmuje się pracą z rodziną przy pomocy specjalisty ds. pracy z rodziną (m.in. opracowywanie planów na przyszłość).
3. Odpowiada za wybór rodzin do kręgów wsparcia.
4. Podejmuje działania mające na celu tworzenie kręgów wsparcia przy pomocy specjalisty ds. kręgów.
5. Odpowiada za koordynację pracy kręgów wsparcia.
6. Odpowiada za rozwój kręgów wsparcia.
7. Koordynuje doradztwo specjalistyczne dla rodzin i samorządu na poziomie lokalnym (np.

prawo, finanse itp.).

8. Zajmuje się tworzeniem koalicji sojuszników na poziomie lokalnym.
9. Zajmuje się wdrażaniem kampanii społecznej na poziomie lokalnym.
10. Jest odpowiedzialny za dostarczanie materiałów, informacji do zasilania platformy internetowej prowadzonej centralnie oraz do narzędzia do koordynacji pracy kręgów.
11. Jest gotowy do delegowania swoich przedstawicieli do udziału w ścieżce szkoleniowo-
edukacyjnej w celu zapewnienia trwałości projektu po jego zakończeniu.

Rozdział 9

Finansowanie Modelu

1. Koszty na poziomie centralnym i lokalnym

Testowane wdrażanie Modelu „Bezpieczna przyszłość” wymagało finansowania na dwóch poziomach: (1) centralnym i (2) lokalnym. Pokrycie kosztów działań na obu poziomach było zapewnione w ramach programu POWER współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej na obu poziomach.

1) Na poziomie centralnym, w ramach realizacji projektu powstały narzędzia edukacyjne, poradnicze i promocyjne, ułatwiające wdrażanie Modelu i dalszy rozwój wsparcia środowiskowego w przyszłości, po zakończeniu realizacji projektu „Bezpieczna przyszłość osób z niepełnosprawnością intelektualną (efekt trwałości). Narzędzia mają charakter otwarty i są dostępne dla wszystkich zainteresowanych, między innymi poprzez stronę internetową. Model zakłada stałe uczenie się i włączanie nowych doświadczeń do zasobów i repozytorium wiedzy. Powstała grupa ekspertów gotowych wspierać swoją wiedzą działania w przyszłości w kolejnych społecznościach lokalnych. Takie działania podjęto między innymi we współpracy z kolejnymi Kołami terenowymi PSONI. Zbudowany został know-how dla innych społeczności lokalnych do dalszego wdrażania przetestowanego Modelu. Dlatego w ramach wyceny kosztów dla dalszego wdrażania Modelu nie uwzględniono kosztów wypracowania narzędzi edukacyjnych, promocyjnych czy ewaluacyjnych, bo są one gotowe do wykorzystania. Model ma charakter uniwersalny, działania środowiskowe wdrażane zgodnie z jego założeniami można (i należy) dostosowywać do lokalnych uwarunkowań i zasobów. Dostosowywanie obejmuje też skalę inicjowanych działań. Nie zawsze uda się utworzyć grupę wdrożeniową złożoną z kilku samorządów, jak to miało miejsce w fazie testowania Modelu. Możliwe jest upowszechnianie Modelu metodą sieciowania – przekazywania doświadczeń przez kolejne włączone w działania środowiskowe samorządy i społeczności lokalne. Model nie zawiera jednego sztywnego centralnego algorytmu rozprzestrzenia Kręgów wsparcia i Koalicji sojuszników, co jego autorzy uznają za istotny atut. Natomiast warunkiem wdrażania Modelu jest uruchomienie określonych zasobów lokalnych (kapitału ludzkiego, społecznego i instytucjonalnego) oraz zapewnienie finansowania niezbędnych kosztów prowadzonych działań środowiskowych.

2) Na poziomie lokalnym znaczącą rolę odgrywa samorząd terytorialny (gminny lub powiatowy), poprzez zaangażowanie lokalnych instytucji samorządowych, które w ramach Koalicji sojuszników pomagają zbudować lokalny system wsparcia środowiskowego. Włączone powinny zostać też inne podmioty - organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, lokalni liderzy, autorytety i razem będą tworzyć sieć strategicznej współpracy do rozwoju koncepcji bezpiecznej przyszłości dla osób z NI.

Angażowanie przedstawicieli lokalnej społeczności do pracy w Kręgach wsparcia jest ważnym aspektem wdrażania środowiskowego modelu wsparcia osób z NI. Do współtworzenia tych Kręgów warto zapraszać osoby o różnych statusach i kompetencjach: sąsiedzi, eksperci, wolontariusze, rodzina, specjaliści. To właśnie włączenie tak różnorodnych osób (a także instytucji) do Kręgów wsparcia i połączenie w ich ramach systemów formalnych i nieformalnych przynosi synergię i innowacyjną zmianę lokalną.

Koncept środowiskowego wsparcia polega na wydobywaniu i łączeniu zasobów na poziomie lokalnym, zarówno instytucjonalnych (w formie koordynacji i usług), jak i ludzkich (zaangażowania ludzi do współtworzenia kręgów). Wszystkie te działania są kosztowne, nawet jeśli zaangażowanie części aktywnych osób ma charakter wolontariacki. Nie jest przy tym łatwo przeliczyć na „twarde” finanse pracę środowiskową jako pracę wykonywaną przez społeczność i ze społecznością. Ale to ona jest kluczem do sukcesu, warunkiem powodzenia wdrażania modelu i stanowi główny wkład poprzez mobilizację lojalnych zasobów i środków. Należy zaznaczyć, że w Modelu nie tworzy się nowych placówek wsparcia, nowych usług zdrowotnych czy społecznych i nie planuje się ich finansowania. Planuje się nową jakość wykorzystania i skoordynowania zasobów środowiskowych istniejących w społeczności poprzez koalicję sojuszników. W kalkulacji nie uwzględnia się kosztów usług świadczonych przez partnerów koalicji w ramach własnej działalności. Nie jest też możliwe precyzyjne ustalenie kosztów funkcjonowania jednej osoby w środowisku, ze względu na różne uwarunkowania. Po pierwsze, nie da się zestandaryzować potrzeb konkretnych objętych wsparciem osób z niepełnosprawnością intelektualną – dlatego z założenia pracuje się indywidualnie nad Planem na przyszłość z każdą rodziną i osobą z NI, aby dookreślić te potrzeby i starać się na nie odpowiadać. Po drugie, społeczności istotnie różnią się ze względu na wielkość możliwych do aktywowania zasobów pozafinansowych (im większe, tym niższe są koszty finansowe działań środowiskowych: z perspektywy ekonomicznej wsparcie środowiskowe z założenia jest usługą koprodukowaną usługą). Nieredukowalnym kosztem finansowym wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość” jest między innymi funkcjonowanie Centrum Kręgów Wsparcia.

2. Koszty po stronie operatora lokalnego

Za realizację modelu na poziomie lokalnym odpowiadać będzie operator lokalny, w strukturach którego zostaje utworzone Centrum Kręgów Wsparcia. W zakresie działań tej sekcji wstępnie przewidujemy następujące pozycje kosztów:

POZYCJA	KOSZT [zł]
Koszty osobowe	
Specjalista ds. kręgów wsparcia, specjalista ds. rodzin (2 x 4.500 - wynagrodzenie miesięczne wraz z kosztami pracodawcy)	9.000
Koszty spotkań lokalnych (miesięcznie)	300
Koszty operacyjne (miesięcznie)	1.000
Razem koszty miesięczne	10.300
Razem koszty osobowe rocznie: 12 x 10 300	123.600
Inne koszty na 1 społeczność na rok	
Koszty pracy w Kręgach (wyjścia, wydarzenia, bilety)	3.000
Koszty specjalistów (prawnik, finansista, inni - pula godzin)	5.000
Asystent ds. osób niepełnosprawnych (pula godzin)	3.000
Razem inne koszty rocznie	11.000
Całość rocznie: 123.600 + 11.000	134.600
oraz	
Koszty kampanii społecznej (jedna kampania na projekt)	8.000 - 10.000

W sumie szacujemy wstępnie całość kosztów wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość” w skali roku w jednej społeczności lokalnej, ponoszone przez operatora lokalnego, na poziomie 134.600 zł (bez kosztów kampanii). Są to koszty szacunkowe minimum z założeniem, że część kosztów pokryje operator.

3. Finansowanie Modelu a istniejące rozwiązania zabezpieczenia osoby z NI

Należy zauważyć, że Model „Bezpieczna przyszłość” jest w dużej części oparty na mobilizacji i koordynacji lokalnych zasobów. W okresie testowania modelu (ok. 2 lata) każdy operator lokalny nabywał doświadczenia w zakresie pracy środowiskowej z ok. 10 osobami z NI i rodzinami, budował sieć kontaktów środowiskowych, ludzkich i instytucjonalnych. Zakładamy, że po fazie testowej będzie możliwa – przy podobnym poziomie wykorzystywanych zasobów – praca środowiskowa z większą liczbą rodzin i osób, czyli 30 - 40 osobami z NI i ich rodzinami. Zatem koszty w przeliczeniu na jedną wspieraną rodzinę i osobę z NI znacząco się zmniejszą. Należy jednak zaznaczyć, że oprócz kosztów organizowania

systemu wsparcia środowiskowego, trzeba uwzględnić inne wydatki w wymiarze zindywidualizowanym, czyli np. mieszkanie, wyżywienie, usługi specjalistyczne, asystenckie, rehabilitacyjne. Wszystko to ma prowadzić do zwiększenia liczby osób z NI, które pozostaną w swoim lokalnym środowisku i nie trafią do domu pomocy społecznej. System środowiskowy musi być budowany na tyle wcześniej, żeby był w pełni gotowy na czas odejścia naturalnych opiekunów.

Poniżej przedstawiamy przybliżone koszty na jedną społeczność lokalną i 1 osobę z NI. Koszty kampanii zostały uwzględnione w wymiarze 2-letnim (z podziałem na jeden rok około 4500 zł)

Okres testowania

Kategoria kosztów	Koszt miesięczny na 1 osobę w okresie testowania Modelu	Koszt miesięczny pobytu 1 osoby w domu pomocy społecznej
Koszt	14.000 zł x 1 mies./ 10 osób z NI = 1400 zł	3.500 – 4.000 zł

Po okresie testowania

Kategoria kosztów	Koszt miesięczny na 1 osobę po okresie testowania Modelu	Koszt miesięczny pobytu 1 osoby w domu pomocy społecznej
Koszt	14.000zł x 1 mies./30 osób z NI = 470 zł	3.500 – 4.000 zł

Do kosztów życia w środowisku dodatkowo dochodzą koszty mieszkania, życia oraz asystentury, specjalistycznych usług opiekuńczych, usług rehabilitacyjnych - w zależności od potrzeb.

Z uwzględnieniem kosztów życia w środowisku

Kategoria kosztów	Koszt miesięczny na 1 osobę po okresie testowania Modelu	Koszt miesięczny pobytu 1 osoby w domu pomocy społecznej
Koszt	14.000zł x 1 mies./30 osób z NI = 470 zł 1500 zł + 470 zł / 1 osoba = ok. 2000 zł	3.500 – 4.000 zł

Jeśli doliczymy podstawowy koszt życia jednej osoby z NI na poziomie 1500 zł w środowisku lokalnym to koszt miesięczny zwiększy się do około 2000 zł. Ta wycena jest bardzo szacunkowa, a tworzący Model zdają sobie sprawę, że są to często koszty zróżnicowane w

zależności od prywatnej sytuacji osoby z NI. Zarówno w przypadku DPS jak i życia w środowisku specjalistyczne usługi medyczne są świadczeniem dodatkowym.

4. Finansowanie w przyszłości po zakończeniu testowania

W ramach testowania Modelu wyróżniamy dwie główne formy wsparcia:

A) Edukacja i sieciowy system rozprzestrzeniania Modelu

Ta forma wsparcia jest skierowana przede wszystkim do nowych środowisk i samorządów zainteresowanych wdrażaniem Modelu na swoich terenie, które mogą korzystać z wiedzy i doświadczenia oraz narzędzi wypracowanych na etapie testowania Modelu.

W ramach tej formy wsparcia w czasie testowania Modelu:

- stworzone zostało i udostępnione na portalu portfolio dobrych praktyk,
- powstały gotowe narzędzia którymi mogą się posługiwać operatorzy i społeczności lokalne, w tym zeszyty edukacyjne,
- została utworzona grupa lokalnych specjalistów, mających doświadczenie z testowania Modelu, a tym samym powstanie lokalny system rozprzestrzeniania wiedzy.

W ramach dodatkowego wsparcia samorząd może wygospodarować środki/pozyskać grant z funduszy zewnętrznych na podnoszenie kompetencji/wiedzy/umiejętności kadry i społeczności wdrażającej Model.

B) Lokalna forma wsparcia – wdrażanie Modelu

Warunkiem realizacji Modelu jest (i) gotowość samorządu do wsparcia działań środowiskowych oraz (ii) lokalny operator zdolny stworzyć u siebie Centrum Kręgów Wsparcia dla Osób z NI i rodzin.

Do finansowania działania CKW można wykorzystać kilka możliwych źródeł finansowania i zasobów:

- środki własne samorządu gminnego, powiatowego, wojewódzkiego poprzez zlecenie realizacji zadania publicznego organizacjom pozarządowym,
- środki własne samorządu terytorialnego poprzez zagwarantowanie środków w ramach działania własnej placówki wsparcia np. ŚDS,
- dofinansowanie ze środków PFRON (środki w dyspozycji powiatów),
- wykorzystanie istniejących już zasobów lokalnych do wsparcia i rozwoju idei kręgów poprzez częściowe oddelegowanie np. pracownika socjalnego lub asystenta rodziny zatrudnionego np. w OPS/GOPS,

- pozyskiwanie środków zewnętrznych przez operatora z zewnętrznych źródeł finansowania, np. FIO, RPO, środki norweskie i inne,
- akcja fundraisingowa, poszukiwanie sponsorów prywatnych.

W ramach fazy testowania Modelu podjęto intensywne starania, aby Model mógł zakorzenić się na poziomie lokalnym, a podjęte w jego ramach działania środowiskowe są kontynuowane po zakończeniu realizacji projektu „Bezpieczna przyszłość osób z niepełnosprawnością intelektualną”. Dlatego wyeksponowano korzyści ze stosowania rozwiązań modelowych dla samorządu gminnego i powiatowego, zarówno te społeczne, jak i finansowe. Oznacza to także pracę na poziomie programowania lokalnych polityk publicznych, tak aby włączyć podejście środowiskowe i deinstytucjonalizację do strategicznych programów samorządowych, realizowanych przy wykorzystaniu środków budżetów lokalnych. Ponadto, zakłada się, że dla finansowania niektórych działań środowiskowych adresowanych do osób z NI i ich rodzin powinny być wykorzystywane także źródła zewnętrzne.

Edukacja w modelu „Bezpieczna przyszłość”

1. Edukacja w oparciu o doświadczenie i wspólne zasoby

Edukacja jest ważnym narzędziem wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość”. Zbiera ona różne doświadczenia partnerów i ekspertów związanych z tworzeniem innowacyjnych rozwiązań w zakresie wspierania osób z NI. I tak, Model zakłada: (1) korzystanie z wiedzy i doświadczeń organizacji kanadyjskiej PLAN¹², gdzie od ponad 20 lat wypracowuje się i stosuje koncepcję Kręgów Wsparcia. Koncepcja ta została bowiem twórczo zaadoptowana do polskiego kontekstu. Model czerpie też z (2) doświadczeń pilotażowego projektu tworzenia pierwszych w Polsce kręgów wsparcia, zrealizowanego w 2015 roku przez Warszawskie Forum Inicjatyw na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną. Wreszcie model odwołuje się do (3) metody organizowania społeczności lokalnej, która bazuje na uruchamianiu lokalnego potencjału i mobilizacji ludzi oraz podmiotów w kierunku polepszenia jakości życia danego środowiska, w szczególności grup słabszych i wykluczonych¹³. Wykorzystywane są również (4) doświadczenia i rozwiązania praktyczne Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną (PSONI), stosowane w 120 Kołach terenowych na terenie całego kraju. Stowarzyszenie jest organizacją rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną i to ich troska o przyszłość swoich dzieci była i jest podstawą działalności Stowarzyszenia, realizowanej w różnorodnych formach - prowadzenia placówek, projektów, programów dla osób z NI w każdym wieku, ale także działania grup samopomocowych rodziców, naturalnego wsparcia koleżeńskiego osób znajdujących się w podobnej sytuacji życiowej.

Wdrażanie Modelu jako społecznej innowacji na poziomie mikro (społeczności lokalnej) i makro (poziom krajowy) można w całości określić jako proces edukacyjny.

Tak połączony zasób wiedzy i doświadczeń daje olbrzymią szansę na zbudowanie nowego kompleksowego podejścia środowiskowego do osób z NI i ich rodzin. Podejścia, które akcentuje rolę wspólnego konstruowania wiedzy i umiejętności oraz „wyłaniania” się Modelu jako zbiektywizowanego, ale żywego doświadczenia i refleksji grupowej w stałym procesie uczenia się, działania i autorefleksji. Jako nowatorski program potrzebuje zaangażowania się ludzi i instytucji do współpracy i współuczestnictwa w procesie wspólnej edukacji i konsultacji. Konieczne jest zatem włączenie się szerokiego środowiska interesariuszy jako kreatorów i współtwórców Kręgów wsparcia: osób z NI i ich rodzin, specjalistów reprezentujących różne zawody pomocowe, ekspertów krajowych, przedstawicieli instytucji samorządowych i społeczności lokalnych - co daje niepowtarzalną szansę na zbudowanie skutecznych rozwiązań na poziomie lokalnym i krajowym.

W tym zakresie Model odwołuje się do koncepcji (bliskiej pedagogice pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną) - **edukacji w działaniu**, czyli równoczesnego i wzajemnie

¹² Planned Lifetime Advocacy Network, www.plan.ca

¹³ www.osl.org.pl

warunkującego się uczenia i działania. Nabywanie wiedzy i umiejętności ma charakter praktyczny, które wykorzystuje się natychmiast i bezpośrednio do działania w społeczności. Korzysta się przy tym z szerokiego zastosowania narzędzi edukacyjnych. Uczestnicy wspólnie konstruują wiedzę i umiejętności przy pomocy osób wspierających - ekspertów, szkoleniowców, mentorów, superwizorów, które następnie przekładają na aktywność podejmowaną w środowiskach lokalnych.

2. Edukacja oparta na wartościach

Proces edukacyjny w Modelu opiera się na określonych wartościach społecznych. Ma więc profil społecznościowy także w swej warstwie aksjologicznej. Te wartości to: godność osoby z niepełnosprawnością intelektualną, równość szans, solidarność społeczna i podmiotowość osób z NI i ich rodzin (zasada empowerment). Działania edukacyjne podejmowane w ramach wdrażania Modelu mają wzmacniać i aktywizować osoby z NI oraz wspierać ich rodziny w społecznym funkcjonowaniu, uzdalniać do świadomego kierowania swoim życiem, w tym długofalowego planowania przyszłości swych niepełnosprawnych członków, uwzględniającego odejście opiekunów. Wreszcie otwierać otoczenie społeczne na osoby z NI i ich rodziny.

Podstawowe wartości w modelu „Bezpieczna przyszłość”

Godność

Wartość gwarantująca, że każda osoba we wspólnocie będzie traktowana jako pełnoprawna jednostka, bez względu na jej status społeczny i materialny. Godność to poczucie własnej wartości w relacji z innymi. Godność to też zapewnienie przez sferę publiczną odpowiedniego wsparcia dla godnego życia osób z NI.

Równość szans

Wspieranie w rozwoju osób i grup znajdujących się w trudnym położeniu (zmarginalizowanych, wykluczonych) w celu wzmocnienia ich umiejętności i możliwości samodzielnego kierowania swoim życiem oraz wykorzystywania potencjałów i szans istniejących w społeczeństwie w efekcie prowadzącym do poprawy jakości życia. To zapewnienie systemowego wsparcia w celu poprawy jakości i pełnoprawnego życia osób z niepełnosprawnością.

Solidarność społeczna

To poczucie społecznej odpowiedzialności za słabszych i ich los. Wrażliwość na potrzeby innych szczególnie tych w trudnym położeniu. To troska o drugiego człowieka w ramach swojej społeczności lokalnej.

Empowerment (wzmocnienie)

To proces upodmiotowienia ludzi do włączenia się w proces zmiany swojego życia. Nabywania pewności siebie i wiary, że coś od nich również zależy. Wiara, która przenosi ciężar odpowiedzialności za swoje życie z czynników zewnętrznych na branie odpowiedzialności wypływające z wewnętrznego przekonania i poczucia sprawstwa zarówno jednostki jak i grupy.

Wartości te promowane są w odniesieniu do wszystkich interesariuszy Modelu: osób z NI i ich rodzin, sąsiadów, przedstawicieli samorządu lokalnego, specjalistów, ekspertów. Zdolność urzeczywistnienia tych wartości przesądza o społecznościowym charakterze wdrażanego modelu. Tylko społeczności lokalne, które potrafią zadbać o swoich słabszych członków są społecznościami solidarnymi i sprawiedliwymi. Jednak wykształcenie takich postaw to proces długofalowy, wymagający cierpliwości i zmiany perspektywy z indywidualizmu i egocentryzmu na wspólnotową odpowiedzialność opartą o ludzkie więzi i solidarność na co dzień.

3. Edukacja na rzecz zmiany

Edukacja wspiera proces zmiany społecznej dokonujący się w ramach wdrażania modelu na kilku poziomach i wymiarach, obejmując: (1) zmianę w życiu osoby z NI, (2) zmianę w życiu rodziny osoby z NI, (3) zmianę w społeczności lokalnej, (4) zmianę w samorządzie lokalnym, (5) zmianę w placówkach wsparcia. I tak:

- 1) **Zmiana w życiu osoby z NI** ma wesprzeć jej społeczne funkcjonowanie, rozwinąć sieć oparcia społecznego i relacji, aktywując zasoby i mocne strony tej osoby. W dłuższej perspektywie na umożliwić społeczne zakorzenienie i pozostanie tej osoby w społeczności także po śmierci rodziców/opiekunów.
- 2) **Zmiana w życiu rodziny z osobą z NI** ma wesprzeć rodzinę w myśleniu i planowaniu przyszłości osoby z NI. Tworzy nową szansę na pokierowanie i zaplanowanie przyszłości osoby z NI i niezdawanie się na przypadkowość i los. Pomaga rodzinie w otworzeniu się na nowe kontakty, daje szansę na oparcie społeczne i nowe możliwości życiowe.
- 3) **Zmiana w społeczności lokalnej** to systemowa zmiana podejścia ludzi do osób z NI i umożliwienie tym ostatnim możliwie pełnego udziału w życiu w społeczności lokalnej. Celem jest to, aby każda osoba z niepełnosprawnością intelektualną faktycznie była i czuła się wartościowym i ważnym członkiem swojej społeczności. By mogła aktywnie na miarę swych możliwości psychofizycznych nie tylko korzystać z dóbr i osiągnięć kultury i cywilizacji, ale też włączać się aktywnie w ich tworzenie.
- 4) **Zmiana w samorządzie lokalnym** to wytworzenie poczucia odpowiedzialności za grupy słabsze. To wpływanie na postawę zawierającą się w pojęciu samorządu społecznie odpowiedzialnego czyli zadbanie, aby w programach i budżetach samorządowych jako ważne cele i projekty znalazły się działania na rzecz grup słabszych.
- 5) **Zmiana w placówkach wsparcia** to upowszechnianie w nich działań środowiskowych jako strategicznego kierunku rozwoju. Placówki skupiają się bowiem na wymiarze rehabilitacyjnym (zwłaszcza społeczno-zawodowym) wsparcia, zaniehbując budowanie relacji z otoczeniem społecznym i wspieraniem osób z NI w ich funkcjonowaniu w środowisku lokalnym.

Źródło: Opracowanie własne.

Metodyka pracy środowiskowej w Modelu „Bezpieczna przyszłość” opiera się na pracy na zasobach i potencjałach w odróżnieniu od nastawienia na rozwiązywanie problemów i kompensację deficytów. To podejście doceniające i wyzwajające ukrytą energię, możliwości ludzi i instytucji w społeczności lokalnej. To mocne odwołanie się do metody Asset Based Community Development¹⁴, która kreuje pracę na potencjałach w oparciu o ludzkie zdolności, umiejętności i wiedzę oraz na wzmacnianiu relacji i więzi. To wspieranie poczucia sprawstwa i podmiotowości (zasada empowerment) ludzi w myśleniu o swoim życiu i oddziaływaniu na otoczenie. To podejście mobilizujące, które będzie towarzyszyć całej edukacji, a w szczególności przy tworzeniu realizacji kampanii społecznej prezentującej i angażującej osoby z NI poprzez pryzmat ich zdolności, zainteresowań, mocnych stron, w odróżnieniu wywoływania poczucia litości.

4. System wsparcia edukacyjnego

W procesie edukacji biorą udział różne grupy, z których każda ma niebagatelny wpływ na powodzenie procesu edukacji i wdrażania Modelu. W Modelu wyróżnia się środowiska edukacyjne z różnymi grupami odniesienia: (1) grupa centralna, (2) grupa specjalistów lokalnych, (3) rodziny z NI, a także same (4) osoby z NI oraz (5) cała społeczność lokalna. Te środowiska i grupy można uszeregować na trzech poziomach.

1) Pierwszy poziom

- **Grupa centralna.** To eksperci i szkoleniowcy, którzy stanowią trzon konstruowania i realizacji Modelu. Wypracowują strukturę i materiały do Modelu we współpracy z poziomem lokalnym. Wspierają szkoleniowo, mentoringowo i superwizyjnie na poziomie lokalnym. Tworzą refleksję

¹⁴ www.abcdinstitute.org

w działaniu i nad działaniem. Badają, monitorują i ewaluują proces zmiany. Opisują lokalne przykłady. Czuwają nad całością realizowania Modelu.

2) Drugi poziom

- **Grupa lokalnych specjalistów i ekspertów.** To zaangażowani lokalni specjaliści ds. kręgów wsparcia i rodziny, prawnicy, finansiści i inni eksperci. Tworzą lokalną grupę, która nabywa umiejętności do pracy w społeczności lokalnej i pracy z rodzinami. Bezpośrednio działają włączając narzędzia edukacyjne w środowisku lokalnym z ludźmi (kręgi), instytucjami (koalicja) i rodzinami z osobami z NI (plany). Współtworzą i konsultują treści edukacyjne z poziomu centralnego.

3) Trzeci poziom

- **Osoby z niepełnosprawnością intelektualną.** To włączenie społeczne osób z NI poprzez osobistą sieć (krąg wsparcia), gdzie osoby z NI stają się równorzędnymi partnerami w relacjach społecznych. Celem relacji nie jest zmiana osoby niepełnosprawnej, a zmiana społeczna przebiegająca lokalnie i wzmacniająca pozycję osoby niepełnosprawnej i umożliwiającą jej dobre życie w społeczności.
- **Rodziny osób z NI.** To rodziny z osobami z NI włączone do współpracy na poziomie lokalnym. Rodziny będą nabywały umiejętności planistyczne i organizacyjne oraz wiedzę z zakresu możliwości i uprawnień. Będą tworzone z nich grupy wsparcia i promowany będzie ruch samopomocy rodzin.
- **Społeczność lokalna.** To mieszkańcy, instytucje i organizacje współtworzące społeczność i funkcjonujące na jej terenie, które będą poznawać środowisko osób z NI, a następnie włączać się w życie osób z NI i ich rodzin.

Źródło: Opracowanie własne.

5. Metody edukacyjne

W Modelu „Bezpieczna przyszłość” stosowane są różne formy edukacyjne, takie jak szkolenia, mentoring, superwizja, doradztwo. Edukacja opiera się na założeniu, że każdy człowiek ma potencjał do rozwoju, o ile wyraża gotowość do uczenia się. Potencjał ten można wydobyć, wykorzystując życiowe doświadczenia, umiejętności, wiedzę, talenty i postawę. Uczestnik edukacji jest podmiotem z potencjałem do zmiany siebie i otaczającej rzeczywistości. Aby efektywnie skonstruować proces edukacyjny, bierze się pod uwagę kilka jego kluczowych elementów:

- Poczucie celu, czyli klarowność wśród uczestników na temat sensowności zaangażowania się w proces edukacyjny. Uczestnicy wraz z edukatorami muszą wiedzieć do czego dążą i co chcą osiągnąć w procesie uczenia się.
- Włączanie uczestników w proces edukacyjny wraz z wzięciem części odpowiedzialności za przebieg procesu. Konieczny jest klimat otwartości na głosy i opinie uczestników oraz na ich potrzeby związane z danym zagadnieniem.
- Stosowanie różnorodnych form edukacyjnych odnoszących się do różnych stylów uczenia się.
- Wykorzystanie możliwości każdego uczestnika poprzez jego zaangażowanie w proces uczenia się i zastosowanie różnorodnych form aktywizujących uczestników grupy do czynnego udziału.

Źródło: Opracowanie własne.

▪ **Szkolenia.** Model zakłada tworzenie różnych grup szkoleniowych. W czasie konstruowania procesu szkoleniowego dąży się do przełożenia procesu uczenia się na praktykę działania w społeczności. Uczenie będzie oparte na metodzie „*Learning by doing*” i cyklu Kolba¹⁵. Uczestnicy poprzez aktywne metody tworzą i doznają doświadczeń, poddają je krytycznej

¹⁵ Koźmiński A., Jemieliński D., *Zarządzanie od podstaw. Podręcznik akademicki*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008

refleksji, następnie zostaje to omówione - uogólnione i powiązane z praktyką pracy z rodziną lub w społeczności lokalnej.

Aby zwiększyć efektywność uczenia się, należy stosować różnorodne formy aktywizujące uczestników, wybrane spośród poniższych:

- ✓ Praca w małych grupach
- ✓ Scenki sytuacyjne
- ✓ Drama
- ✓ Studia przypadku
- ✓ Wykłady
- ✓ Dyskusje plenarne
- ✓ Techniki twórcze (kolaż, *mind mapping*)
- ✓ Burza mózgów
- ✓ Debata
- ✓ Samodzielna praca.

W fazie testowania Modelu wszystkie szkolenia były realizowane z poziomu centralnego (krajowego).

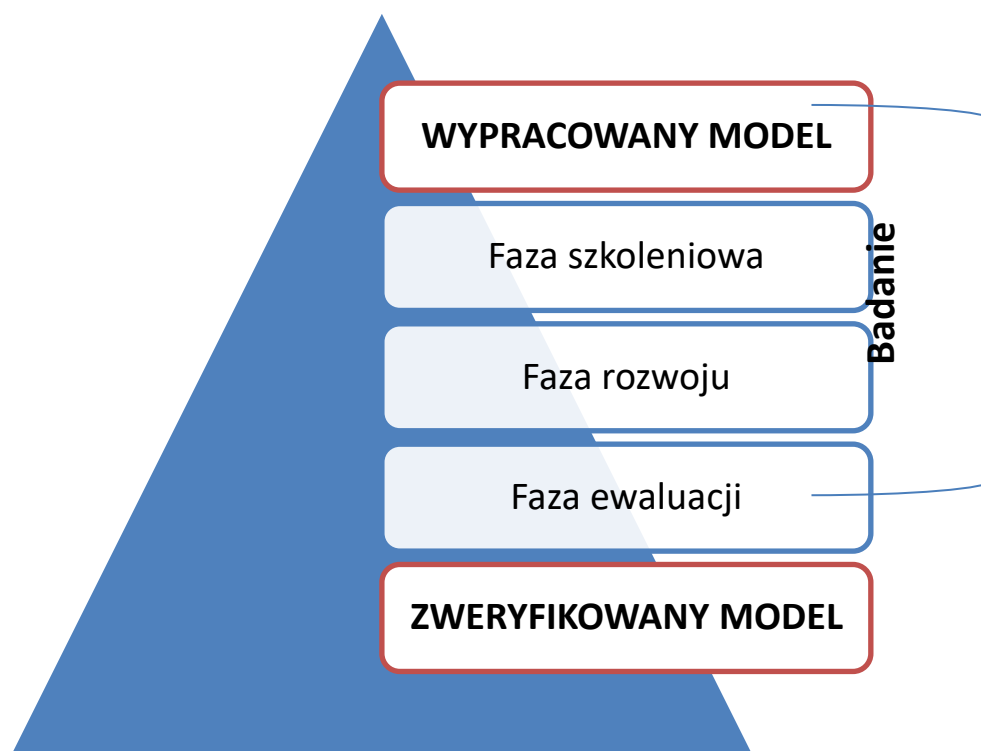
- **Superwizja** to wieloaspektowy ogląd pracy, prowadzący do rozwiązania problemów merytorycznych i emocjonalnych związanych z wykonywaniem wdrażania Modelu. Superwizja ma charakter edukacyjno-rozwojowy i obejmuje zarówno konsultacje indywidualne, jak i grupowe spotkania superwizyjne.
- **Mentoring** to relacja wspierająca w formie bezpośrednich, najczęściej indywidualnych spotkań skupiających się na rozwiązaniu konkretnego problemu w czasie wdrażania Modelu. Realizowana jest na zasadach partnerskiej relacji oraz wykorzystania doświadczeń i wiedzy zarówno mentora, jak osoby otrzymującej wsparcie. Mentoring jest skierowany do specjalistów i ekspertów lokalnych, przedstawicieli instytucji oraz samorządu.
- **Doradztwo** to forma poradnictwa indywidualnego prowadzonego przez ekspertów lokalnych w czasie tworzenia „Planów na przyszłość” z rodziną dotyczących spraw socjalnych, finansowych, prawnych, psychologicznych i innych.

6. Edukacja w działaniu

Edukacja musi być zakorzeniona w wartościach, które wyznaczają postawę i kierunek, a także wykorzystywać grupę/grupy jako wspólnotę uczącą się od siebie, od szkoleniowca, mentora, superwizora. Wydobywać z ludzi mocne strony i potencjały tworząc atmosferę umożliwiającą rozwój uczestników procesu edukacyjnego. Wszystko to zmierza do ostatecznego celu edukacji, jakim jest powiązanie teorii z praktyką. Jest to edukacja w działaniu, bo treści edukacyjne - wiedza, umiejętności - nakierowane są zarówno na zmianę sytuacji rodziny z osobą z NI jak również zmianę społeczności, w której żyją. Nie chodzi jednak tylko o prakseologiczne podejście do działania (wyłącznie skuteczne), ale także o to, aby działanie

oparte było na głębokich wartościach - godność, solidarność i sprawiedliwość społeczna. Edukacja wspiera ludzi w ich rozwoju, uczy wspólnego działania, wyzwala energię, zmierza do wzmocnienia *empowermentu* osobistego i grupowego. Pomaga i wspiera osoby z NI, ich rodziny, specjalistów i ekspertów lokalnych, koalicję sojuszników oraz społeczność lokalną w podmiotowej zmianie, w której każdy głos jest ważny. Nie do przecenienia jest rola refleksji nad praktyką, która łączy się z doświadczeniem i znajduje zastosowanie w nowych życiowych i zawodowych sytuacjach. Uczestnicy uczą się, działają, tworzą refleksję, uczą się i znowu działają - jest to ważne podejście czerpiące z doświadczeń podejścia *action learning*. Są dla siebie wspólnotą oparcia i wzajemnego uczenia się, zarówno na poziomie lokalnym, jak również krajowym przy ważnym wsparciu szkoleniowców, mentorów, superwizorów (grupa centralna). Centrum Kręgów Wsparcia pracujące z rodziną i społecznością, z całą różnorodnością i złożonością procesów społecznych, w tym relacji, zależności i trudności, musi wykształcić w sobie umiejętność stałej autorefleksji w działaniu i nad działaniem.

Testowanie Modelu „Bezpieczna przyszłość” objęło realizację programu edukacyjnego w trzech fazach, którymi były: (1) faza szkoleniowa, (2) faza rozwoju i (3) faza ewaluacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Główne cele edukacyjne stawiane w Modelu „Bezpieczna przyszłość”:

- Zwiększenie integracji rodzin osób z niepełnosprawnością intelektualną ze społecznością lokalną. Budowanie zintegrowanego systemu wsparcia środowiskowego osób z NI i ich rodzin w społecznościach lokalnych w Polsce.
- Zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, aktywności społecznej oraz niezależności osób z NI i budowanie Kręgów wsparcia.
- Zwiększenie świadomości i wiedzy rodzin osób z niepełnosprawnością intelektualną nt. tworzenia wizji przyszłości ich dzieci (Plan na przyszłość), zabezpieczający ich socjalne i ekonomiczne potrzeby.
- Zwiększenie współpracy na poziomie lokalnym zarówno rodzin z osobami z NI, jak również instytucji i organizacji wokół rodzin i osób z NI.
- Zwiększenie możliwości deinstytucjonalizacji opieki nad osobą z NI oraz organizacja wsparcia w środowisku lokalnym. Zwiększenie kapitału społecznego, spójności społecznej, tworzenie postaw solidarności społecznej i postaw wrażliwości na potrzeby innych osób.

1) Faza szkoleniowa

Faza szkoleniowa przygotowuje dane środowiskowo lokalne do realizacji działań związanych z wdrożeniem Modelu „Bezpieczna przyszłość”. Szkolenia skierowane są do różnych grup i mają za zadanie przygotować głównych aktorów do poszczególnych zadań pracy z rodzinami, osobami z NI i społecznościami. Program szkoleniowy powinien obejmować następujące zagadnienia:

- a) Nawiązanie współpracy z samorządem lokalnym i wybór lokalnego operatora.
- b) Rozpoznanie środowiskowe.
- c) Przygotowanie metodyczne do wdrożenia Modelu.
- d) Nawiązanie współpracy z rodzinami osób z NI i podjęcie z nimi pracy.
- e) Tworzenie Koalicji sojuszników.
- f) Przeprowadzenie kampanii społecznej.
- g) Rekrutacja potencjalnych członków Kręgów wsparcia.
- h) Tworzenie Kręgów wsparcia wokół osób z NI
- i) Monitorowanie pracy Kręgów wsparcia.

2) Faza rozwoju

W czasie fazy rozwoju realizowane są trzy formy wsparcia edukacyjnego czyli superwizja, mentoring, doradztwo. W ramach testowego wdrażania Modelu superwizja i mentoring realizowane były przez ekspertów z poziomu centralnego, a doradztwo z poziomu lokalnego.

Najważniejszą funkcję wspierającą pełni superwizja. Ma ona charakter edukacyjno-rozwojowy, a nie kontrolny i jako taka jest formą wsparcia metodycznego i emocjonalnego dla specjalistów doświadczających trudności i problemów w pracy ze społecznością, z osobami z NI

i ich rodzinami; pozwala też przekroczyć ograniczenia tkwiące w samych specjalistach (np. stereotypowe myślenie, uprzedzenia). Zaleca się, aby superwizorzy uczestniczyli w różnych wydarzeniach lokalnych w ramach wdrażania Modelu, osobiście kontaktując się nie tylko ze specjalistami, ale także przedstawicielami samorządów lokalnych, Koalicji sojuszników czy realizatorów lokalnych kampanii, bezpośrednio towarzysząc zachodzącej zmianie społecznej. W testowym wdrażaniu Modelu przyjęto formułę, że konkrety superwizor współpracował ze specjalistami z konkretnego zespołu lokalnego. Tym samym superwizja miała więc zarówno charakter uczestniczący, jak i stały. Regularnie organizowano też sesje superwizyjne na poziomie centralnym (superwizja grupowa) dla specjalistów ze wszystkich lokalnych zespołów, służące dzieleniu się w szerszym gronie doświadczeniami z prowadzenia pracy środowiskowej.

W odróżnieniu od superwizji, **mentoring** to wsparcie o charakterze eksperckim profilowane na określone zagadnienia i trudności w realizacji Modelu przez specjalistów, ekspertów, urzędników i samorządu na poziomie lokalnym. Proponuje się, aby mentorzy byli dobierani przez superwizorów w zależności od potrzeb konkretnych specjalistów i lokalnych zespołów i tematów (wsparcie w zakresie rozwiązań socjalnych, prawnych, prowadzenia kampanii, działań rehabilitacyjnych czy prozatrudnieniowych).

Doradztwo to wsparcie realizowane z poziomu lokalnego przez specjalistów i ekspertów lokalnych, w szczególności w tworzeniu z osobą z NI i jej rodziną Planu na przyszłość, a dotyczące znalezienia optymalnych spersonalizowanych rozwiązań w różnych obszarach projektowanej bezpiecznej przyszłości osoby z NI: finansowym, prawnym, rehabilitacyjnym, socjalnym, psychologicznym. Doradztwo tym samym to wsparcie nie tyle specjalistów, ile prowadzonych przez nich działań środowiskowych.

3) Faza ewaluacyjna

Ewaluacja obejmuje wszystkie aspekty i etapy wdrażania Modelu, ale jej rola rośnie wraz z zaawansowaniem prac wdrożeniowych. Ewaluacja powinna mieć ma charakter ciągły i obejmować monitoring wszelkich działań i aspektów działań wdrożeniowych (zarządzanie projektem, dotrzymywanie harmonogramu, trafność działań edukacyjnych, realizacja budżetu, osiąganie wskaźników częściowych) oraz analizę efektów końcowych (w tym ocenę raportu końcowego i sprawdzenie realizacji celów).

▪ **Proces badawczy.** Niezależnie od ewaluacji w testowym wdrażaniu Modelu przewidziano badań o charakterze *action research* realizowanych w formule Laboratorium Zmiany Środowiskowej. O ile ewaluacja jest elementem kultury projektowej (jest formą monitoringu zgodności działań realizowanych z zaplanowanymi oraz oceny wyników ogółu działań jako zrealizowania projektu), badanie *action research* ukierunkowane jest na uchwycenie zachodzącej zmiany społecznej: w osobach z NI, ich rodzinach, placówkach wsparcia, środowiskach lokalnych. Takie badanie towarzyszące dostarcza też materiału empirycznego pozwalającego dopracować wdrażany Model (patrz: Rozdział 11).

▪ **Zweryfikowany Model.** W ramach testowego wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość” w końcowej fazie ewaluacji dokonano podsumowania doświadczeń i na tej

podstawie sformułowano najważniejsze rekomendacje dla polityki publicznej oraz zaktualizowano sam Model. Niniejszy jego opis uwzględnia doświadczenia fazy testowego wdrażania.

Zestawienie szkoleń przewidywanych do przeprowadzenia w ramach edukacyjnej części wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość” - ich tematyka, odbiorcy, czas trwania oraz konspekty zajęć zawiera Załącznik do Rozdziału 10.

Rozdział 11

Badania i ewaluacja

1. Założenia

W Modelu „Bezpieczna przyszłość” przyjęto, że badania towarzyszące testowemu wdrażaniu działań środowiskowych będą realizowane z perspektywy pedagogiki publicznej i socjologii spraw publicznych, tj. teoretyczno-praktycznej refleksji nad metodycznymi uwarunkowaniami tworzenia i realizacji interwencji publicznej (programów i polityk publicznych). Pedagogika publiczna¹⁶ kładzie akcent na ujawnianie i wykorzystanie potencjału wzmocnienia indywidualnej oraz kolektywnej podmiotowości i sprawstwa, jakie zawiera w sobie interwencja w sferze publicznej. Zaś socjologia spraw publicznych wskazuje na powiązanie ze sobą dyskursu publicznego i działania publicznego.

Obie perspektywy traktują programy publiczne jako specyficzną przestrzeń obywatelskiej i środowiskowej aktywności. Proponowane w Modelu podejście badawcze zakorzenione jest w paradygmacie „społecznego tworzenia rzeczywistości” (w naukach społecznych określanego także jako konstruktywizm), w ramach którego rolą teorii jest wyzwianie i systematyzowanie doświadczenia uczestników życia społecznego/publicznego oraz ukazywanie możliwości jakie płyną z tej społecznej wiedzy¹⁷. Kształtowanie, zmienianie i poszukiwanie rozwiązań polega na kolektywnym reorganizowaniu doświadczenia uczestniczących w nim ludzi (użytkowników jakiegoś systemu), a więc na uruchamianiu procesu społecznego i kognitywnego uzgadniania doświadczeń dziejących się w ramach instytucjonalnych/systemowych uwarunkowań¹⁸. Istotą konstruktywizmu jest zwrócenie uwagi na społeczny proces konstruowania - tworzenia wiedzy oraz na użyteczność (praktyczność) stosowanych i rekomendowanych rozwiązań, opartą na naukowym poznaniu, skupiającą się na organizacji doświadczenia¹⁹.

Szczególnie ważny w przypadku innowacyjności społecznej kontekst edukacyjny wpisuje się w silnie obecny, uczący mechanizm programów publicznych, który przywołuje m.in. wzorotwórczy w tej dziedzinie brytyjski Institute for Government. W publikacjach Instytutu wskazuje się między innymi, że centralnym elementem programu interwencji/programu publicznego jest wpływanie na ludzkie zachowania: *Większość celów polityki publicznej służy kształtowaniu i zmienianiu naszego zachowania. Jako obywatele, społeczności i decydenci*

¹⁶ Skrzypczak B., *W kierunku społecznościowej pracy socjalnej. Edukacyjno-środowiskowe determinanty interwencji publicznej*, Wydawnictwo CAL, współpraca Laboratorium Innowacji Społecznej UW, Warszawa 2014.

¹⁷ por.: Berger P., Luckmann T., *Społeczne konstruowanie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983; Granosik M., *Praca socjalna - analiza instytucjonalna z perspektywy konwersacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013; Herrigel G., *Instiat the limitstutionalist of institutionalism:a constructivist critique of two edi volumens from Wolfgang Steeck and Kozo Yamamura*, „Socio-Economic Review” 2005, No. 3.

¹⁸ Torfing A., *Path-Dependent Danish Welfare Reforms: The Contribution of the New Institutionalism to Understanding Evolutionary Change*, „Scandinavian Political Studies” 2001, Vol. 24, No. 4, 280-281

¹⁹ Neimeyer R. A., Levitt H., *Constructivism/Constructionism: Methodology*, [w:] N. J. Smelser, P. B. Baltes (eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Amsterdam 2001.

chcemy wspierać »dobre zachowania«: wolontariat, udział w wyborach czy powtórne wykorzystywanie odpadów²⁰. Architektura tworzenia programów publicznych powinna więc uwzględniać wyraźnie refleksyjny i uczący charakter działań związanych z innowacjami społecznymi: ich tworzeniem i wdrażaniem przy wykorzystaniu społecznych kanałów komunikacji. Dotyczy to zarówno fazy projektowania, budowania systemu wdrażania, implementacji, w końcu ewaluacji. Takie podejście zostało też silnie zauważone w Programie Operacyjnym Wiedza Edukacja Rozwój, w którym uznano społeczną moc uczenia jako obligatoryjny wymiar horyzontalny projektów innowacyjnych.

Zaplanowano realizację badań typu *participatory action research* (partycypacyjne badania „w działaniu”, czyli towarzyszące praktyce społecznej) w formule **Laboratorium Zmiany Środowiskowej** (dalej także jako LZŚ) oraz **Laboratoriów Lokalnych**, z zastosowaniem różnych, wzajemnie komplementarnych metod i technik badawczych, zgodnie z zasadą triangulacji metodologicznej. Wybrana formuła laboratorium opiera się na doświadczeniach Wydziału Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, a konkretnie ekspertów interdyscyplinarnej pracowni funkcjonującej na tym Wydziale – Laboratorium Innowacji Społecznej. Laboratorium to formuła grupowych prac analityczno-badawczych, łączących świat nauki ze światem społecznym, a ukierunkowanych na zbieranie i analizowanie efektów działań praktycznych o charakterze eksperymentalnym i innowacyjnym, w celu modyfikacji (dopracowania) konkretnych testowanych rozwiązań oraz rozwijania (opracowywania) zgeneralizowanej metodyki interwencji publicznych. Laboratorium to zarazem forum organizowanego i moderowanego przez badaczy dialogu pomiędzy uczestnikami procesu zmiany społecznej, świadomie inicjowanej przez w ramach podejmowanych działań praktycznych, gdzie współpraca prowadzi do powstania tzw. kolektywu wiedzy.

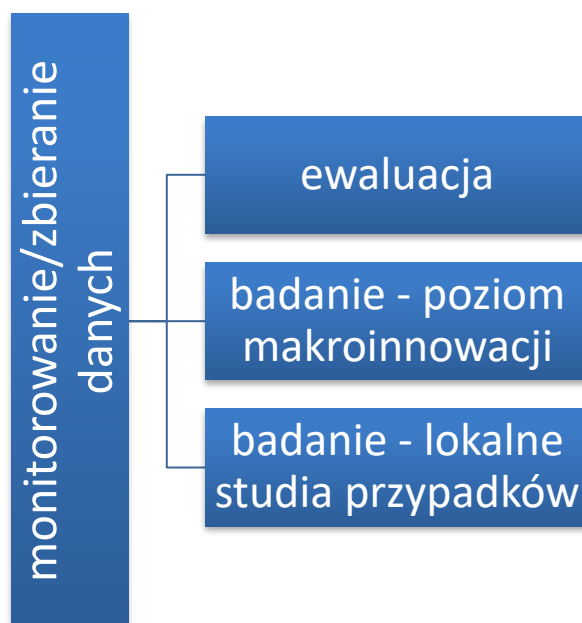
Prace badawcze zaplanowane w ramach LZŚ zakładały uruchomienie procesu inteligentnego rozwoju (ang. *swarm intelligence*). Zjawisko to jest efektem interakcji i koordynacji różnych aktorów opartych o komunikację stygmergiczną, tj. taką, która zachodzi pomiędzy podmiotami poprzez modyfikacje środowiska, w którym działają²¹. W tym mechanizmie jeden podmiot, wchodząc w relacje z innym podmiotem, dokonuje zmiany w jego otoczeniu (zostawia ślad, myśli, przekształca element w działaniu) w ten sposób zwiększa prawdopodobieństwo pewnego typu - oczekiwanego, poszukiwanego - zachowania.

W celu agregacji doświadczeń związanych z testowaniem Modelu „Bezpieczna przyszłość” zaplanowano gromadzenie danych w ramach trzech ścieżek: (1) ścieżki ewaluacyjnej, realizowanej przez operatorów lokalnych we współpracy z partnerami projektowymi, (2) Laboratorium Zmiany Środowiskowej (badanie wdrażania Modelu jako makro-innowacji społecznej) oraz (3) Laboratoriów Lokalnych (badania terenowe towarzyszące

²⁰ www.instituteforgovernment.org.uk/images/files/MINDSPACE-full.pdf

²¹ Bonabeau E., Dorigo M., Theraulaz G., *Swarm Intelligence. From Natural to Artificial Systems*, NY: Oxford University Press, Santa Fe Institute Studies on the Sciences of Complexity 1999

działaniami lokalnych operatorów traktowanych jako studia przypadku – przykłady wdrażania podejścia środowiskowego we wspieraniu osób z NI i ich rodzin na poziomie lokalnym).

Źródło: Opracowanie własne.

Ewaluacja działań wdrożeniowych na poziomie makro i środowisk lokalnych

Założono realizację ewaluacji w klasycznej trzyetapowej formule:

- 1) Ewaluacja *ex-ante***, czyli oceny programu (w tym przypadku Modelu) przed jego testowym wdrożeniem, mającej za zadanie ocenić, na ile planowana interwencja jest trafna z punktu widzenia potrzeb (beneficjentów oraz organizacji wdrażających) oraz spójna w zakresie planowanych celów i sposobów ich realizacji. W ramach tego etapu zostały uchwycone przez parterów projektowych specyficzne lokalne konteksty, zidentyfikowane potencjalne trudności oraz nieuwzględnione potrzeby i oczekiwania grup docelowych. Wykorzystano wstępne rozpoznanie potrzeb przeprowadzone podczas konsultacji opisu modelu przez niektóre środowiska lokalne zgłaszające chęć udziału w testowym wdrażaniu Modelu. Celem ewaluacji pierwszego etapu było jak najlepsze przygotowanie poszczególnych środowisk lokalnych do testowania środowiskowego modelu.

Kluczowym zadaniem okazało się przystosowanie zaplanowanych działań wdrożeniowych do specyfiki funkcjonowania lokalnych systemów wsparcia prowadzonych przez terenowe Koła PSONI. Oznaczało to przystosowanie narzędzi i metodyki pracy środowiskowej do instytucjonalnego kontekstu tworzonego przez placówkową infrastrukturę wsparcia prowadzoną przez Koła PSONI.

- 2) Ewaluacja *mid-term***, czyli ocena realizowana mniej więcej w połowie wdrażania interwencji. Analizie zostały poddane wypracowane na tym etapie narzędzia pracy środowiskowej i inne produkty (częstkowe rezultaty – według terminologii kultury projektowej) oraz dokonano oceny jakości realizacji programu wdrożeniowego. Kluczowymi ustaleniami ewaluacji drugiego etapu okazały się: (1) konieczność dowartościowania pracy środowiskowej w formie planowania skoncentrowanego na osobie jako istotnego elementu pracy środowiskowej na poziomie mikro, dopełniającego tworzenie Kręgów wsparcia oraz pracę z rodziną; (2) konieczność współpracy z rodzicami osób z NI – członkami Zarządów Kół terenowych PSONI; (3) potrzeba dookreślenia organizacyjnej formuły wspierania Kręgów wsparcia, umożliwiającej utrzymanie już stworzonych kręgów i zakładanie kolejnych po zakończeniu testowego wdrażania Modelu; owo dookreślenie przybrało formułę Centrum Kręgów Wsparcia.
- 3) Ewaluacja *ex-post*** – badanie przeprowadzone po zakończeniu testowego wdrażania Modelu. Koncentrowano się na określeniu warunków i czynników sprzyjających trwałości zainicjowanej zmiany w wybranych społecznościach lokalnych, syntetyzacji i uniwersalizacji doświadczeń wdrożeniowych (w tym porównaniu doświadczeń zebranych w siedmiu Kołach terenowych PSONI i w społeczności, gdzie PSONI nie funkcjonuje). Zdano sobie między innymi sprawę z potrzeby organizowania środowiskowego wsparcia na jak wcześniejszym etapie życia osób z NI, a nie dopiero w momencie wchodzenia tych osób w dorosłość. Podjęto też działania na rzecz upowszechniania zebranych doświadczeń i wprowadzenia podejścia środowiskowego do głównego nurtu polityki publicznej. Zaowocowało to uwzględnieniem Kręgów wsparcia w Strategii na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030 i w projekcie Strategii Rozwoju Usług Społecznych.

Badania na poziomie makroinnowacji - partnerstwo projektowe jako przestrzeń wytwarzania wiedzy

Prowadzące projekt wdrożeniowy partnerstwo funkcjonowało jako otwarta przestrzeń pracy, dialogu i współpracy pomiędzy różnymi interesariuszami i uczestnikami systemu kształtującym środowiskowy system wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną. W jego ramach podejmowano grupową refleksję nad prowadzonymi działaniami środowiskowymi, wspólnie identyfikowano ważne kwestie, tworzone i testowano nowe rozwiązania metodyczne; badacze przedstawiali zaś syntetyczne wyniki realizowanych badań w ramach Laboratoriów Lokalnych.

Koncepcję otwartego partnerstwa oparto na trzech filarach:

- **Zorientowanie na użytkownika**

Oznacza ono, że twórcy nowych rozwiązań muszą patrzeć na nie „oczami przyszłych użytkowników”, uwzględniać ich potrzeby, uwarunkowania, psychologię zachowań. W praktyce oznacza ona uruchamianie samo-refleksji „agentów zmiany” oraz włączanie użytkowników w projektowanie oraz testowanie rozwiązań w celu sprawdzenia ich trafności i ewentualnego dopracowania.

- **Spojrzenie systemowe**

Spojrzenie systemowe oznacza, że patrząc na dany problem analizujemy go kompleksowo uwzględniając różne jego aspekty np. prawne, finansowe, zdrowotne, edukacyjne. Ponadto uwzględniamy nie tylko kwestię zasobów, nakładów i narzędzi, ale również dynamikę relacji, procesów i przepływów.

- **Uczenie się z eksperymentów**

Filozofia tego filaru jest prosta – testujemy nowe rozwiązania w małej (lokalnej) skali, a przez badanie w działaniu poznajemy inicjowane procesy zmiany, reakcje interesariuszy (w tym uruchamiane mechanizmy obronne przez naruszeniem *status quo*), jesteśmy otwarci na informacje zwrotne (zarówno pozytywne, jak i negatywne), gotowi dopracować proponowane rozwiązania, aby lepiej przystawały do rzeczywistości, były przyjazne i zrozumiałe dla adresatów. Zakładamy tym samym promocję rozwiązania na szerszą skalę – w tym przypadku Modelu „Bezpieczna przyszłość” – dopiero po jego przetestowaniu i dopracowaniu.

Programowym elementem Modelu jest **budowanie sytemu uczącego się**, który akumuluje wiedzę z różnych źródeł (począwszy od badań naukowych, a skończywszy na opiniach ostatecznych odbiorców, którzy przetestują proponowane rozwiązania i narzędzia), na kolejnych etapach działań wdrożeniowych i w oparciu o nią weryfikuje, dostosowuje i aktualizuje kolejne działania. Proponowane przez nas podejście opiera się na ciągłym uczeniu się, testowaniu, wyciąganiu wniosków i doskonaleniu przyjmowanych rozwiązań w oparciu o informacje zwrotne pochodzące od użytkowników - de facto współtwórców wdrażanego środowiskowego systemu wsparcia i głównych interesariuszy.

Proponowane przez nas podejścia określić można jako „iteratywne”, a umożliwiają ono:

1. bezpieczne testowanie,
2. partycypację interesariuszy w tworzeniu dobrych rozwiązań,
3. badawcze towarzyszenie i wyciąganie wniosków na podstawie tego, co się realnie dzieje (a nie tego, co zostało założone).

Przewagą naszego podejścia nad tradycyjnym podejściem „liniowym” (pomysł - konsultacje - wdrożenie - ocena) jest możliwość wdrożenia systemu samouczącego się, zdolnego do doskonalenia swoich elementów składowych.

Innowacje lokalne (poziom środowisk lokalnych) – badanie w działaniu

Drugą wiodącą strategią, zastosowaną w ramach realizacji Laboratoriów Lokalnych, było uczestniczące badanie w działaniu (*participatory action research*). Ten typ badania określany jest także jako badanie interwencyjne, bowiem uruchamia społeczny proces uczenia się grup ludzi,

które nabierają stopniowo poczucia wspólnego celu. Badanie tego rodzaju zawiera w sobie zarówno aspekt społeczny, jak i edukacyjny, ukierunkowany na rekonstruowanie istniejących praktyk społecznych. Pojęcie badania w działaniu łączy w sobie nierozdzielnie trzy elementy: badania, działanie i współuczestnictwo²²:

- a) **badania** - dają wiedzę ukierunkowaną na możliwość realizacji praktycznych celów adresata badania, wiążą się z pogłębieniem wiedzy o badanej rzeczywistości oraz formułowaniem odpowiedzi na pytania: dlaczego tak jest, jaki jest możliwy rozwój, itd.
- b) **współuczestnictwo** (partycypacja) - badania zakładają udział zewnętrznych badaczy, którzy uczestniczą jako prowadzący prace. Zewnętrzni badacze biorą udział w dyskusji jako nauczyciele członków lokalnych społeczności i organizacji. Wszyscy razem ustalają plan przebiegu badania, zbierają konieczną wiedzę do przekształcania sytuacji i omawiają rezultaty pracy. Badania AR są wspólnym procesem, w którym każdy zaangażowany przyjmuje na siebie część odpowiedzialności.
- c) **działanie edukacyjne** (społeczne uczenie) - celem każdego badania jest zmiana początkowej sytuacji grupy, organizacji lub społeczności.

Badania w działaniu prowadzono w każdym środowisku lokalnym, w którym testowany/wdrażany był Model „Bezpieczna przyszłość”. Badania towarzyszyły działaniom wdrożeniowym jako forma zobiektywizowanej refleksji nad tworzeniem lokalnych systemów wsparcia środowiskowego.

Elementem metodyki badawczej było zobiektywizowane ocenianie wartościującym, badacze gromadzili i analizowali refleksje praktyków, próbując zrozumieć zarówno ich zachowania, jak i przebieg inicjowanych procesów zmiany w danym środowisku i przekazując zwrotne uwagi, sugestie i rekomendacje (idea badań towarzyszących). Ocenianie wartościujące jest strategią odmienną od oceny ewaluacyjnej, sprawdzającej osiągnięcie zaplanowanych uprzednio celów i wskaźników. W ten sposób badanie *typu participatory action research* wpisują się swym charakterem w podejście środowiskowe i założenia metodyczne pracy społecznościowej.

2. Metody i techniki monitorowania, ewaluacji i badania testowego wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość”

W ramach realizacji działań monitoringowych, ewaluacyjnych i badawczych zakładaliśmy możliwość korzystania z jak najszerzej palety metod i technik zbierania danych, prowadzenia analiz i realizowania badań.

W zakresie zbierania danych założyliśmy możliwość korzystania z następujących technik:

²² Greenwood D. J., Levin M., *Introduction to Action Research. Social Research for Social Change*, Sage Publications, London 1998.

- **indywidualne wywiady pogłębione** - szczegółowa i wnikliwa rozmowa z respondentami kluczowymi dla funkcjonowania kręgów wsparcia (pracownicy oraz wolontariusze);
- **wywiady swobodne** - zastosowane mogą być w odniesieniu do rodzin i mieszkańców społeczności, pytania nie będą skategoryzowane, badacz posłuży się dyspozycjami do wywiadu, czyli luźno sformułowanymi problemami;
- **wywiady zestandaryzowane** - polegające na uzyskaniu danych poprzez zadawanie pytań na podstawie specjalnie przygotowanego kwestionariusza; mogą mieć zastosowanie do respondentów instytucjonalnych;
- **sondaż środowiskowy** – na podstawie bardzo krótkiej ankiety do przeprowadzenia na niereprezentatywnej grupie mieszkańców społeczności (ok. 10 – 15 osób);
- **desk resarch** - zebranie już istniejących dostępnych danych pochodzących z różnych źródeł: materiałów wytworzonych w ramach danego lokalnego systemu wsparcia, materiałów strategicznych, zdjęć związanych z działaniami kręgu wsparcia i koalicji, przegląd stron internetowych i mediów społecznościowych;
- **mini-reportaże filmowe** z kręgów środowiskowych;
- **obserwacja etnograficzna** funkcjonowania kręgu - odbywać się będzie w warunkach naturalnych, obserwator odwiedzi dane środowisko i będzie obserwował sposób jego funkcjonowania;
- **warsztat wyobraźniowy** - polegający na spontanicznej aktywacji wyobrażeń uczestników kręgu; podczas warsztatu zostaną zidentyfikowane wartości, jakie są ważne dla uczestników danego systemu wsparcia.

Do analizy danych w Modelu „Bezpieczna przyszłość” przewidywaliśmy możliwość wykorzystania następujących metod i technik:

- **Analiza ekspercka** (audyt użyteczności) - to ocena usług istniejących w systemie wsparcia i sposobu funkcjonowania systemu, uwzględniająca wytyczne modelowe. Celem będzie lepsze poznanie sposobu działania systemu wsparcia i w konsekwencji wprowadzenie zmian usprawniających działanie, ulepszających przestrzeń i logikę działania. Osoby przeprowadzająca analizę opierają się na swoim doświadczeniu, wiedzy oraz dobrych praktykach. Wyszukują i analizują punkty sprzeczne z użytecznością/funkcjonalnością badanych usług oraz kryteriów modelowych.
- **Rekonstruowanie modelu** - to eksperckie odtworzenie modelu funkcjonowania a więc logiki prowadzonej interwencji, opartej na liniowych i nieliniowych zasadach modelowania. Celem tej analizy jest uchwycenie praktycznych aspektów logiki i powtarzalności usług prowadzonych w danym lokalnym systemie wsparcia. Zostanie zrekonstruowany realny model funkcjonowania każdego z ośmiu lokalnych systemów wsparcia odtworzenie modelu wyobrażonego wyrażonego przez użytkowników.

- **Analiza zdjęć** (w jaki sposób opowiadają o działaniach) – metoda ta zakorzeniona jest w tzw. socjologii wizualnej. Analizie poddane będą zdjęcia ilustrujące działania kręgów, które sami użytkownicy uznali za ważne. Z punktu widzenia ewaluacji ważne będzie zatem jakie elementy - sytuacje, grupy ludzi, nastroje itp. - są tam wyeksponowane.
- **Elementy analizy dyskursu** (kluczowe słowa, pojęcia) – wychodzi się tu z założenia, że język używany w ramach jakiegoś przedsięwzięcia jest ważnym elementem jego społecznej konstrukcji. Refleksji poddaje się tu zarówno kluczowe terminy, słowa, określenia wprowadzane intensjonalnie (tu w ramach metodyki testowanego Modelu), jak i określenia *ad hoc* wprowadzane przez lokalnych specjalistów i innych realizatorów działań wdrożeniowych (uczestników Kręgów wsparcia, Koalicji sojuszników, kampanii).
- **Analiza SWOT** poszczególnych systemów wsparcia. To rodzaj techniki sprzyjający strukturalizacji; pozwala ona na uporządkowanie posiadanych informacji. Przyjmuje formę czteropolowej tabeli, wypełnianej odpowiednio przez informacje na temat silnych i słabych stron, szans i zagrożeń dla działań.
- **Mind mapping**, czyli mapa myśli - mająca za zadanie ułatwienie procesu porządkowania rekomendacji dla dalszego funkcjonowania badanych systemów wsparcia. Technika polega na rozrysowaniu mapy myślowej, w którą wpisuje się pomysły i ewentualne możliwości działania. Efektem jest mapa w kształcie pajęczyny, która uwzględnia wiele szczegółów. Możliwości precyzowania pomysłów (i rozrostu „pajęczyny”) są tu bardzo szerokie.
- **Benchmarking** - technika polegająca na porównaniu zrealizowanych działań (sposobu funkcjonowania) poszczególnych kręgów z podobnymi, uznanymi za udane. W procesie porównywania identyfikowane są tu czynniki wpływające na przebieg świadczenia usług oraz wyszukiwane będą nowe rozwiązania. Dzięki temu można zwrócić uwagę na elementy wymagające dopracowania i zaadoptować udane praktyki (czyli tzw. dobre praktyki) lub modele ekspercko-naukowe do swoich potrzeb.
- **Panel ekspertów** - spotkanie zespołu badawczego poszerzonego o zewnętrznych ekspertów w celu przeanalizowaniu kluczowych wniosków z badania i wynikających z nich rekomendacji.

Pandemia koronawirusa, ograniczając bezpośrednie kontakty ekspertów i badaczy z realizatorami działań wdrożeniowych i ich odbiorcami, ograniczyła też zakres stosowanych metod i technik zbierania danych i ich analizowania. Niemniej dorobek działań monitoringowych, ewaluacyjnych i badawczych i tak okazał się bogaty, a z produktami wykorzystującymi różne sposoby zbierania i przetwarzania danych można zapoznać się na portalu projektu „Bezpieczna przyszłość osób z niepełnosprawnością intelektualną – testowanie modelu”.

3. Podsumowanie rozdziału

Wiedza wypracowana w Laboratorium Zmiany Środowiskowej i szerzej – dzięki wszystkim działaniom monitoringowym, analitycznym i ewaluacyjnym – ma charakter społeczny i publiczny i jest wytworem *community of practice*²³. Punktem wyjścia w jej tworzeniu było rozpoznanie i aktywowanie posiadanej już wiedzy przez ekspertów i praktyków, a dotyczącej istniejących (zastanych) rozwiązań i praktyk pomocowych. Wiedzę tę poddano krytycznej refleksji (dekonstrukcja). Następną fazą to budowanie nowych struktur wiedzy (rekonstrukcja) oparte na analizie wiedzy płynącej z prototypów i innych inspiracji poznawczych i tworzenie całościowego rozwiązania modelowego jako społecznej makroinnowacji. Makroinnowację poddano testowaniu, gdzie nastąpiła ponowna rekonstrukcja struktur wiedzy pod wpływem refleksji i badań. Ostatni etap to zastosowanie, czyli upowszechnienie nowego modelu (skalowanie innowacji).

UZUPEŁNIENIE

Analizę jakości wdrażanego środowiskowego systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin prowadzono jednocześnie poprzez dwie ścieżki refleksji: ewaluacyjną (będącą częścią systemu zarządzania projektem „Bezpieczna przyszłość”) i badawczą (będącą zadaniem merytorycznym towarzyszącym i bezpośrednio rozwijającym/korygującym model w ramach testowania). By nie powielić działań poznawczych, badawczych i monitorujących założono, że:

1. Powiązanie ewaluacji bezpośrednio z systemem monitorowania wdrażania Modelu i realizacji projektu na poziomie lokalnym i centralnym. System monitorowania oparto o badania kwestionariuszowe i karty pracy wolontariackiej/doradczej, gdyż jest to rozwiązanie możliwe do samodzielnego stosowania przez lokalnych operatorów (obecnych i przyszłych), także po zakończeniu testowania. Nie bez znaczenia jest też wymiar ekonomiczny – tak zaprojektowany monitoring jest tańszy niż pogłębione badania jakościowe wymagające czasu i wiedzy eksperckiej.
 - (a) Ewaluację realizowaną z poziomu centralnego skoncentrowano na działaniach edukacyjnych będących kluczowym mechanizmem wsparcia i upowszechnienia Modelu. Została ona oparta na ankietach wypełnianych przez uczestników szkoleń realizowanych w ramach projektu „Bezpieczna przyszłość”. Za przeprowadzenie ankiet odpowiedzialny był koordynator projektu (kwestionariusz ankiety w załączeniu).
 - (b) Ewaluację na poziomie lokalnym skoncentrowano na działaniu środowiskowych Kręgów wsparcia (jest to najważniejszy aspekt Modelu).

²³ Wenger E. C., Snyder W. M., *Communities of Practice. The Organizational Frontier*, "Harvard Business Review" 2000, Vol. 78, No. 1.

- Założono trzy tury badania kwestionariuszowego (w momencie startu kręgu, w połowie testowania, po zakończeniu). W załączeniu trzy ankiety dotyczące kręgów,
- Narzędzie do monitoringu wsparcia udzielanego przez członków kręgu to „Karta czasu pracy wolontariusza” – czyli ewidencja czasu pracy wolontariusza, rozliczenie godzin.
- Narzędzie do monitoringu wsparcia specjalistycznego to “Karta czasu pracy specjalisty” – czyli ewidencja czasu pracy doradcy,
- Dodatkowym elementem monitorowania była dokumentacja wizualna (zdjęcia i materiały filmowe) dokumentująca poszczególne etapy budowy i działania kręgu. Osobą odpowiedzialną za proces monitoringu na poziomie lokalnym był upoważniony przedstawiciel lokalnego operatora.

Przykładowe wskaźniki ewaluacji poziomu lokalnego:

- ilość osób świadczących pracę/usługi w ramach jednego kręgu,
- ilość czasu poświęcanego przez jedną osobę na pracę w kręgu,
- jakie usługi wykonują wolontariusze w ramach kręgu,
- formy spędzania czasu z osobą niepełnosprawną
- jakie kompetencje i umiejętności są najbardziej potrzebne w pracy kręgu,
- jakiego typu przygotowania potrzebują wolontariusze kręgu,
- kto jest uczestnikiem kręgów,
- najważniejsze atuty działania kręgu,
- najważniejsze słabości działania kręgów,
- główne obawy związane z zaangażowaniem w działania kręgu.

W trakcie wdrażania Modelu przeprowadzono trzy tury badania ewaluacyjnego zakończone raportami (początek projektu, połowa projektu, koniec projektu).

2. Odrębną sferą analizy systemu wsparcia było badanie rozwojowe, które powiązano bezpośrednio z funkcjonowaniem/działaniem systemu środowiskowego wsparcia (na obu poziomach centralnym i lokalnym), a mniej z systemem monitoringu. Realizacja badań oparta została na:

(a) *poziomie centralnym* o sesje laboratoryjne w ramach Laboratorium Zmiany Środowiskowej przygotowywane przez dwóch badaczy (jeden od perspektywy edukacyjnej, drugi od programowania działania społecznego/publicznego). Na każdą z 6 zrealizowanych sesji zapraszano kluczowych interesariuszy z poziomu centralnego i lokalnego (zakładano udział 15-20 osób, frekwencja była nieco wyższa). Sesje trwały ok. 4 godzin. Analizowano różne wymiary Modelu i jego powiązania z różnymi uwarunkowaniami systemu wsparcia osób z

niepełnosprawnością intelektualną. Każdą z sesji podsumowano raportem częściowym zawierającym wnioski i rekomendacje.

(b) *poziomie lokalnym* badania miały charakter *action research*. Dwóch badaczy towarzyszyło w procesie testowego wdrażania Modelu zespołom operatorów lokalnych w ośmiu lokalnych społecznościach. Planowano trzy sesje Laboratoriów Lokalnych, czyli badań realizowanych w terenie, a mających na celu zebranie materiału empirycznego do studiów przypadku – analiz tworzenia środowiskowych systemów wsparcia osób z NI i ich rodzin z wykorzystaniem Kręgów wsparcia i Koalicji sojuszników. Badania obejmowały: tworzenie i funkcjonowanie Kręgów wsparcia i Koalicji sojuszników, prowadzenie pracy środowiskowej przy użyciu różnych narzędzi, rozwój kompetencji pomocowych specjalistów, tworzenie nowej strategii rozwojowej w Kołach PSONI opartej na podejściu środowiskowym.

Z raportu badawczego

„Nasze badania zrealizowaliśmy w ramach trzech tur laboratoriów lokalnych przeprowadzonych kolejno: (1) wiosną 2019 roku, (2) latem i jesienią 2020 roku oraz (3) zimą i wiosną 2021 roku. Przy realizacji pierwszej tury odwiedziliśmy osiem społeczności lokalnych. Nawiązaliśmy wówczas bezpośrednie kontakty i osobiście poznaliśmy kluczowe osoby zaangażowane w działania projektowe. Z racji pandemii koronawirusa druga i trzecia tura badań miała formę rozmów i spotkań on line. Już w trakcie wywiadów badawczych, zwłaszcza tych realizowanych w ramach drugiej i trzeciej tury, przekazywaliśmy naszym rozmówcom „na gorąco” uwagi zwrotne (w pierwszej turze badania miały charakter w głównej mierze eksploracyjny). Takie podejście interaktywne odpowiada koncepcji *action research*, które z założenia mają być przydatne dla praktyki społecznej i oddziaływać na nią już w fazie realizacji badań terenowych, a nie tylko *ex post* przez upublicznienie wyników analiz”.

Podstawowymi technikami gromadzenia materiału empirycznego były pogłębione wywiady indywidualne i grupowe. Jedne i drugie staraliśmy się, na ile to było możliwe, zbliżyć do formatu rozmowy. W trakcie ich realizacji posługiwaliśmy się narzędziami strukturyzacji pozyskiwanego materiału: dyspozycjami do wywiadów indywidualnych i scenariuszami dyskusji grupowych, przy czym dla każdej z trzech tur badań przygotowaliśmy te narzędzia na nowo z uwzględnieniem specyfiki kolejnych etapów realizacji działań środowiskowych. Posługiwaliśmy się tymi narzędziami w sposób elastyczny – tak, aby kierując refleksje rozmówców, nie sprawiać wrażenia „odpytywania” ich w interesujących nas kwestiach ani tym bardziej wrażenia oceniania przez ekspertów „wiedzących lepiej”. Dzięki takiemu podejściu odbierani byliśmy przez rozmówców jako osoby rozumiejące różne konteksty prowadzonych działań środowiskowych, ale niedokonujące formalnej oceny („inspekcji”) stanu realizacji projektu Bezpieczna Przyszłość w kolejnych jego fazach. Owocowało to dobrą atmosferą tak podczas wywiadów indywidualnych, jak i dyskusji grupowych. Jedne i

drugie były rzeczowe, nie zawierały rozbudowanych wątków autopromocji i jako takie składają się na materiał empiryczny pozwalający wniknąć w proces inicjowanej zmiany społecznej we wszystkich ośmiu środowiskach lokalnych.”

Źródło: M. Rymśa, B. Skrzypczak, *Budowanie środowiskowego systemu wsparcia...*, op. cit., s. 4.

Zasady zbierania i przetwarzania danych osobowych były zgodne z „Polityką Bezpieczeństwa w zakresie danych osobowych” obowiązującą zarówno u lidera jak i partnerów lokalnych. W tym m.in.:

- Uczestnicy podpisywali odpowiednie oświadczenia dotyczące udostępniania swoich danych osobowych;
- Dane zbierano przez upoważnionych przedstawicieli lidera i partnerów zarówno na poziomie lokalnym jak i centralnym;

Dane przechowywane są zgodnie z zapisami „Polityki Bezpieczeństwa w zakresie danych osobowych” obowiązującej u poszczególnych podmiotów

NARZĘDZIA:

ANKIETA - DLA CZŁONKÓW ŚRODOWISKOWYCH KRĘGÓW WSPARCIA (POCZĄTEK)

Poniższa ankieta ma na celu zbadanie stan wiedzy osoby rozpoczynającej swoje działania w kręgu środowiskowym w ramach projektu „BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ”. Interesuje nas jak osoby podejmujące pracę w kręgu wyobrażają sobie swoją pracę, co myślą o rozwoju, kręgu wsparcia, jak definiują potrzeby organizacji, rodzin i osób z niepełnosprawnością.

Uwagi dla respondenta – ankieta służy tylko do opisanych powyżej celów, jest anonimowa, jej wyniki będą omawiane na spotkaniach kręgów, bez podawania danych osobowych respondentów.

Uwagi dla ankietera: nie spiesz się, zadbaj o dobre warunki do przeprowadzenia ankiety, (spokojne miejsce, wygodne krzesła) potraktuj badanie jak rozmowę, zadawaj pytania i zapisuj odpowiedzi, upewniając się, że respondent zrozumiał pytanie a Ty właściwie zrozumiałeś/aś odpowiedź. Dopytuj, zadaj pytania dodatkowe jeżeli nie jesteś pewny/a że wszystko rozumiałeś/aś. Nie ma złych lub błędnych odpowiedzi, wszystkie są cenne i mogą pomóc zbudować silne, aktywne kręgi wsparcia dla osób z niepełnosprawnością w Waszej organizacji.

Jaka jest Pani/a rola w Kręgu Wsparcia Osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Osoba z niepełnosprawnością

najbliższa rodzina (ojciec, matka, rodzeństwo, babcia, dziadek)

osoba wspierająca (członek kręgu)

dalsza rodzina (kuzyni, ciocie, wujkowie)

Jak długo zna Pan/i osobę niepełnosprawną wokół której został utworzony krąg ? W latach lub miesiącach)

.....
.....

Kiedy i dlaczego zaangażował/a się Pan/i w działania kręgu

.....
.....
.....

Jakie są Pana/i zdaniem najważniejsze cele działania kręgów ? (wymień najwyżej trzy)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Co uważa Pan/i za ich słaba stronę

.....
.....
.....

Czy zna Pan/i inne osoby działające w tym samym kręgu (lub działające na rzecz Pana/i dziecka (proszę wymienić te osoby)

.....
.....
.....
.....

Czy spotkaliście się kiedyś Państwo wszyscy (osoba niepełnosprawna i członkowie kręgu) ?

.....

ile osób działa w Waszym Kręgu :

Czy zna Pan/i lub ma zapisane numery telefonu do innych członków Kręgu ?

TAK, do wszystkich

TAK, do części

NIE

Czy jest Pan/i w kontakcie z innymi członkami Kręgu

.....

Kiedy ostatnio rozmawiał Pan/i z osobą działającą w tym samym kręgu co Pan/i?

.....

Czy wie Pan/i jakie będzie Pana zadanie w sytuacji gdy rodzina nie będzie mogła osobiście sprawować opieki nad osobą z NI (TAK lub NIE)

.....

Jak często spotyka się Pan/i z osoba niepełnosprawną ?

.....
.....
.....

Jak zazwyczaj wyglądają te spotkania ?

.....
.....
.....
.....

Kiedy ostatnio spotkał/a się Pan/i z osoba niepełnosprawną (w tygodniach lub miesiącach)

.....

Czy wie Pan/i jaki jest ulubiony sposób spędzania czasu przez osobę niepełnosprawną

.....

Ile czasu w miesiącu zamierza Pan/i poświęcić na działania „kręgowe” (w godzinach)

.....

Jaki działania można by podjąć aby Krąg działała w pełni sprawnie?

Kto Pana/i zdaniem mógłby to zrobić ?

.....
.....
.....

.....

Jaka wiedza Pana/ i zdaniem jest potrzebna osobom działającym w Kręgu?

.....
.....
.....

Jak Pan/i ocenia swój poziom wiedzy z tym zakresie?

.....
.....

Jakie umiejętności są potrzebne osobie działającej w Kręgu?

.....
.....
.....

Jak Pan/i ocenia swój poziom umiejętności z tym zakresie?

.....
.....
.....

Jakie umiejętności chciałby/aby Pan/ i rozwinąć?

.....
.....
.....

Jakie rodzaje działań pomogłyby Panu/i pełniej realizować rolę związane z tym działaniem
(szkolenia, wspólne aktywności , wyjścia i inne – dopytaj jakie)

.....
.....
.....

Czy ma Pan/i obawy związane z działaniem na rzecz Kręgu?

.....

.....
.....
.....

Czy zaprosiłby /a Pan/i inne osoby do działania w Kręgu ?

Na koniec proszę powiedzieć, w jakim przedziale wiekowym Pan/ i jest?:

20 – 30

31 - 35

35 – 40

41 – 45

46 – 50

51 – 55

55 – 60

61 – 65

66– 75

76 i więcej

Płeć (wypełnia badacz, bez zadawania pytania)

Kobieta

Mężczyzna

ANKIETA - DLA CZŁONKÓW ŚRODOWISKOWYCH KRĘGÓW WSPARCIA (POŁOWA)

Poniższa ankieta ma na celu zbadanie czy i jak w połowie pilotażu w ramach projektu „BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ” działają kręgi wsparcia utworzone w czasie realizacji projektu, jakich działań potrzebują do rozwoju, jakich aktywności potrzebują organizacje, rodziny i osoby z niepełnosprawnością aby kręgi wsparcia działały jako element bezpiecznej przyszłości osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Uwagi dla respondenta – ankieta służy tylko do opisanych powyżej celów, jest anonimowa, jej wyniki będą omawiane na spotkaniach kręgów, bez podawania danych osobowych respondentów.

Uwagi dla ankietera: nie spiesz się, zadbaj o dobre warunki do przeprowadzenia ankiety, (spokojne miejsce, wygodne krzesła) potraktuj badanie jak rozmowę, zadawaj pytania i zapisuj odpowiedzi, upewniając się, że respondent zrozumiał pytanie a Ty właściwie zrozumiałeś/aś odpowiedź. Dopytuj, zadaj pytania dodatkowe jeżeli nie jesteś pewny/a że wszystko zrozumiałeś/aś. Nie ma złych lub błędnych odpowiedzi, wszystkie są cenne i mogą pomóc zbudować silne, aktywne kręgi wsparcia dla osób z niepełnosprawnością w Waszej organizacji.

Jaka jest Pani/a rola w Kręgu Wsparcia Osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Osoba z niepełnosprawnością

najbliższa rodzina (ojciec matka, rodzeństwo, babcia, dziadek)

osoba wspierająca (członek kręgu)

dalsza rodzina (kuzyni, ciocie, wujkowie)

Jak długo zna Pan/i osobę niepełnosprawną wokół której został utworzony krąg ? W latach lub miesiącach)

.....
.....

Od kiedy Pani/a uczestniczy w działaniach kręgu (w miesiącach)

.....
.....

Jakie są Pana/i zdaniem najważniejsze cele działania kręgów ? (wymień najwyżej trzy)

.....
.....
.....

Co Pana/i zdaniem jest ich największym atutem

.....
.....

Co uważa Pan/i za ich słaba stronę

.....
.....
.....
.....

Czy zna Pan/i inne osoby działające w tym samym kręgu (lub działające na rzecz Pana/i dziecka (proszę wymienić te osoby)

.....
.....
.....
.....

Czy spotkaliście się kiedyś Państwo wszyscy (osoba niepełnosprawna i członkowie kręgu) ?

.....

Jeżeli tak to kiedy to spotkanie się odbyło ?

.....

ile osób działa w Waszym Kręgu :

Czy zna Pan/i lub ma zapisane numery telefonu do innych członków Kręgu ?

TAK, do wszystkich

TAK, do części

NIE

Czy jest Pan/i w kontakcie z innymi członkami Kręgu

.....

Jak często się Państwo kontaktujecie

W jaki sposób ?.....

.....
.....

Kiedy ostatnio rozmawiał Pan/i z osobą działającą w tym samym kręgu co Pan/i?

.....

Czy w Państwa kręgu został już ustalony sposób komunikacji w wypadku jakiegoś trudnego zdarzenia dotyczącego osobę niepełnosprawną ? (TAK lub NIE, nie wiem)

.....

Czy wie Pan/i jakie będzie Pana zadanie w sytuacji gdy rodzina nie będzie mogła osobiście sprawować opieki nad osobą z NI (TAK lub NIE)

.....

Jak często spotyka się Pan/i z osoba niepełnosprawną ?

.....
.....
.....

Jak zazwyczaj wyglądają te spotkania ?

.....
.....
.....
.....

Kiedy ostatnio spotkał/a się Pan/i z osoba niepełnosprawną (w tygodniach lub miesiącach)

.....

Czy wie Pan/i jaki jest ulubiony sposób spędzania czasu przez osobę niepełnosprawną

.....
.....

Ile czasu w miesiącu poświęcasz na działania „ kręgowe” (w godzinach)

.....

Jakie usługi realizuje Pan/i na rzecz osób niepełnosprawnych w ramach środowiskowego kręgu?

.....

Jakie działania można by podjąć aby Krąg działała w pełni sprawnie?

.....

Kto Pana/i zdaniem mógłby to zrobić ?

.....
.....
.....

Jaka wiedza Pana/ i zdaniem jest potrzebna osobom działającym w Kręgu?

.....
.....
.....

Jak Pan/i ocenia swój poziom wiedzy z tym zakresie?

.....
.....

Jakie umiejętności są potrzebne osobie działającej w Kręgu?

.....
.....
.....

Jak Pan/i ocenia swój poziom umiejętności z tym zakresie?

.....
.....
.....

Jakie umiejętności chciałby/aby Pan/ i rozwinąć?

.....
.....
.....
.....

Jakie rodzaje działań pomogłyby Panu/i pełniej realizować rolę związane z tym działaniem (szkolenia, wspólne aktywności , wyjścia i inne – dopytaj jakie)

.....
.....
.....

Czy ma Pan/i obawy związane z działaniem na rzecz Kręgu ?

.....
.....

Czy zaprosiłby /a Pan/i inne osoby do działania w Kręgu ?

.....
.....

Na koniec proszę powiedzieć, w jakim przedziale wiekowym Pan/ i jest?:

20 – 30

31 - 35

35 – 40

41 – 45

46 – 50

51 – 55

55 – 60

61 – 65

66– 75

76 i więcej

Płeć (wypełnia badacz, bez zadawania pytania)

Kobieta

Mężczyzna

ANKIETA - DLA CZŁONKÓW ŚRODOWISKOWYCH KRĘGÓW WSPARCIA (KONIEC)

Poniższa ankieta ma na celu zbadanie czy i jak od zakończenia pilotażu w ramach projektu „BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ” działają kręgi wsparcia utworzone w czasie realizacji projektu, jakich działań potrzebują do rozwoju, jakich aktywności potrzebują organizacje, rodziny i osoby z niepełnosprawnością, aby kręgi wsparcia działały jako element bezpiecznej przyszłości osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Uwagi dla respondenta – ankieta służy tylko do opisanych powyżej celów, jest anonimowa, jej wyniki będą omawiane na spotkaniach kręgów, bez podawania danych osobowych respondentów.

Uwagi dla ankietera: nie spiesz się, zadbaj o dobre warunki do przeprowadzenia ankiety, (spokojne miejsce, wygodne krzesła), potraktuj badanie jak rozmowę, zadawaj pytania i zapisuj odpowiedzi, upewniając się, że respondent zrozumiał pytanie a Ty właściwie zrozumiałeś/aś odpowiedź. Dopytuj, zadaj pytania dodatkowe, jeżeli nie jesteś pewny/a że wszystko zrozumiałeś/aś. Nie ma złych lub błędnych odpowiedzi, wszystkie są cenne i mogą pomóc zbudować silne, aktywne kręgi wsparcia dla osób z niepełnosprawnością w Waszej organizacji.

Jaka jest Pani/a rola w Kręgu Wsparcia Osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Osoba z niepełnosprawnością

najbliższa rodzina (ojciec matka, rodzeństwo, babcia, dziadek)

osoba wspierająca (członek kręgu)

dalsza rodzina (kuzyni, ciocie, wujkowie)

Jak długo zna Pan/i osobę niepełnosprawną wokół której został utworzony krąg ? W latach lub miesiącach)

.....
.....

Od kiedy Pani/a uczestniczy w działaniach kręgu (w miesiącach)

.....
.....
Jak w kilku słowach opisałaby, opisałby Pani/Pan filozofię bezpiecznej przyszłości ?

.....
.....
.....
.....

Jakie są Pana/i zdaniem najważniejsze cele działania kręgów ? (wymień najwyżej trzy)

.....
.....
.....

Co Pana/i zdaniem jest ich największym atutem

.....
.....
.....

Co uważa Pan/i za ich słabą stronę

.....
.....
.....

Czy zna Pan/i inne osoby działające w tym samym kręgu (proszę wymienić te osoby)

.....
.....
.....
.....

Czy spotkaliście się kiedyś Państwo wszyscy (osoba niepełnosprawna i członkowie kręgu) ?

.....
.....

Ile osób działa w Waszym Kręgu? :

Czy zna Pan/i lub ma zapisane numery telefonu do innych członków Kręgu ?

TAK, do wszystkich

TAK, do części

NIE

Czy jest Pan/i w kontakcie z innymi członkami Kręgu

.....

Jak często się Państwo kontaktujecie

W jaki sposób ?.....

.....
.....

Kiedy ostatnio rozmawiał Pan/i z osobą działającą w tym samym kręgu co Pan/i?

.....

Czy wie Pan/i jakie będzie Pana zadanie w sytuacji gdy rodzina nie będzie mogła osobiście sprawować opieki nad osobą z NI (TAK lub NIE)

.....

Jak często spotyka się Pan/i z osoba niepełnosprawną ?

.....
.....
.....

Jak zazwyczaj wyglądają te spotkania ?

.....
.....

Kiedy ostatnio spotkał/a się Pan/i z osoba niepełnosprawną (w tygodniach lub miesiącach)

.....

Czy wie Pan/i jaki jest ulubiony sposób spędzania czasu przez osobę niepełnosprawną

.....

Ile czasu w miesiącu poświęcasz na działania „kręgowe” (w godzinach)

.....

Jakie usługi realizuje Pan/i na rzecz osób niepełnosprawnych w ramach środowiskowego kręgu?

.....

Jaki działania można by podjąć aby Krąg działał w pełni sprawnie?

Kto Pana/i zdaniem mógłby to zrobić ?

.....
.....
.....
.....

Jaka wiedza Pana/i zdaniem jest potrzebna osobom działającym w Kręgu?

.....
.....
.....

Jak Pan/i ocenia swój poziom wiedzy z tym zakresie?

.....
.....

Jakiej wiedzy Panu/i najbardziej brakuje?

.....
.....
.....

Jakie umiejętności są potrzebne osobie działającej w Kręgu?

.....
.....
.....

**Jakie rodzaje działań pomogłyby Panu/i pełniej realizować rolę związane z tym działaniem
(szkolenia, wspólne aktywności, wyjścia i inne – dopytaj jakie)**

.....
.....
.....

Czy ma Pan/i obawy związane z działaniem na rzecz Kręgu

.....
.....
.....
.....

Czy zaprosiłby /a Pan/i inne osoby do działania w Kręgu ?

Na koniec proszę powiedzieć, w jakim przedziale wiekowym Pan/ i jest?:

20 – 30

31 - 35

35 – 40

41 – 45

46 – 50

51 – 55

55 – 60

61 – 65

66 – 75

76 i więcej

Płeć (wypełnia badacz, bez zadawania pytania)

Kobieta

Mężczyzn

**Wzór - ANKIETA MONITORUJĄCA GRUPOWE FORMY WSPARCIA
W RAMACH PROJEKTU BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ**

Prowadzący/a:

Data:.....

Tytuł

szkolenia/spotkania:.....

1. Jakie były Pana/i oczekiwania względem szkolenia?

a. Chciałem/am zdobyć konkretną wiedzę, potrzebowałem/am konkretnych informacji

b. Chciałem/am zdobyć konkretne umiejętności, potrzebowałem przeciwiczyć coś w praktyce

c. Byłem/am ogólnie zainteresowany/a tym tematem

d. Inny powód, jaki?

e. Trudno powiedzieć

2. W jakim stopniu wzrosła Pana/i wiedza i kompetencje w temacie, którego dotyczyło szkolenie?

a. Nie wzrosła

b. Wzrosła w niewielkim stopniu

c. Wzrosła w średnim stopniu

d. Wzrosła w dużym stopniu

3. W jakim stopniu szkolenie odpowiadało na Pana/i potrzeby?

Proszę zaznaczyć 1 odpowiedź na skali 1 – 5, 1 – „zupełnie nieodpowiednie” 5 – „w pełni odpowiednie”

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Które treści przekazywane podczas szkolenia ocenia Pan/i jako:

Najbardziej przydatne:

Najmniej przydatne:

5. Jak Pan/i ocenia poniższe aspekty szkolenia?

Proszę zaznaczyć na skali od 1 do 5 wskazaną odpowiedź, gdzie 1 oznacza – bardzo źle, a 5 – bardzo dobrze.

Praca prowadzącego/j

Jasność przekazu

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Tworzenie przestrzeni do dyskusji i dzielenia się doświadczeniem osób z grupy

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Realizacja celu spotkania	1	2	3	4	5
Organizacja spotkania	1	2	3	4	5
Przygotowanie materiałów dla uczestników	1	2	3	4	5

6. Proszę ocenić swój ogólny poziom satysfakcji z udziału:

Proszę zaznaczyć na skali od 1 do 5 wskazaną odpowiedź, gdzie 1 oznacza – bardzo niski, a 5 – bardzo wysoki

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Kto był odbiorcą szkolenia?

a. kobieta

b. mężczyzna

8. Rola/funkcja uczestnika

a. Rodzic/opiekun Oz NI

b. Pracownik instytucji działającej na rzecz OzNI

c. Inna,

jaka.....

Jeśli ma Pan/i jakieś rekomendacje dotyczące organizacji szkolenia lub zakresu merytorycznego - prosimy je wpisać na drugiej stronie ankiety.

Rekomendacje dotyczące zakresu merytorycznego szkolenia:

—
—
—

--

UZUPEŁNIENIE II

Monitorowanie systemu - opracowanie sposobu monitorowania i wspierania współdziałania wszystkich elementów modelu

Za proces monitoringu odpowiada lokalny operator. Monitoring realizowany będzie raz do roku poprzez wypełnienie wewnętrznej ankiety tzw. listy kontrolnej, która obejmować będzie trzy podstawowe wymiary systemu wsparcia:

1. Działanie koalicji

- czy jest porozumienie i ile podmiotów obejmuje (wzrost – spadek);
- czy odbywają się spotkania koalicji (regularne - nieregularne);
- czy zebrano informacje o usługach uczestników koalicji (wzrost – spadek oferty);
- **czy koalicja pomaga w tworzeniu i funkcjonowaniu kręgów wsparcia;**
- **czy Osoba z NI jest włączona w prace koalicji sojuszników**

2. Działanie kręgu

- czy krąg działa i ile osób obejmuje (wzrost – spadek);
- czy odbywają się spotkania (regularne- nieregularne);
- ile było spotkań (wzrost-spadek);
- jaki jest udział procentowy profesjonalistów w kręgu (wzrost – spadek);
- jaki jest udział procentowy członków rodziny w kręgu (wzrost – spadek);
- jaki jest udział członków społeczności lokalnej w kręgu (wzrost – spadek);
- **czy krąg współpracuje z rodziną;**
- **czy OzNI uczestniczy w spotkaniach kręgu.**

3. Praca z rodziną

- czy powstał plan;
- czy zawiera wszystkie elementy;
- **czy plan jest powiązany z kręgiem;**
- **czy OzNI jest włączona w podejmowane działania.**

Ważnym wymiarem prowadzonego monitoringu będzie:

- **zazębianie się trzech elementów systemu wsparcia pomiędzy sobą**
- **obecność wymiaru empowermentowego w każdym z trzech elementów systemu wsparcia weryfikowana poprzez kontrolne pytanie : czy OzNI jest włączono w każdy element systemu wsparcia?**

Rekomendacje

Rekomendacje zmian wynikających z postanowień Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych

Ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych szczególny nacisk kładzie na równe prawo wszystkich osób z niepełnosprawnościami do życia w społeczeństwie, wraz z prawem dokonywania wyborów, na równi z innymi osobami.

1. Istotną przeszkodą w budowaniu systemu wspierania dla osób z niepełnosprawnością intelektualną jest częste pozbawianie ich zdolności do czynności prawnych poprzez ubezwłasnowolnienie. Obowiązujące przepisy regulujące instytucję ubezwłasnowolnienia stanowią typowy przykład modelu zastępczego podejmowania decyzji; regulacje zawarte w kodeksie cywilnym nie zapewniają osobom z niepełnosprawnościami wsparcia przy korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych, a jedynie podejmowanie czynności w ich zastępstwie.

W obecnym stanie prawnym nie ma prawnej gwarancji, że wola i potrzeby ubezwłasnowolnionej osoby z niepełnosprawnością intelektualną zostaną wzięte pod uwagę w istotnych dla niej kwestiach.

Celowe jest wzmocnienie instytucji kuratora dla osoby niepełnosprawnej określonej w art. 183 kodeksu rodzinnego i na tej podstawie **zbudowanie polskiego modelu wspieranego podejmowania decyzji**, opartego na pomocy i reprezentacji osoby z niepełnosprawnością w zależności od jej indywidualnych potrzeb.

System wspieranego podejmowania decyzji powinien być stosowany jedynie wtedy, gdy jest prawnie niezbędny, ponieważ wsparcie w życiu codziennym nie wymaga zastosowania takich środków. Poszerzenie możliwych do przyznania kompetencji kuratora dla osoby niepełnosprawnej bez jednoczesnego pozbawiania zdolności do czynności prawnych osoby wspieranej jest kierunkiem zgodnym z zapisami Konwencji. Osoby wspierające powinny utrzymywać równowagę w dostarczaniu takiej ilości wsparcia, która nie przeszkodzi osobie z niepełnosprawnością w przejmowaniu odpowiedzialności za własne decyzje, a także wesprze tworzone kręgi wsparcia.

2. Do czasu wprowadzenia w polski system prawny modelu wspieranego podejmowania decyzji, należy zapewnić osobom z niepełnosprawnością intelektualną **szerszy**

i łatwiejszy dostęp do instrumentów ochrony oświadczeń woli, którego procedury powinny być dostosowane do ich możliwości i potrzeb.

- 3.** Zmiana pozycji w systemie prawnym **asystenta osoby niepełnosprawnej**, który jako specjalistyczna usługa opiekuńcza, będąca formą pomocy społecznej, nie odpowiada potrzebom osób z niepełnosprawnościami. Świadczone przez asystenta wsparcie nie ma związku z niskim statusem materialnym (biedą) czy z problemami z adaptacją społeczną; wynika wyłącznie z niepełnosprawności, a więc czynnika, który zdarza się w każdej grupie społecznej, bez względu na stopień zamożności, wiedzę, umiejętności czy pozycję.

Zasadnym wydaje się prawne **usytuowanie asystenta osoby niepełnosprawnej nie jako formy pomocy społecznej, ale** - do czasu powstania w Polsce kompleksowej ustawy dotyczącej wszystkich obszarów życia osób z niepełnosprawnościami, na wzór Konwencji ONZ czy prawa funkcjonującego od lat w USA - *Americans with Disabilities Act* - **jako wsparcia wynikającego z ustawy o rehabilitacji społecznej i zawodowej**, z zapewnieniem stabilnego finansowania i połączenia funkcjonalnego z kuratorem dla osoby niepełnosprawnej.

- 4.** **Stworzenie stabilnego finansowania różnych form mieszkalnictwa dla osób z niepełnosprawnością intelektualną**, prowadzonych przez instytucje samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkań treningowych i wspomaganych, niezbędnych do pełnego włączenia w społeczność lokalną osób z niepełnosprawnością intelektualną. Celowym byłoby dokonanie zmian w ustawie o pomocy społecznej i wprowadzenie, na zasadach analogicznych do mieszkań chronionych, zapisów dotyczące mieszkalnictwa wspomagane i treningowe. Celem wsparcia w mieszkaniu treningowym powinno być umożliwienie i przygotowanie do samodzielnego życia w środowisku lokalnym, natomiast wsparcie w mieszkaniach wspomaganych powinno koncentrować się na utrzymaniu i rozwijaniu samodzielności osoby z niepełnosprawnością tam przebywającej. Celowym wydaje się również zwiększenie alokacji środków publicznych na tę formę wsparcia, która mogłaby zastąpić wsparcie świadczone w domach pomocy społecznej.

- 5.** **Wprowadzenie stałych regulacji prawnych sytuujących zatrudnienie wspomagane w publicznym systemie rehabilitacji, aktywizacji zawodowej i pracy osób z niepełnosprawnościami**. Obecny system nie przewiduje wsparcia kompleksowego, zindywidualizowanego, realizowanego w oparciu o europejskie (światowe) standardy zatrudnienia wspomagane, co w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną powoduje nie tylko niski ogólny wskaźnik zatrudnienia, ale też problemy z utrzymaniem pracy przez te osoby na otwartym rynku.

Rekomendacja wynikająca z doświadczeń rodzin

Zarządzanie majątkiem osoby z NI po śmierci rodziców

Kiedy rodzice osoby z niepełnosprawnością intelektualną odejdą i zostanie ona bez rodziny, idealnie byłoby móc założyć, że jej rodzice pomyśleli o przyszłości i w ciągu swojego życia zgromadzili pewne oszczędności, zainwestowane w bezpiecznych produktach oszczędnościowych, tak aby zostały one dla ich niepełnosprawnego dziecka na zapewnienie mu godziwego i spokojnego życia. Oprócz tego niewykluczone, że rodzice pozostawili jeszcze mieszkanie własnościowe, dom czy działkę rekreacyjną.

Taka wydawałoby się korzystna dla osoby z NI sytuacja generuje niestety problemy, które w polskich realiach nie doczekały się do tej pory optymalnych rozwiązań. Otóż osoba z NI posiada zazwyczaj swój dochód, np. rentę socjalną (na dzień 31.12.2016 wynosi 741,35 zł) lub rentą rodzinną (tu kwota może być wyższa) i zasiłek pielęgnacyjny (153 zł). Są to, jak widać, bardzo skromne środki, które rzadko wystarczają na potrzeby osoby z NI, chociażby w przypadku gdy musi ona przyjmować kosztowne leki. Zatem zgromadzone przez rodziców aktywa mogłyby w bardzo istotnym stopniu wspomóc jej funkcjonowanie.

W tej sytuacji najbardziej palącą kwestią staje się dysponowanie majątkiem osoby z NI, zwłaszcza gdy jest ona ubezwłasnowolniona, a jeżeli nie, to po śmierci jej rodziców sąd bardzo często podejmuje decyzję o ubezwłasnowolnieniu, wyznaczając opiekuna prawnego lub kuratora, który z mocy prawa nie może odmówić przyjęcia tej roli. Niestety zdarza się, że jest to zupełnie obca osoba, czasami wręcz przypadkowa, często obarczona przez sąd kilkoma podopiecznymi. W rezultacie trudno oczekiwać, że podejmowane przez nią decyzje dotyczące finansów osoby z NI (np. przedłużenie lokat, sprzedaż działki i zainwestowanie uzyskanych z niej środków w bezpieczne produkty oszczędnościowe, wynajem mieszkania w przypadku, gdy osoba z NI w nim nie mieszka itp.) będą optymalne z punktu widzenia interesów osoby z NI. Powodem tego nie musi być zła wola, ale brak wiedzy i czasu, a także dostatecznej znajomości szczegółów sytuacji życiowej podopiecznego.

Fundusz celowy

W krajach anglosaskich, jako odpowiedź na takie same jak opisane problemy, doświadczane przez rodziny w Polsce, powstało rozwiązanie oparte na możliwości tworzenia **indywidualnych funduszy powierniczych, tzw. trustów.**

Fundusz powierniczy mający osobowość prawną tworzy umowa, która reguluje stosunki między osobą prywatną - fundatorem (*settlor*) a powiernikiem zarządzającym funduszem (*trustee*) oraz beneficjentem (*beneficiary*). Aktywa przekazane funduszowi stają się jego własnością, z tym ograniczeniem, że zarządzający nim (powiernik) jest prawnie zobligowany do takiego zarządzania, aby służyły zaspokajaniu potrzeb beneficjenta poprzez zapewnienie mu stałego dochodu. Powiernik za swoje usługi pobiera wynagrodzenie.

Aktywami zasilających indywidualne fundusze powiernicze mogą być mieszkania, domy, inne nieruchomości, certyfikaty depozytowe, akcje, obligacje, jednostki funduszy inwestycyjnych,

polisy ubezpieczeniowe, udziały w firmach oraz inne składniki majątku (np. dzieła sztuki, antyki, biżuteria).

Cały proces jest regulowany specjalną ustawą o funduszach powierniczych, według zapisów której powiernik jest instytucją zaufania publicznego. W tej sytuacji rodzice osoby z NI mogą za swojego życia utworzyć ze zgromadzonych na jej rzecz aktywów fundusz powierniczy, którego beneficjentem będzie ich niepełnosprawne dziecko. Powiernikiem są na ogół osoby fizyczne (jedna lub kilka ogólnie poważanych osób) bądź prawne (kancelarie prawne lub specjalnie do tego celu tworzone spółki bankowe). Rodzice, czyli fundatorzy funduszu powierniczego mają więc możliwość przed swoim odejściem wyznaczyć powierników, którzy w przyszłości będą podejmować najważniejsze decyzje dotyczące ich niepełnosprawnego dziecka. Mogą też zdecydować o strategii inwestycyjnej, która będzie obowiązywać powiernika.

Niestety w Polsce nie istnieją rozwiązania podobne do wyżej opisanych. Taka sytuacja stanowi dotkliwą lukę w dostępnych na naszym rynku rozwiązaniach nie tylko dla rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale także np. dla przedsiębiorców, których dzieci z powodów innych niż niepełnosprawność nie mogą przejąć i poprowadzić dalej rodzinnego biznesu, czy też osób samotnych, które zgromadziły pewne oszczędności i chcą zabezpieczyć za ich pomocą realizację swoich potrzeb w okresie senioralnym.

Wydaje się być racjonalnym pomysłem, aby wypracowano w Polsce rozwiązanie, które powinno wzorować się na rozwiązaniach stosowanych z powodzeniem od lat w innych krajach, ale byłoby dostosowane do warunków i realiów polskiej gospodarki.

Aby zrealizować powyższe cele należałoby dokonać nowelizacji ustawy o fundacjach, bądź stworzyć nową ustawę o funduszach powierniczych, która wprowadzałaby możliwość utworzenia nowego typu fundacji bądź funduszu powierniczego. Jego celem byłoby zaspokajanie potrzeb beneficjenta z kapitału przekazanego na utworzenie tej instytucji. Aktywa przekazane funduszowi byłyby własnością beneficjenta, z tym ograniczeniem, że zarządzający funduszem byłby prawnie zobligowany do takiego zarządzania, aby służyły zaspokajaniu potrzeb beneficjenta poprzez zapewnienie mu stałego dochodu i świadczenia usług wspomagających. Zarządzający funduszem za swoje usługi pobierałby wynagrodzenie które pochodziłoby z zarządzanego majątku.

W lutym 2021 została uchwalona Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030. W ramach planowanych rozwiązań znalazł się między innymi rozdział V.I.3 Mechanizmy wspierające zapewnienie bezpiecznej przyszłości finansowej i majątkowej. Działanie zakłada pogłębioną analizę i wypracowanie oraz wdrożenie rekomendacji prawnych i pozaprawnych w zakresie narzędzi wspierających bezpieczną przyszłość (m.in. finansową, prawną, organizacyjną) osób z niepełnosprawnościami – funduszy, trustów, fundacji, działających z udziałem i monitoringiem państwa, stworzonych dla konkretnych osób, także w sytuacji gdy jej najbliższa rodzina nie będzie już miała możliwości udzielać jej wsparcia.

Rozwiązania typu fundusze, trusty, fundacje osobiste, zorganizowane dla poszczególnych osób z niepełnosprawnością funkcjonują powszechnie w krajach anglosaskich i są powiązane również z systemami świadczeń oraz w niektórych krajach (np. Kanada) zawierają również

dotacje państwowe dla zwiększenia bezpieczeństwa w przyszłości osób z niepełnosprawnościami.

Załącznik do Rozdziału 1

Podstawowe akty prawa międzynarodowego związane z aktywną integracją i wsparciem środowiskowym osób niepełnosprawnych, w tym osób z NI

Pierwszoplanową rolę w tworzeniu aktów prawa międzynarodowego po 1945 roku odegrała Organizacja Narodów Zjednoczonych. Kluczowe znaczenie miało przy tym uchwalenie 10 grudnia 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. W Deklaracji stwierdzono, że wszyscy ludzie są wolni i równi pod względem godności i praw.

Artykuł 2 stanowił, że „Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji, bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu (...)”.

Dla tematyki włączenia i upodmiotowienia osób z niepełnosprawnością intelektualną kluczowym jest fakt, że Deklaracja przyznaje każdemu człowiekowi - a zatem również osobom niepełnosprawnym - prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa, prawo do uznawania jego osobowości prawnej, prawo do ochrony prawnej i ochrony przed dyskryminacją, prawo do swobody przemieszczania się, prawo do własności, wolności zgromadzeń i stowarzyszeń, udziału w rządzeniu państwem, prawo do ubezpieczenia społecznego, dostępu do pracy wraz z wypoczynkiem, do ochrony zdrowia i pomocy społecznej, prawo do nauki i uczestnictwa w życiu kulturalnym, czy też prawo do zawarcia związku małżeńskiego po uzyskaniu pełnoletności.

Oczywiście, osoby z niepełnosprawnością intelektualną są beneficjentami wszystkich praw, które przysługują osobom pełnosprawnym, nie ma zatem jakiejś szczególnej potrzeby deklarowania, że przysługują im takie prawa człowieka, jak np. prawo do życia. Jednak osoby z NI w praktyce napotykają na trudności w korzystaniu z niektórych praw, dlatego też powinny one korzystać z pewnych szczególnych praw dedykowanych tej grupie po to, aby mogły w takim samym stopniu korzystać z praw przysługujących wszystkim ludziom. Rzeczywiste zagwarantowanie praw człowieka wymaga zatem stworzenia warunków, które umożliwią wprowadzenie mechanizmów wyrównujących szanse osób z NI oraz zwrócenia uwagi na ich podmiotowość i możliwość pełnienia różnorodnych ról w społeczeństwie. Może się to przejawiać w zamieszczaniu (w aktach ogólnych i dokumentach poświęconych konkretnym prawom)

przepisów, mających zagwarantować osobom z NI realizację ich praw, jak też w przyjmowaniu dokumentów poświęconych w całości lub w znacznej mierze osobom z niepełnosprawnością intelektualną.

Przykładem takiego dokumentu jest **Deklaracja Praw Osób z Upośledzeniem Umysłowym**, będąca rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 20 grudnia 1971 roku. Określa ona prawa osób z NI do odpowiedniej opieki lekarskiej, nauki, rehabilitacji i poradnictwa, w celu umożliwienia im maksymalnego, wszechstronnego rozwoju, zabezpieczenia środków utrzymania i godziwego poziomu życia, życia z własną rodziną lub rodziną zastępczą (gdy to jest niemożliwe, do umieszczenia w zakładzie opiekuńczym, gdzie warunki są zbliżone do warunków życia normalnego), korzystania z pomocy opiekunów o odpowiednich kwalifikacjach, ochrony przed wyzyskiem, nadużyciami i poniżającym traktowaniem oraz do rzetelnego postępowania w razie konieczności ograniczenia lub pozbawienia przysługujących uprawnień.

W końcu XX wieku Organizacja Narodów Zjednoczonych konsekwentnie monitorowała kwestię praw osób niepełnosprawnych. Lata 1983 – 1992 zostały ogłoszone Dekadą Osób Niepełnosprawnych pod egidą ONZ i wtedy też przygotowywano już pierwszą konwencję. Niestety, nie osiągnięto konsensusu w zakresie jej zapisów. Została natomiast powołana doraźna (*ad hoc*) otwarta grupa robocza, składająca się z ekspertów rządowych państw członkowskich, współpracująca ściśle z wyspecjalizowanymi agencjami i innymi organami międzyrządowymi oraz organizacjami pozarządowymi, zwłaszcza osób niepełnosprawnych – w celu opracowania **Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych**. Zasady zostały przyjęte podczas 48 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 roku jako Rezolucja 48/96. Zawierały one zapisy przełomowe i nowatorskie na owe czasy - m.in. po raz pierwszy jest mowa o edukacji włączającej (integracyjnej) dla wszystkich dzieci, bez względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności, o podnoszeniu poziomu niezależności w życiu codziennym poprzez swobodny dostęp do informacji, sprzętu pomocniczego i usług wspierających, w tym asystentów osobistych, i wiele innych. Niestety, zapewne przez to, że dokument ten nie miał charakteru obligatoryjnego, nie został m.in. w Polsce rozpowszechniony i wdrożony.

Pierwszym aktem prawa międzynarodowego określającym kompleksowo prawa osób niepełnosprawnych w XXI wieku stała się **Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych**, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r. Zauważono przy tym, że definicje niepełnosprawności formułowane na użytek konkretnych aktów prawnych, zmieniały się na przestrzeni lat. Ostatecznie więc Konwencja uznaje, że „niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i (...) wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami, a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiska, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami”. W ślad za zmianami definicji zauważyć można odejście od ujmowania problemu niepełnosprawności widzianego przez pryzmat działań charytatywnych, ochrony i opieki socjalnej w kierunku pełnego udziału osób niepełnosprawnych w życiu społeczeństwa.

Konwencja wymienia główne zasady, na których się opiera, ustala istotne definicje oraz przedstawia obszerny katalog praw osób niepełnosprawnych.

Wśród zasad zawartych w Konwencji znajduje się m.in.:

- „a) poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby,
- b) niedyskryminacja
- c) pełny i skuteczny udział i włączenie w społeczeństwo,
- d) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, będących częścią ludzkiej różnorodności i całej ludzkości”.

(Dz.U. 2012, poz. 1169)

Katalog praw osób niepełnosprawnych określony w Konwencji, obok podstawowych praw takich jak wolność i bezpieczeństwo osobiste, czy prawo do pracy i zatrudnienia, gwarantuje też prawo do poszanowania prywatności, domu i rodziny, a także prawo do prowadzenia życia samodzielnie i przy włączeniu w społeczność (Art.19).

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta została również przez Polskę: rząd podpisał ją 30 marca 2007 r., natomiast ratyfikacja miała miejsce 6 września 2012 r. Konwencja została podpisana również przez Unię Europejską, która do takiego aktu przystąpiła jako odrębny podmiot prawa międzynarodowego po raz pierwszy w historii. Mówiąc o Unii Europejskiej warto zauważyć, że zarówno w nowych, jak i starych państwach członkowskich takie kwestie społeczne jak wykluczenie społeczne osób niepełnosprawnych intelektualnie zajmują coraz więcej miejsca w koncepcjach programowych polityk społecznych. Wzmocnieniem wypracowanych rozwiązań stało się przy tym pojęcie „*aktywnej integracji*” oraz mechanizm przedkładania projektów do współfinansowania ze środków Unii Europejskiej. Już w 2006 r. Komisja Europejska przedstawiła komunikat dotyczący konsultacji na szczeblu UE działań, mających na celu aktywną integrację osób najbardziej oddalonych od rynku pracy. Dokumenty te wskazują na zupełnie nowe podejście do procesu budowy spójnej polityki integracji społecznej, która od tej pory ma łączyć następujące trzy elementy działania:

- łączność z rynkiem pracy poprzez możliwości zdobycia pracy lub szkolenie zawodowe (w tym, zatrudnienie wspierane lub zaangażowanie wolontariackie osób z NI);
- wsparcie dochodu na poziomie wystarczającym do godnego życia osób;
- lepszy dostęp do usług mogących wyeliminować przeszkody napotymane przez niektóre osoby z niepełnosprawnościami i rodziny w miarę włączania się w główny nurt społeczeństwa (np. poprzez mechanizmy wsparcia środowiskowego osób z NI).

Obecnie, gdy mówimy o aktywnej integracji, rozumiemy pod tym pojęciem przede wszystkim aktywne podejście, proponujące szereg rozmaitych i nieszablonowych działań obejmujących całość potencjału człowieka, a nie wyłącznie kwestię zatrudnienia. Z drugiej strony, aktywna integracja zakłada pełną aktywność człowieka - w miarę jego możliwości - w tym

procesie, co w różnych programach europejskich określa się pojęciem *empowerment* - uczestnictwo i upodmiotowienie. To nowe podejście odnajdujemy zarówno w działaniach związanych z funduszami strukturalnymi (np. Europejskim Funduszem Społecznym), jak też w politykach społecznych krajów członkowskich UE.

Załącznik do Rozdziału 1

Elementy systemu wsparcia środowiskowego

Model „Bezpieczna przyszłość” nie może funkcjonować bez współdziałania wielu instytucji i placówek, które prowadzą wyspecjalizowaną działalność ukierunkowaną na aktywizację, rehabilitację społeczną i wsparcie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Działalność placówek, których jest w Polsce najwięcej i z których korzysta najwięcej dorosłych osób z NI, wiąże się trzema obszarami życia społecznego i aktywności osób z niepełnosprawnościami, a ich powstanie i prowadzenie umożliwiają postanowienia trzech ustaw regulujących te obszary:

1. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej
2. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych
3. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym

Ad 1. Pomoc społeczna

1) ŚRODOWISKOWE DOMY SAMOPOMOCY - są dziennymi ośrodkami wsparcia (mogą prowadzić całodobowe miejsca pobytu) dla osób, które *„wymagają pomocy do życia w środowisku rodzinnym i społecznym, w szczególności w celu zwiększenia zaradności i samodzielności życiowej, integracji społecznej”*.

Podstawa prawna działalności:

ŚDS prowadzą działalność na podstawie:

- Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz.1362 z późn. zm.),
- Ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 1994 r., Nr 111, poz.535 z późn. zm.),
- Ustawy z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.),
- Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2009 Nr 157, poz. 1241 z późn. zm.),
- Ustawy z dnia 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych (Dz. U. z 2008 r. Nr 223, poz.1458 z późn.zm.),
- Rozporządzenie MPiPS z dnia 9 grudnia 2010 r. w sprawie środowiskowych domów samopomocy (Dz. U. z 2010 r., Nr 238 poz.1586 z późn.zm.).

Dla kogo są środowiskowe domy samopomocy: dla dorosłych osób z zaburzeniami psychicznymi, przewlekle chorujących psychicznie lub doświadczających innych zaburzeń czynności psychicznych oraz dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, które na drodze decyzji administracyjnej, otrzymają skierowanie z ośrodka pomocy społecznej na pobyt w ŚDS.

Zadania ŚDS:

środowiskowy dom samopomocy świadczy usługi w ramach indywidualnych lub zespołowych treningów samoobsługi i treningów umiejętności społecznych, polegających na nauce, rozwijaniu lub podtrzymywaniu umiejętności w zakresie czynności dnia codziennego i funkcjonowania w życiu społecznym. Zadania te realizowane są osobno dla każdej grupy osób korzystających z tej formy, w oparciu o osobne, dostosowane do rodzaju niepełnosprawności programy i plany działalności, w innych pomieszczeniach lub innych siedzibach.

Odpłatność:

udział w zajęciach jest odpłatny gdy dochód osoby lub rodziny przekracza wysokość 300% kwoty kryterium dochodowego określonego w ustawie o pomocy społecznej; wynosi wtedy 5% dochodu osoby lub osoby w rodzinie. W sytuacji gdy dochody nie przekraczają 300% ww. kryterium udział w zajęciach jest bezpłatny.

2) MIESZKANIA CHRONIONE - zgodnie z zapisami ustawy o pomocy społecznej (art. 53) mieszkania chronione mogą być przeznaczone m.in. dla osób z NI, które potrzebują wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, ale nie wymagają usług świadczonych przez instytucję opieki całodobowej. Pobyt w mieszkaniu chronionym ma przygotować mieszkańców do prowadzenia samodzielnego życia lub zastępować pobyt w placówce całodobowej. Mieszkanie chronione ma zapewniać warunki do samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną – oznacza to, że osoba tam mieszkająca powinna mieć możliwość kontynuowania nauki, aktywizacji zawodowej, podjęcia pracy itd.

3) OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNEJ - miejskie, gminne, miejsko-gminne (w niektórych miastach na prawach powiatu zadania z zakresu pomocy społecznej pełnią Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie lub o innej nazwie). Na rzecz osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin OPS świadczą m.in.:

- usługi opiekuńcze,
- specjalistyczne usługi opiekuńcze,
- usługi asystenta rodziny (w sytuacjach kryzysowych),
- usługi asystenta osoby niepełnosprawnej.

Ad 2. Rehabilitacja zawodowa i społeczna oraz zatrudnianie

1) WARSZTAT TERAPII ZAJĘCIOWEJ jest placówką „stwarzającą osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia”. Warsztaty mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia i inne podmioty.

Podstawa prawna działalności

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (jednolity tekst: Dz.U. 2016 poz. 2046)
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz.U. Nr 63, poz. 587).

Dla kogo są WTZ:

uczestnikami tej formy rehabilitacji mogą być osoby w wieku aktywności zawodowej z orzeczonym znacznym stopniem niepełnosprawności lub z umiarkowanym stopniem wtedy, gdy w orzeczeniu widnieje symbol 01-U i 02-P i gdy w orzeczeniu umieszczono wskazanie do uczestnictwa w warsztatach terapii zajęciowej.

Zadania WTZ

Prowadzenie kompleksowej aktywizacji społecznej i zawodowej oraz przygotowania uczestników do samodzielnego życia i podjęcia pracy zawodowej. Zajęcia w WTZ obejmują:

- grupowe zajęcia z zakresu terapii zajęciowej, realizowane w pracowniach tematycznych,
- indywidualny trening na stanowisku pracy, staże zawodowe, praktyki,
- zajęcia z pośrednictwa pracy i poradnictwa doradczo-prawnego,
- udział w realizacji programów profilaktycznych.

Odpłatność

Brak odpłatności, a uczestnicy w ramach treningu ekonomicznego otrzymują do dyspozycji środki w wysokości nie przekraczającej 20 % minimalnego wynagrodzenia.

2) ZAKŁAD AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ jest placówką, której zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. ZAZ może być prowadzony przez gminę, powiat, fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną.

Podstawa prawna działalności

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (jednolity tekst: Dz.U. 2016 poz. 2046)
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie zakładów aktywności zawodowej (Dz.U. 2012, poz. 850)

Dla kogo są ZAZ:

Organizator zakładów aktywności zawodowej musi zatrudniać co najmniej 70% osób niepełnosprawnych, które:

- a) posiadają orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności,
- b) posiadają orzeczenie o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności w związku ze stwierdzeniem autyzmu, niepełnosprawności intelektualnej lub choroby psychicznej oraz posiadają wskazanie do podjęcia zatrudnienia i kontynuowania rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej (stan zatrudnienia tych osób nie może być wyższy niż 35% ogółu zatrudnionych).

Działalność ZAZ:

Praca w zakładzie aktywności zawodowej organizowana jest zgodnie z wszystkimi przepisami regulującymi funkcjonowanie zakładu pracy, z uwzględnieniem możliwości zatrudnionych osób niepełnosprawnych.

Przedmiot działalności ZAZ zależy od decyzji organizatora, podejmowanej na podstawie potrzeb rynku na danym terenie. W Polsce wiele ZAZ-ów zajmuje się produkcją żywności, cateringiem. Jednak większość prowadzi produkcję i usługi wielobranżowe, w tym często pielęgnację terenów zielonych, ogrodnictwo, usługi porządkowe.

3) ZATRUDNIENIE WSPOMAGANE to specjalistyczna, kompleksowa i zindywidualizowana forma wspierania aktywności na otwartym rynku pracy tych osób z niepełnosprawnościami, u których rodzaje i stopień niepełnosprawności powodują, że ich sytuacja na tym rynku jest szczególnie trudna. W grupie tej wskazuje się:

- osoby z długotrwałą, chroniczną niepełnosprawnością o charakterze psychicznym;
- osoby z niepełnosprawnością intelektualną;
- osoby autystyczne;
- osoby ze sprzężeniami (w tym, osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym, osoby głuchoniewidome i in.).

Podstawa prawna działalności

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (jednolity tekst: Dz.U. 2016 poz. 2046)
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.)

Choć zatrudnienie wspomagane realizowane jest w Polsce od ponad 10 lat, nie doczekało się jeszcze systemowego uregulowania. Prowadzone jest przez organizacje pozarządowe w formie projektów i zadań zleczanych przez PFRON (na podstawie Art. 36 ustawy o rehabilitacji zawodowej). W poprzedniej perspektywie finansowej, wiele projektów realizowanych było także ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

Organizacje powołują agencje zatrudnienia wspomaganego (PSONI prowadzi Centra Doradztwa Zawodowego i Wspierania Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie – Centra DZWONI), w których osoby z NI otrzymują pomoc w zakresie diagnozy predyspozycji zawodowych, doradztwa i pośrednictwa pracy, a zwłaszcza wsparcie trenera pracy podczas zatrudnienia. Osoby będące klientami agencji zatrudnione są w zwykłych firmach działających na otwartym rynku pracy.

Zatrudnienie wspomagane jest bardzo efektywną formą zatrudnienia, zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przez ostatnie 10 lat ze wsparcia Centrum DZWONI skorzystało ponad 3 000 osób, a ponad 1 100 podjęło zatrudnienie na otwartym rynku pracy, z czego co najmniej 85% utrzymuje stałą pracę, zmieniając przy tym stanowiska, zakłady pracy czy awansując.

Ad 3. Zatrudnienie socjalne

Ustawa o zatrudnieniu socjalnym dotyczy działań z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej, realizowanej przez takie podmioty lokalne jak **Centra Integracji Społecznej (CIS)** i **Kluby Integracji społecznej (KIS)**. Ich działalność skierowana jest do osób, których szanse na otwartym rynku pracy są najmniejsze, ze względu na niskie kwalifikacje lub ich brak oraz problemy z pełnoprawnym uczestnictwem w życiu społecznym i zawodowym. Osoby niepełnosprawne znalazły się wśród ośmiu grup, do których kierowane są działania uregulowane ustawą, obok osób bezdomnych, długotrwale bezrobotnych, zwalnianych z zakładów karnych, uzależnionych od alkoholu i narkotyków, chorych psychicznie, uchodźców.

W ustawie tej po raz pierwszy w Polsce zostały zdefiniowane osoby zagrożone wykluczeniem społecznym jako te, które „ze względu na swoją sytuację życiową, nie są w stanie zaspokoić własnym staraniem swoich podstawowych potrzeb życiowych i znajdują się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym”.

Reintegracja społeczna rozumiana jest jako działania, w tym również o charakterze samopomocowym, mające na celu odbudowanie i podtrzymanie u osoby uczestniczącej w zajęciach w centrum integracji społecznej, klubie integracji społecznej, lub zatrudnionej u pracodawcy, umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu (Art. 2 pkt 4 ustawy). Podobnie została zdefiniowana reintegracja zawodowa, jako „działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie u osoby uczestniczącej w zajęciach w centrum integracji społecznej i klubie integracji społecznej zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy.” (art. 2 ust. 5).

Absolwenci CIS i KIS mogą zostać przez powiatowy urząd pracy skierowani do pracy nazwanej w ustawie **zatrudnieniem wspieranym**. Może ono mieć formę m.in. prac społecznie użytecznych, zatrudnienia w CIS lub u pracodawcy, lub wspólnego założenia spółdzielni socjalnej. Pracodawcy, którzy zatrudnią absolwenta CIS/KIS mają przez pierwszy rok refundowaną część wynagrodzenia pracownika.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną rzadko korzystają z oferty CIS-ów i KIS-ów. Zapewne związane to jest ze specyfiką potrzeb osób z tym rodzajem niepełnosprawności w zakresie wspierania w zatrudnieniu. Jednak należy pamiętać, że jest to element lokalnego środowiska, który może być pomocny w budowaniu Koalicji lokalnej i w aktywnej integracji.

Inne elementy wsparcia środowiskowego

- **Różne formy zatrudnienia** - ze wsparciem, chronionego, rozwój spółdzielczości socjalnej i innych przedsięwzięć z obszaru ekonomii społecznej - pełnią ważną funkcję wspierającą osobę z NI w jej środowisku. Praca dla osób z NI często nie jest kluczowym źródłem utrzymania, czy instrumentem wpływu na pozycję społeczną. Osobom z niepełnosprawnością intelektualną umożliwia samorealizację, nawiązywanie kontaktów społecznych, jest istotnym elementem rehabilitacji społecznej i włączenia społecznego. Jednocześnie właśnie osoby z NI są jedną z grup będących w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy, stąd tak ważną rolę mogą

odgrywać różne rozwiązania i instrumenty wspomagające. Niezależnie bowiem od orzeczonej niezdolności do pracy lub orzeczonego stopnia niepełnosprawności, osoby z NI mają prawo do pracy.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą również stanowić cenny zasób **pracy wolontarystycznej**, realizowanej w różnego typu placówkach publicznych i społecznych w ramach akcji, wydarzeń czy stałej oferty.

- Organizacje pozarządowe prowadzą wiele **placówek o zróżnicowanym charakterze** m.in. na podstawie zlecenia zadań przez samorząd terytorialny. Mogą one stać się bazą do rozszerzania działalności na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną, być zapleczem eksperckim działań środowiskowych lub wchodzić w skład lokalnej Koalicji sojuszników.

Przykład: Placówki wsparcia i rehabilitacji dla osób z NI prowadzone przez organizacje pozarządowe w Poznaniu

Nazwa organizacji	Placówka	Liczba osób	Adresaci wsparcia	Formy pomocy
Stowarzyszenie ISKRA	Świetlica Terapii Zajęciowej	10	osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – nacisk na zdobycie samodzielności w samoobsłudze, relacjach społecznych, – terapia psychologiczna oraz rehabilitacja;
Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Koło w Poznaniu	Ośrodek Wczesnej Interwencji	100	dzieci z NI	<ul style="list-style-type: none"> – wczesne rozpoznawanie i rehabilitacja – pomoc psychologa, logopedy, pedagoga, rehabilitanta, dentysty
	Dom Rodzinny - Hostel	14	dorosłe osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – miejsce zamieszkania, jednocześnie nauki codziennej zaradności oraz relacji społecznych, z pomocą asystentów
Stowarzyszenie KONICZYŃKA	Ośrodek Dzienny	10	m.in. osoby z NI, które zakończyły edukację szkolną	<ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie terapii samodzielności i dynamizowania zachowań społecznych, wygaszania zachowań aspołecznych, rozbudzanie aktywności twórczej i inne
	Ośrodek Popołudniowy	50	m.in. osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – 4 pracownie terapeutyczne – zajęcia usprawniające samodzielność, rozwijające zainteresowania i wiedzę, poprawiające stan fizyczny, możliwości manualne i rozwój talentów

	Ośrodek Stacjonarny - Hostel	10	m.in. osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – placówka całodobowa i całoroczna – prowadzone są działania wspierająco-rehabilitacyjne, terapia obejmuje rozwijanie umiejętności życia codziennego, zaradności i samodzielności
Stowarzyszenie Na Tak	Poradnia Rozwojowa dla Dzieci i Młodzieży	150	osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – zajęcia logopedyczne, spotkania z psychologiem, zajęcia rehabilitacyjne – terapia metodą Sherbourne, masaże Shantala, zajęcia metodą Knilla
Fundacja „ARKA” Wspólnota w Poznaniu	Całodobowy Ośrodek Wsparcia	12	m.in. osoby z NI	<ul style="list-style-type: none"> – terapia i wsparcie udzielane osobom niepełnosprawnym
Stowarzyszenie na rzecz Osób z Autyzmem PRO FUTURO	Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny dla osób z autyzmem i Zespołem Aspergera	90	osoby z autyzmem i zespołem Aspergera	<ul style="list-style-type: none"> – zajęcia indywidualne, grupowe, diagnoza, spotkania i szkolenia dla rodziców, nauczycieli i wolontariuszy

za: Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych, Urząd Miasta Poznania

- Ważnym elementem wsparcia środowiskowego dorosłych osób z NI powinno być **wspieranie nauki, w tym edukacji ustawicznej**. Kształcenie ustawiczne (kształcenie przez całe życie) to proces ciągłego dokształcania się, podnoszenia kwalifikacji i doskonalenia kompetencji. Jego zasadniczym celem jest zachowanie ciągłości procesu uczenia się, zapewnienie stałego rozwoju osoby, jak też ochrona przed zdezaktualizowaniem zdobytej wiedzy. Kształcenie ustawiczne może odbywać się w formie szkolnej i pozaszkolnej (w ramach kursów i szkoleń). Niestety, ośrodki edukacji ustawicznej zazwyczaj nie mają oferty dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, z dostosowaną do ich potrzeb formą kształcenia. Jest to ciągle obszar bardzo słabo zagospodarowany, a niezwykle pożądanym. W niewielkim stopniu lukę tę starają się zapełnić organizacje pozarządowe, realizując projekty unijne w ramach programu ERASMUS+ (Edukacja Dorosłych).

- Wciąż niedostatecznie obecnym instrumentem wspomagającym osoby z NI w ich środowisku są działania wspierające **wspólnotowe inicjatywy społeczne**. Samorząd lokalny może aktywnie wpływać na rozwój społeczny i kreowanie postaw społecznej odpowiedzialności i zaangażowania pomagając oddolnym inicjatywom, w tym przedsięwzięciom o charakterze samopomocowym. Działania inicjatyw niesformalizowanych i grup samopomocowych

wymagają wsparcia, w tym w zakresie dofinansowania przedsięwzięć przez nie podejmowanych, udostępniania pomieszczeń na spotkania, bądź podejmowane przez nie inne aktywności. Działania te, ze względu na niewielką liczebność grup samopomocowych i ukierunkowanie głównie na ich członków i najbliższe otoczenie, nie wymagają dużych nakładów finansowych.

- Natomiast poważniejszym wyzwaniem stojącym przed władzami lokalnymi jest stymulowanie rozwoju przedsięwzięć, obejmujących obszar aktywizacji i integracji społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Można w tym celu wykorzystać instrument opisany w art. 19 b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, mianowicie **inicjatywę lokalną**.

Oferując wsparcie osobom z NI należy szczególnie pamiętać o konieczności dostosowania pomocy do faktycznych, indywidualnych potrzeb. Oferowane wsparcie nie może ograniczać autonomii człowieka, a pomoc będzie adekwatna jedynie wówczas, gdy zarówno potrzeby, jak i możliwości osoby z NI zostaną trafnie zidentyfikowane. Tutaj ujawnia się konieczność zaangażowania najbliższego otoczenia osób z NI, co staje się opcją pomocy o charakterze konstruktywnym. Ponadto, podejmując działania należy pamiętać o prawie do wolności, które należy do podstawowych praw każdego człowieka, a jego urzeczywistnienie stwarza warunki do samorealizacji na takim poziomie i w takim zakresie, jaki jest dostępny jednostce - stąd potrzeba wspierania procesu kształtowania zachowań i autonomicznych postaw osób z NI.

Załącznik do Rozdziału 4

Instytucje, które warto uwzględnić przy mapowaniu zasobów lokalnych

A. Identyfikacja zasobów systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną

1. Instytucje rzeczniczo-doradcze

- Regionalne lub wojewódzkie Sejmiki Osób Niepełnosprawnych zrzeszające liczne stowarzyszenia, organizacje, komitety, rady i fundacje działające na rzecz różnych środowisk osób niepełnosprawnych. Celem działania sejmików jest reprezentowanie interesów osób niepełnosprawnych, tworzenie warunków pełnego i aktywnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu zawodowym i społecznym;
- Wojewódzkie oraz Powiatowe Społeczne Rady ds. Osób Niepełnosprawnych (działające na podstawie Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych) - inspirujące działania na rzecz osób niepełnosprawnych, opiniujące i oceniające programy działań - wojewódzkie/powiatowe na rzecz osób niepełnosprawnych.
- Rzecznik/pełnomocnik osób niepełnosprawnych powoływany przy Urzędach Miasta lub Prezydencie. Do jego głównych zadań należy m.in.: działanie w obronie interesów osób niepełnosprawnych, przeciwdziałanie dyskryminacji, informowanie o instytucjach, placówkach, stowarzyszeniach działających na rzecz osób niepełnosprawnych na danym terenie, informowanie o programach rządowych dla osób niepełnosprawnych;
- Referaty ds. osób niepełnosprawnych przy urzędach pracy zajmujące się doradztwem organizacyjnym, prawnym i ekonomicznym dla tego środowiska, organizowaniem miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych oraz późniejszym monitorowaniem warunków, jakie zapewniają pracodawcy;
- organizacje pozarządowe o charakterze rzeczniczym, informacyjnym, doradczym;
- organizacje zrzeszające osoby z niepełnosprawnością intelektualną, rodziców i opiekunów.

2. Instytucje pomocy społecznej

- Zadania pomocy społecznej w stosunku do osób niepełnosprawnych mieszkających w środowisku domowym są realizowane przez: (i) pracownika socjalnego w zakresie diagnozowania sytuacji materialnej i rodzinnej, (ii) opiekuna środowiskowego w zakresie usług opiekuńczych, (iii) personel specjalistyczny w zakresie specjalistycznych usług opiekuńczych, (iv) asystenta rodziny, (v) asystenta osoby niepełnosprawnej;
- Najważniejsze świadczenia: pomoc finansowa dla osób korzystających z różnych usług rehabilitacyjnych, obniżenie ceny w nabywaniu mieszkań i środków lokomocji, częściowe finansowanie kosztów instalacji urządzeń domowych i kosztów narzędzi pracy, pomoc w uzyskiwaniu licencji handlowych, częściowe lub całkowite zwolnienie od płacenia niektórych podatków, pokrywanie kosztów podróży do i z pracy albo na zabiegi rehabilitacyjne, pomoc w korzystaniu z różnych form rekreacji, zapomogi w przypadku bezrobocia oraz dodatki dla osób, które mają zasadnicze trudności w poruszaniu się.

3. Formy pomocy i opieki domowej

- lekarz podstawowej opieki zdrowotnej - POZ;
- pielęgniarka środowiskowo-rodzinna;
- Dienne Domy Pomocy Społecznej;
- Zakłady Opiekuńczo-Lecznicze;
- Zakłady Pielęgnacyjno-Opiekuńcze;
- oddział szpitalny dla przewlekle chorych;
- usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze (świadczone przez OPS);
- asystent rodziny;
- asystent osoby niepełnosprawnej;
- opiekuńcza usługa sąsiedzka.

4. Instytucje wsparcia o charakterze zamkniętym

- Dom pomocy społecznej - celem działalności jest zaspokojenie potrzeb opiekuńczych, bytowych, społecznych, zdrowotnych i religijnych w sposób i w stopniu umożliwiającym godne życie osobie niepełnosprawnej;
- Komercyjne (płatne) placówki, zapewniające całodobową opiekę, działające na podstawie art. 67-69 Ustawy o pomocy społecznej, w tym placówki prowadzone odpłatnie przez organizacje w ramach działalności statutowej;
- Całodobowy pobyt okresowy w ośrodkach dziennego pobytu: ośrodkach wsparcia, a dla osób z zaburzeniami psychicznymi lub z niepełnosprawnością intelektualną także w (niektórych) środowiskowych domach samopomocy.

5. Instytucje o charakterze środowiskowym

- Ośrodki wsparcia dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej - realizowana jest w nich kompleksowa rehabilitacja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej; służą utrzymaniu osoby niepełnosprawnej w jej naturalnym środowisku i są jednostkami dziennego pobytu;
- Środowiskowe domy samopomocy – dzienne ośrodki wsparcia dla dorosłych osób z chorobą psychiczną, innymi zaburzeniami psychicznymi lub z niepełnosprawnością intelektualną;
- Kluby samopomocy;
- Dzielne domy pomocy społecznej - pomoc organizowana jest w formie: wydawania posiłków, prowadzenia terapii zajęciowej, zajęć społecznie aktywizujących, fizjoterapii, psychoterapii i inne;
- Rodzinne domy pomocy;
- Mieszkania chronione - pobyt w takim mieszkaniu może być przyznany przez pomoc społeczną osobie, która ze względu na trudną sytuację życiową, wiek, niepełnosprawność, chorobę psychiczną lub fizyczną potrzebuje wsparcia w funkcjonowaniu w codziennym życiu, ale nie wymaga usług w zakresie świadczonym przez zakłady całodobowej opieki;
- Mieszkania treningowe, prowadzone głównie przez organizacje pozarządowe na zlecenie samorządów lokalnych; dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną podczas cyklicznych pobytów prowadzą trening samodzielności, naukę gospodarowania pieniędzmi, obsługi urządzeń związanych z codziennym funkcjonowaniem w przestrzeni domowej itp.;
- Kluby integracji społecznej - ich celem jest udzielenie pomocy osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym, w tym z niepełnosprawnościami - indywidualnym oraz rodzinom w odbudowywaniu i podtrzymywaniu umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, pełnienia ról społecznych oraz w podniesieniu kwalifikacji zawodowych, jako wartości na rynku pracy.

6. Instytucje specjalnej edukacji zawodowej

- szkoły specjalne przysposabiające do pracy - szkoły ponadgimnazjalne; przygotowują osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz ze sprzężonymi niepełnosprawnościami do podjęcia roli pracownika; uczniowie nie zdobywają uprawnień do wykonywania konkretnego zawodu;
- szkoły zawodowe specjalne - szkoły przeznaczone dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim; przygotowują do wykonywania konkretnych zawodów;
- specjalistyczne ośrodki szkoleniowo-rehabilitacyjne - przeznaczone są głównie dla osób z niepełnosprawnością ruchową. Realizują w systemie pobytowym certyfikowane szkolenia zawodowe z jednoczesną możliwością indywidualnej rehabilitacji medycznej i społecznej uczestników.

7. Instytucje rehabilitacji społecznej i zawodowej, podmioty ekonomii społecznej

- turnusy rehabilitacyjne;
- warsztaty terapii zajęciowej;
- zakłady aktywności zawodowej, celem jest rehabilitacja zawodowa oraz zatrudnianie osób niepełnosprawnych, przy zapewnieniu pełnej rehabilitacji społecznej;
- zakłady pracy chronionej;
- Centra Doradztwa Zawodowego i Wspierania Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną (prowadzone przez PSONI) oraz Agencje zatrudnienia wspomaganego (prowadzone przez inne organizacje i instytucje), działające na otwartym rynku pracy;
- spółdzielnie pracy - prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków;
- spółdzielnia inwalidów, szczególny rodzaj spółdzielni pracy; ich przedmiotem działania jest społeczna i zawodowa rehabilitacja osób niepełnosprawnych;
- spółdzielnia socjalna - łączy w sobie cechy przedsiębiorstwa oraz organizacji pozarządowej; warunkiem działania spółdzielni socjalnej jest parytet osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, który musi wynosić 50%;
- centrum integracji społecznej – realizuje reintegrację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób z niepełnosprawnościami;
- klub integracji społecznej – realizuje reintegrację społeczną i zawodową;
- projekty finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego dotyczące np. aktywnej integracji; dofinansowania do zakupu specjalistycznego sprzętu komputerowego oraz utrzymania sprawności; oferta warsztatów prowadzonych przez psychologa i doradcę zawodowego, imprezy integracyjne.

8. Inne

- Uwzględnianie problematyki osób z niepełnosprawnością intelektualną w dokumentach strategicznych gminy i powiatu; posiadanie odrębnej strategii lub programu dotyczącego integracji i wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami;
- transport dla osób niepełnosprawnych;
- wydarzenia lokalne, w tym cykliczne np. Dzień Godności Osoby z Niepełnosprawnością Intelktualną, spartakiady i zawody Olimpiad Specjalnych.

B. Identyfikacja (nieoczywistych) zasobów lokalnych będących poza systemem wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną

1. Organizacje pozarządowe

- **Organizacje pozarządowe** (samopomocowe, przedstawicielskie, mniejszości, opiekuńcze, hobbystyczno-rekreacyjne, tworzone ad hoc). Do najistotniejszych form działalności organizacji należą: identyfikowanie i nagłaśnianie problemów społecznych, profilaktyka, tworzenie sieci współpracy na rzecz rozwiązywania problemów, opracowywanie oraz wdrażanie programów pomocy dla osób niepełnosprawnych.

Oferowane przez organizacje pozarządowe usługi uzupełniają ofertę formalnego systemu pomocy, albo też wypełniają istniejącą w danym zakresie lukę. Działalność organizacji pozarządowych na rzecz osób z niepełnosprawnościami obejmuje świadczenie usług poradniczo-informacyjnych (załatwianie formalności, uzyskanie sprzętu rehabilitacyjnego, organizowanie wypoczynku), świadczenie usług edukacyjnych (placówki, kursy, szkolenia); udzielanie pomocy w znajdowaniu pracy (doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy, wsparcie w uzyskaniu i utrzymaniu zatrudnienia); udzielanie pomocy psychologicznej (bezpośrednio, poprzez telefony zaufania) oraz pomocy stacjonarnej (schroniska, noclegownie, inne formy mieszkalnictwa);

- **Wolontariusze** (centra i kluby wolontariusza).

2. Instytucje kultury

- domy kultury (w tym młodzieżowe domy kultury);
- ośrodki pracy twórczej, artystycznej;
- placówki teatralne, muzyczne, taneczne;
- biblioteki;
- kina.

3. Instytucje wyznaniowe

- Kościoły różnych wyznań;
- organizacje kościelne;
- wyznaniowe organizacje charytatywne;
- świeckie organizacje wyznaniowe.

4. Instytucje sportowe i zagospodarowania czasu wolnego

- ośrodki i kluby sportowe;
- centra/ośrodki sąsiedzkie;
- centra i miejsca rozrywki.

5. Przestrzeń publiczna i miejsc spotkań

- kawiarnie, restauracje;
- place zabaw;
- centra i domy sąsiedzkie.

6. Instytucje edukacyjne

- instytucje edukacyjne kształcenia osób dorosłych (publiczne i prywatne);
- instytucje i organizacje ekologiczne;
- centra nauki/innovacji/nowych technologii.

7. Instytucje handlowo-usługowe

- centra handlowe;
- firmy transportowe;

- firmy usługowe.

8. Media i informacja

- punkty porad i informacji prawnej i obywatelskiej;
- media lokalne.

9. Mieszkalnictwo

- spółdzielnie mieszkaniowe;
- wspólnoty mieszkaniowe.

10. Inne.

Załącznik do Rozdziału 5

Wzór Porozumienia Koalicji Sojuszników

- Wzór -

POROZUMIENIE

Koalicji Sojuszników programu „Bezpieczna przyszłość”

O Modelu „Bezpieczna przyszłość”

Model „Bezpieczna przyszłość” to kompleksowa koncepcja wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w społeczności lokalnej, a więc w miejscu ich zamieszkania, w środowisku rodzinnym i otoczeniu społecznym, zapewniająca godne życie, przy zaspokojeniu ich specyficznych potrzeb, ale także wykorzystaniu realnych możliwości ich aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (inkluzja). Model w szczególności ukierunkowany jest na stworzenie sytuacji, w której możliwe jest pozostanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną w swoim środowisku życia także po śmierci opiekunów - rodziców lub innych osób bliskich.

Czym jest Koalicja Sojuszników

Koalicja Sojuszników jest dobrowolnym porozumieniem zawartym pomiędzy instytucjami samorządowymi i państwowymi, organizacjami i stowarzyszeniami mieszkańców, grupami nieformalnymi, przedsiębiorcami oraz osobami fizycznymi, zwanymi Sojusznikami, powołaną dla efektywnej realizacji programu „Bezpieczna przyszłość” w
(nazwa gminy/powiatu). Koalicja działa na rzecz społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną, wprowadzeniu ich w środowisko społeczne i lokalne, podjęciu przez nie nowych ról społecznych.

Cele Koalicji

1. Budowanie zintegrowanego systemu wsparcia środowiskowego osób z NI i ich rodzin w społeczności lokalnej.
2. Zwiększenie współpracy i koordynacji usług na poziomie lokalnym - instytucji, organizacji, firm, grup - wokół rodzin i osób z NI.
3. Zwiększenie integracji rodzin osób z niepełnosprawnością intelektualną ze społecznością lokalną
4. Wzrost poczucia bezpieczeństwa, aktywności społecznej oraz niezależności osób z NI poprzez wsparcie w budowaniu Krągów wsparcia wokół osób z NI.

5. Zwiększenie możliwości deinstytucjonalizacji opieki nad osobą z NI oraz organizacja systemu wsparcia w środowisku lokalnym.
6. Zwiększenie w społeczności lokalnej kapitału społecznego, spójności społecznej, tworzenie i promocja postaw solidarności społecznej i postaw wrażliwości na potrzeby innych osób.

Funkcje Koalicji

Koalicja realizuje trzy ważne funkcje:

1. Funkcja koordynacyjna - czyli sieciowanie wszystkich placówek związanych z pomocą osobom z NI i ich rodzinom. Umożliwi to koordynację usług i lepszy przepływ informacji zarówno pomiędzy samymi podmiotami, jak również skoordynowanie konkretnych usług dla osób z NI oraz czytelny system informacyjny.
2. Funkcja edukacyjna - czyli włączenie się w kampanię społeczną nakierowaną na społeczność lokalną, która ma przybliżyć osoby z NI jako pełnoprawnych obywateli, z talentami, potencjałem i możliwościami uczestnictwa w życiu społecznym.
3. Funkcja integracyjna - Koalicja sojuszników katalizuje proces pozyskiwania osób do Kręgów wsparcia przez włączanie do działań różnych instytucji i organizacji osób z NI i ich rodzin. Mogą to być zajęcia w domu kultury, grupy religijne czy działania w organizacjach pozarządowych. Osoby z NI mogą też z powodzeniem włączać się jako wolontariusze do różnych akcji społecznych.

Organizacja pracy Koalicji

Koalicji Sojuszników pracuje poprzez:

1. Zgromadzenie ogólne
2. Zespół Koordynacyjny
3. Zespoły zadaniowe

Koalicja Sojuszników spotyka się na zgromadzeniach ogólnych oraz w zespołach zadaniowych. Zespoły zadaniowe podejmują działania związane z przypisanym im przez Koalicję Sojuszników obszarem działania. Wszelkie kwestie wykraczające poza ten zakres są omawiane na spotkaniach Zespołu Koordynacyjnego lub na zgromadzeniach ogólnych.

Bieżącą pracą Koalicji Sojuszników kieruje Zespół Koordynujący w zakresie:

- zwoływania spotkań i ustalania ich przedmiotu oraz tematów
- przyjmowania zgłoszeń utworzenia zespołów zadaniowych
- reprezentowania Koalicji na zewnątrz, w tym aktywnego poszukiwania potencjalnych sojuszników
- monitorowania wdrażania planów Koalicji na rzecz programu „Bezpieczna przyszłość”.

Zespół powołuje koordynatora Koalicji Sojuszników.

Działania Koalicji

Dla osiągnięcia powyższego celu, uczestnicy Koalicji - sojusznicy - podejmują następujące działania:

1. uczestniczą w zgromadzeniach Koalicji i w pracach zespołów zadaniowych

2. wspólnie opracowują, opiniują, promują i wdrażają działania włączające osoby z niepełnosprawnością intelektualną, ich rodziny i opiekunów oraz otoczenie i społeczność lokalną
3. inicjują, tworzą i wzmacniają możliwości samodzielnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną - na miarę indywidualnych możliwości - w ich środowisku sąsiedzkim, lokalnym, w szczególności poprzez pozyskiwanie wolontariuszy do Kręgów wsparcia
4. współtworzą i upowszechniają pozytywny wizerunek osób z niepełnosprawnością intelektualną w ich rolach społecznych i zawodowych, w tym współpracując przy kampaniach społecznych.

Zasady Koalicji

1. Koalicja Sojuszników jest grupą otwartą, to znaczy, że każdy może do niej przystąpić, składając deklarację i akceptując treść niniejszego Porozumienia.
2. Cele działań, kierunki i sposoby pracy Koalicji oraz wszelkie kluczowe decyzje podejmowane są kolektywnie przez ogół uczestników, w drodze jednogłośności.
3. Wyznaczaniu kierunków i podejmowaniu zadań powinna towarzyszyć elastyczność i różnorodność, tak aby Koalicja konsolidowała wiedzę, kapitał i zasoby będące w dyspozycji Sojuszników pochodzących z różnych sektorów.
4. Działania na rzecz programu „Bezpieczna przyszłość” podejmowane w ramach Koalicji powinny być transparentne, dostępne i zrozumiałe dla opinii publicznej.
5. Obecność w Koalicji wymaga od Sojuszników aktywności, w szczególności poprzez udział w zespołach zadaniowych.

Uczestnictwo w Koalicji

Do Koalicji można przystąpić po wypełnieniu deklaracji. Uczestnictwo w Koalicji można zakończyć lub zawiesić w każdej chwili. Uczestnictwo danego Sojusznika może też zostać zawieszona przez większość uczestników na spotkaniu ogólnym w wypadku nie uczestniczenia w spotkaniach i pracach Koalicji lub niestosowania się do zapisów Porozumienia, lub utrudniania prac Koalicji. Wniosek o zawieszenie przedstawia Sojusznikom Zespół Koordynacyjny.

(W niniejszym wzorze Porozumienia można dokonać modyfikacji, będących wynikiem ustaleń inicjatorów i uczestników Koalicji sojuszników w danym środowisku)

DEKLARACJA UCZESTNICTWA

w

Koalicji Sojuszników programu „Bezpieczna Przyszłość”

Zgłaszam/y swój akces do uczestnictwa w realizacji Modelu „Bezpieczna przyszłość” jako koncepcji wsparcia środowiskowego osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w społeczności lokalnej w gminie/powiecie

Deklaruję/emy nasz udział zgodnie z warunkami zawartymi w Porozumieniu.

Imię i nazwisko lub nazwa organizacji/institucji/firmy/grupy osób			
Dane osoby/osób reprezentującej organizację/institucję/firmę/grupę (imię i nazwisko, funkcja)			
Do prac w Koalicji delegujemy osobę/osoby			
Adres do korespondencji			
	kod	miejsowość	ulica
e-mail, strona www			
Telefon : Fax:			

Data i podpis:

.....

Załącznik do Rozdziału 7

PLAN BEZPIECZNEJ PRZYSZŁOŚCI

Ogólny plan działań zabezpieczający osobę na wypadek odejścia rodziców/opiekunów

Wszystkie informacje/dane oraz propozycje/rozwiązania/do planu bezpiecznej przyszłości postulowane przez rodziców/opiekunów są uzgadniane z osobą z niepełnosprawnością intelektualną

dla

(imię nazwisko)

Mieszkanie, dom

Gdzie będzie mieszkał/a osoba z NI w przyszłości, gdy już Ciebie zabraknie?

.....

Czy Twoje plany dotyczące mieszkania Twojego bliskiego są w jakiś sposób skonkretyzowane? Jakie dyspozycje wydałeś w tej sprawie? Kto jest odpowiedzialny za ich realizację? Dlaczego będzie to robił ?

.....

Co możesz zrobić, aby mieć pewność w tej sprawie ?

.....

Kiedy to zrobisz?

.....

Inne, uwagi

.....

Zabezpieczenie finansowe osoby z NI

Jakie będzie źródło utrzymania osoby z NI? Podaj aktualne źródła utrzymania Twojego dziecka oraz prawdopodobne inne możliwości (np. okres przyznania renty)

.....

Co będzie mógł zrobić (lub osoba wspierająca, opiekun prawny) w sytuacji awaryjnej - choroby, konieczności większych zakupów, wyjazdu czy innych okoliczności?

.....

Kto Twoim zdaniem będzie mógł wspierać Twoje dziecko w podejmowaniu decyzji dotyczących:

- zdrowia/choroby, wizyt lekarskich
- konieczności planowania i realizowania zakupów codziennych oraz większych
- konieczności wyjazdu, podróży
- w innych sytuacjach?

.....

Kto będzie dysponował pieniędzmi osoby z NI? Jakie są możliwości osoby z NI w tym zakresie, czy wymaga wsparcia i jak będzie ono wyglądało?

.....

Czy masz zaufanie do osoby, która będzie dysponowała finansami Twojego dziecka?
Co możesz zrobić, żeby to było bezpieczne?

.....

Kto będzie monitorował/nadzorował wydatkowanie środków finansowych osoby z NI?

.....

Inne, uwagi

.....

Jeśli jeszcze nie podjąłeś/ nie podjęłaś żadnych działań Kiedy to zrobisz?

Przyjaciele, bliscy

Jakich przyjaciół ma osoba z NI obecnie? Jak często i w jakich sprawach się z nimi kontaktuje? Jak wyglądają te spotkania?

.....

Opisz krąg osób życzliwych w Waszym otoczeniu.

.....

Jak sądzisz, czy przyjaciele, osoby życzliwe będą wspierać osobę z NI również, gdy Ciebie zabraknie?
Co do których osób masz taką pewność ?

.....

Co możesz zrobić, aby Wasze otoczenie wzbogaciło się o ludzi, na których osoba z NI będzie mogła polegać w przyszłości?

.....

Jeśli jeszcze nie podjąłeś/ nie podjęłaś żadnych działań Kiedy to zrobisz?

.....

Kto może Ci w tym pomóc?

.....

Inne, uwagi

.....

Zabezpieczenie prawne

Jaki jest obecny stan prawny Twojego bliskiego?

.....

Czy zabezpieczyłeś swojego bliskiego pod względem prawnym w sytuacji, w której może podjąć niekorzystne dla siebie decyzje (finansowe, mieszkaniowe)?

.....

Czy wiadomo, kto będzie pomagał w podejmowaniu przyszłych decyzji Twojemu bliskiemu?

.....

Czy masz zgromadzone wszystkie aktualne dokumenty dotyczące Twojego bliskiego?

.....

Jeśli jeszcze nie podjąłeś/ nie podjęłaś żadnych działań Kiedy to zrobisz?

.....

Kto może Ci w tym pomóc?

.....

Inne, uwagi

.....

Obszar zdrowia

Jakie są ważne informacje nt. prowadzonego leczenia czy rehabilitacji?

.....

Czy są zgromadzone wszystkie ważne dokumenty związane ze zdrowiem osoby?

.....

Kontakty do specjalistów, lekarzy?

.....

Uwagi

.....

Inne

Jakie jeszcze ważne aspekty życia osoby z NI Twoim zdaniem powinny być uwzględnione w PLANIE NA BEZPIECZNĄ PRZYSZŁOŚĆ (np. związki partnerskie, kontynuowanie pasji, troska o zwierzęta, praktyki religijne, inne)?

.....

OSOBISTY PLAN NA PRZYSZŁOŚĆ

SFERA	STAN OBECNY	DZIAŁANIE	STAN POŻĄDANY
Zabezpieczenie finansowe			
Bieżące utrzymanie (poziom tego utrzymania w kategoriach: niezbędne - potrzebne - dodatkowe)			
Miejsce zamieszkania			

Osoby odpowiedzialne formalnie za decyzje podejmowane w sprawach osoby z NI			
Osoby wspierające osobę z NI			
Aktywność osoby (edukacja, praca, ośrodek wsparcia)			
Czy istnieje dokument zabezpieczający różne aspekty życia osoby w sytuacji, gdy nie będziesz mógł osobiście sprawować nad nim pieczy (gdzie jest zdeponowany)			
Czy potrzebne są jakieś formy rehabilitacji? Jeśli tak, to jakie i w jaki sposób można je zabezpieczyć po odejściu opiekunów?			

PLAN SKONCENTROWANY NA OSOBIE (PSO)

Plan Skoncentrowany na Osobie to proces, który zakłada określone cele, ma strukturę i jest nastawiony na osiągnięcie zmiany. Ale przy tym powinien być elastyczny i uwzględniać życiowe uwarunkowania, które wpływają często na realizację zamierzeń. No i co najważniejsze PSO nie jest technicznym, eksperckim planowaniem dla planowania, tylko procesem głęboko humanistycznym, opartym na podmiotowości i poszanowaniu autonomii osoby z NI.

1. **PORTRET – WSZYSTKO O MNIE.** Każda osoba jest unikalna, ma swoje doświadczenia, ścieżkę życiową sukcesy i trudności. Poprzez PSO tworzona jest sylwetka w oparciu o mocne strony, potencjały, zainteresowania. Poznajemy osobę w jej społecznych rolach i ważnych życiowych momentach. Dowiadujemy się jakie ma zajęcia, co lubi robić, jakie ma hobby, czy ma przyjaciół i krąg ludzi dookoła. Co ją martwi, czego się obawia? Co ją cieszy i daje radość. Jakie miejsca odwiedza najczęściej i z kim? Jakie ma marzenia ?
2. **POTRZEBNE WSPARCIE.** W tym obszarze poznajemy potrzeby, na które powinniśmy odpowiedzieć. Sfery, które wymagają rozwoju, wzmocnienia. Co jest takiego ważnego w życiu, co osoba chce osiągnąć, zaspokoić, zrobić? Co jej ułatwi osiągnięcie tego, Jakiego wsparcia potrzebuje: ludzi, usług, zasobów materialnych?
3. **PLAN DZIAŁANIA.** Wyznaczane są już konkretne cele i działania, z określeniem czasu niezbędnego, aby osiągnąć zakładane rezultaty.
4. **REALIZACJA I MONITORING.** Wyznaczone cele i zadania są realizowane. Po wyznaczonym czasie osoba z NI wspólnie z zespołem planistycznym ponownie się spotyka, aby omówić postępowanie w realizacji celów ew. następuje korekta lub modyfikacja.

PORTRET – WSZYSTKO O MNIE	
imię Nazwisko	
Obszar / cel	Odpowiedzi
<p>KIM JESTEM (imię, wiek, religia, jak się komunikuję, moja historia)</p> <p>CEL- ustalenie pozytywnego obrazu osoby</p>	
<p>CO POTRAFIĘ (w czym jestem dobry, czego potrzebuje aby osiągnąć sukces - np. pomoce wizualne, z jakich osiągnięć jestem dumny)</p> <p>CEL - ustalenie zainteresowań osoby,</p>	
<p>MOI LUDZIE (kto jest dla mnie ważny, moja rodzina, przyjaciele, czy jestem znany w środowisku lokalnym, jakie role społeczne pełnię np. ciocia, brat, klient w sklepie, artysta, muzyk, z kim lubię spędzać czas)</p> <p>CEL- ustalenie relacji które są ważne dla osoby i które chciałaby rozwijać. Ustalenie kto może pomóc w procesie osiągnięcia celów.</p>	
<p>MOJE MIEJSCA (gdzie chodzę regularnie, gdzie lubię spędzać czas, gdzie nie lubię być, czy są miejsca które lubię, ale rzadko tam chodzę, czy mam swoje ulubione miejsce, zastanów się dlaczego jedne miejsca lubię a inne nie)</p> <p>CEL- ustalenie listy miejsc w których osoba przebywa regularnie i</p>	

<p>nieregularnie i czy można tą listę powiększyć.</p>	
<p>MÓJ TYDZIEŃ (co robię od poniedziałku do piątku, jak spędzam weekend, czy są jakieś ważne zajęcia w których lubię uczestniczyć, programy, które lubię oglądać itp. czy lubię spokój lub czy lubię zmiany?, czy chciałbym coś zmienić?, jak wyglądałby mój wymarzony dzień?, czy jest coś co trzeba by usunąć, aby osoba miała wymarzony dzień?)</p> <p>CEL- zapewnienie konkretnego punktu startowego aby zobaczyć typowy tygodniowy harmonogram i sprawdzić jakie zmiany, jeżeli jakieś są potrzebne można wprowadzić.</p>	
<p>CO LUBIĘ/ CZEGO NIE LUBIĘ (Czym się interesuję, jak lubię spędzać czas, jakie zajęcia mnie ciekawią?, ulubione jedzenie, programy telewizyjne, muzyka, czego nie lubię, próbowanie nowych aktywności aby sprawdzić co osoba lubi)</p> <p>CEL- ustalenie zakresu rzeczy które osoba lubi. Te informacje mogą pomóc w wyborach nowych aktywności.</p>	
<p>CO JEST DLA MNIE WAŻNE (co jest teraz dla mnie ważne, co jest ważne w mojej codzienności, jacy ludzie są dla mnie ważni, ważne miejsca, ważne rzeczy, ważne czynności, zajęcia, wspomnienia, jakie są moje ambicje)</p> <p>CEL- ustalenie tego co jest naprawdę ważne dla osoby, wspomaganie procesu kreatywnego myślenia dookoła nowych celów, planów, doświadczeń</p>	

POTRZEBY I WSPARCIE

Kolejny krok to rozmowa w jakich obszarach potrzebne jest wsparcie i jakie są potrzeby. Poniżej są podpowiedzi związane z różnymi obszarami życia, które mają służyć do poprowadzenia dyskusji co do potrzeb oraz koniecznego wsparcia związanego z kształtowaniem dobrego życia osoby w społeczności lokalnej. Jest to otwarty katalog podpowiedzi z możliwością rozwijania różnych pytań czy wątków.

Samodzielność

W zakresie poruszania się (chodzenie, poruszanie się po mieście, orientacja w przestrzeni, korzystanie ze środków komunikacji miejskiej)

.....

W zakresie czynności toaletowych

.....

W zakresie przyjmowania pokarmów, jedzenia

.....

W zakresie dbałości o zdrowie

.....

W zakresie podejmowania samodzielnych decyzji

.....

Inne, uwagi

.....

Czynności życia codziennego:

Zakupy, rozumienie wartości pieniędzy, liczenie pieniędzy

.....

Sprzątanie, pranie, przygotowywanie posiłków

.....

Czytanie, Pisanie, podpisywanie się, rozumienie słowa pisanego

.....

Załatwianie spraw w urzędach

.....
Zarządzanie pieniędzmi, dokonywanie opłat bankowych, wypłaty z bankomatu

.....
Umówienie wizyty lekarskiej

.....
Inne, uwagi

.....
Dbanie o swoje zdrowie

Zdrowy tryb życia, odżywianie,

.....
Potrzeba rehabilitacji lub stałego kontaktu z lekarzem

.....
Inne, uwagi

.....
Samodzielne rozumienie, komunikowanie się

W zakresie komunikowania się, porozumiewania, sygnalizowania swoich potrzeb

.....
Szczególnego rodzaju komunikowania się? Jeśli tak to jakiego?

.....
Inne, uwagi

.....
Zdolność do podejmowania samodzielnych decyzji

Oddziaływanie na decyzje dotyczące ważnych/codziennych spraw

.....
Podejmowania decyzji i komunikowanie swojej decyzji otoczeniu

Relacje z innymi ludźmi

Nawiązywanie relacji z innymi ludźmi

.....

Posiadanie kolegów, przyjaciół z którymi można spędzać czas

.....

Utrzymywanie i kształtowanie długotrwałych relacji społecznych

.....

Inne, uwagi

.....

Uczestnictwo w życiu społeczności

Pełnienie ważnych ról społecznych w społeczności lokalnej, bycie szanowanym w społeczności

.....

Uczestnictwo w życiu społeczności i (m.in. bycie wolontariuszem, korzystanie z oferty społeczno – kulturalno – sportowej)

.....

Rozwój zainteresowań i włączenie się w różne grupy społeczne

.....

Możliwość podjęcia pracy

.....

Inne

.....

WSPÓLNE WYZNACZANIE CELÓW

Po zrobieniu portretu oraz przeanalizowaniu potrzeb, osoba i zespół planistyczny przystępuje do wyznaczania celów rozwojowych. Odbywa się to w czasie spotkań planistycznych gdzie wspólnie podejmowane są decyzje w oparciu o mocne strony, zainteresowania oraz potrzeby osoby - jakie cele będą w przyszłości zrealizowane.

Celem może być:

- włączenie się w zajęcia lokalnego domu kultury i rozwój zainteresowań
- nauczenie się obsługi pralki
- poszerzenie relacji społecznych i zdobycie przyjaciół
- znalezienie pracy

Wyznaczane są cele oraz planowane działania które powinny być podjęte w kierunku realizacji celów. Czyli co zostanie zrobione, w jakim czasie i kto może w tym pomóc. W tym kroku powinno się również pomyśleć jakie są możliwości wsparciowo – edukacyjne np. warsztaty, treningi pomocne w realizacji celów.

REALIZACJA I MONITORING

Proces PSO to nie jednorazowe wydarzenie to stała współpraca poprzez wspieranie osoby z NI w planowaniu swojej przyszłości, realizacji zamierzeń oraz dążenie do udanego życia. To cykliczne spotkania osoby z NI i jej zespołu planistycznego oraz wspólna dyskusja co się udało, co powinno się zmienić, usprawnić. To rzeczywista zmiana w życiu osoby w oparciu o ideę podmiotowości (empowermentu) i włączenia w życie społeczności.

Ten etap polega na krytycznym zbadaniu dwóch obszarów:

- Procesu w którym zespół, facylitator i osoba pracują wspólnie.
- Wyników i zadań które były wyznaczone podczas planowania konstruktywnych zadań.

Można zadać sobie takie pytania jak:

1. Czy to działanie pomogło nam osiągnąć założony cel?
2. Czy wszyscy byli dobrze poinformowani?
3. Czy grupa i jednostki dobrze współpracują?
4. Co nam wyszło dobrze podczas procesu?
5. Nad czym możemy popracować, co usprawnić?

Załącznik do Rozdziału 8

Koncepcja strony www oraz narzędzia do pracy w Kręgach wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną

Strona internetowa (robocza nazwa: kregiwsparcia.pl) będzie pełnić szereg różnych funkcji, w tym przede wszystkim funkcję edukacyjno-informacyjno-promocyjną. Poświęcona będzie koncepcji środowiskowego wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną, pionierskiemu w Polsce rozwiązaniu. Zaprezentuje genezę tej koncepcji, zrealizowane dotychczas pilotażowe działania. Dla większości użytkowników strony będzie to prawdopodobnie pierwsze zetknięcie z tą ideą. Adresatami strony będą w szczególności: rodziny osób z niepełnosprawnością intelektualną, przedstawiciele instytucji, organizacji wspierających, placówek dla osób z NI; lokalni sojusznicy – pracownicy socjalni, asystenci osób niepełnosprawnych, wolontariusze, sąsiedzi, specjaliści – psycholodzy, pedagodzy, lekarze; przedstawiciele władz lokalnych – sojusznicy, partnerzy projektu oraz osoby z niepełnosprawnością. Dla rodzin strona będzie pełnić rolę edukacyjną, wprowadzającą w temat (koncepcja kręgów wsparcia, budowanie bezpiecznej przyszłości osób z NI jeszcze za życia jej rodziców). Poprzez prezentowanie dobrych przykładów i doświadczeń innych rodzin strona będzie miała też rolę wspierającą. Dla osób działających w kręgach – rolę informacyjną i platformy wymiany doświadczeń. Celem strony będzie także promowanie projektu, jego rozpowszechnianie. Bardzo istotną zadaniem strony będzie rozpowszechnienie nie tylko samej idei kręgów, ale wokół niej koncepcji środowiskowego wsparcia osób z NI w oparciu o lokalne zasoby danego miasta, gminy, wsi; koncepcji sojuszu lokalnych instytucji i osób z bliskiego środowiska osób z NI. Dodatkowe funkcjonalności strony (sprofilowane indywidualnie narzędzie) pozwolą na szybką wymianę informacji, komunikację pomiędzy osobami z Ni i członkami kręgu oraz koordynację działań kręgów.

Strona kregiwsparcia.pl zostanie dostosowana do standardu WCAG 2.0 wg Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych.

W szczególności strona będzie zrozumiała, czytelna również dla osób z niepełnosprawnością, w tym z niepełnosprawnością intelektualną. Układ wizualny strony będzie klarowny, a treści na stronie będą możliwe do łatwego odczytania. Strona będzie funkcjonalna, prosta w nawigacji – umożliwi użytkownikowi łatwe, logiczne i zrozumiałe nawigowanie.

Główne pola na stronie www – zawartość strony

Koncepcja Kręgów wsparcia

- Dane liczbowe dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce zebrane na podstawie ogólnodostępnych badań w Polsce.
- Idea Kręgów wsparcia w skrócie – misja środowiskowego wsparcia. Jak zbudować dobry krąg wsparcia? Jakie są cele kręgu? Koncepcja budowania bezpiecznej przyszłości poprzez tworzenie kręgów, wywodząca się z doświadczeń kanadyjskiej organizacji PLAN oraz polskich wstępnych doświadczeń projektu „Kręgi wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną” realizowanych w 2015 roku w Warszawie przez 5 organizacji/podmiotów.
- Przykładowy model kręgu wsparcia przedstawiony wizualnie - graficznie, multimedialnie. Wyszczególnione zostaną role poszczególnych osób (bliscy, rodzina oraz otoczenie zewnętrzne – instytucji, sojuszników w budowaniu kręgów wsparcia.
- Inspiracje kanadyjskie – wybrane fragmenty poradnika „Bezpieczeństwo i ochrona. Sześć kroków do udanego życia osób z niepełnosprawnością intelektualną” wydany w 2015 roku na zakończenie projektu „Kręgi wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną”.

Model „Bezpieczna przyszłość”

- Opis, zasięg modelu – przedstawienie realizowanego projektu realizowanego przez 9 podmiotów w Polsce. Główne cele, założenia projektu. Kluczowe idee.
- Środowiskowa usługa społeczna – przedstawienie trzonu koncepcji kręgów wsparcia. Jak zbudować krąg wsparcia? Z kogo składa się krąg wsparcia? Jaki jest cel powstania kręgu wsparcia? Idea budowania planu na przyszłość i zabezpieczenia dalszego życia osoby z niepełnosprawnością po śmierci rodziców.
- Partnerzy projektu, operatorzy lokalni. Wizytówki organizacji, samorządów współpracujących jako sojusznicy, partnerzy projektu. Przedstawienie koalicji lokalnej w każdym z miejsc, gdzie Model będzie realizowany.
- Dobre przykłady, opisy kręgów wsparcia. Historie rodzin, które biorą udział w projekcie. Wywiady, zdjęcia, filmy. Opisy działań kręgu przez jego realizatorów.
- Filmy prezentujące osoby wspierające przez kręgi wsparcia oraz ich rodziny.

Dla rodzin

- Poradnik ABC – w kierunku udanego życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przedstawienie rozdziałów opracowanego w ramach Modelu poradnika i stała jego aktualizacja. Poradnik przedstawia stan wiedzy (w danym momencie) o dostępnych w Polsce rozwiązaniach, przepisach, usługach społecznych i zdrowotnych dla osób z niepełnosprawnością. Pogłębia, poszerza, porządkuje dostępne informacje, przedstawiając je w jednym miejscu. Ułatwia dostęp do informacji dla rodzin.
- Przykładowe historie rodzin biorących udział w projekcie. Rodziny będą mogły podzielić się swoimi doświadczeniami, refleksjami, sukcesami i trudnościami z procesu budowania kręgu wsparcia.
- Galeria zdjęć rejestrujących aktualne wydarzenia, pracę kręgów.

Dla wolontariuszy - podstawowe informacje

- Zaangażuj się! Jak do nas dołączyć? Chcesz się zaangażować osobiście, pomagać osobie potrzebującej wsparcia? Podstawowe informacje dla wolontariuszy – osób chcących się zaangażować w budowanie kręgu wsparcia. Informacje organizacyjne, wymagania prawne.
- Interaktywna mapa kraju prezentująca miejsca gdzie działają kręgi. Dane liczbowe dotyczące kręgów. Po kliknięciu w danym punkt/miasto na mapie pojawi się wizytówka miejsca, kontakty do osób odpowiedzialnych za projekt oraz zaangażowane jednostki samorządowe, partnerzy lokalni.

Dla realizatorów

- Platforma wymiany doświadczeń, gdzie osoby zaangażowane w projekt będą mogły wymienić swoje opinie, refleksje.
- Narzędzia do pracy z rodzinami: plan na przyszłość i inne ogólnodostępne dokumenty.
- Szkolenia, seminaria – kalendarium szkoleń, spotkań wspierających, seminariów.

Aktualności

- Wydarzenia związane z realizacją projektu – prezentacja materiały zdjęciowe, filmy, wywiady.

Dla mediów

- Podstawowe informacje o projekcie
- Kampania społeczna. Opis kampanii społecznej, jej założeń. Wirtualna wizytówka kampanii – baner, grafika wizualizująca kampanię.
- Pisali o nas – artykuły na temat realizowanego projektu i koncepcji kręgów wsparcia.

Kontakt

- Kontakt do poszczególnych operatorów projektu i osób odpowiedzialnych za jego realizację na poziomie centralnym.
- Kontakt do administratora strony – formularz zgłaszania uwag.

W związku z tym, że budowanie kręgów wsparcia jest procesem dynamicznym, przewidujemy i zakładamy w naszym Modelu, że zmieniać się również będzie zawartość strony internetowej. Mierzona będzie popularność poszczególnych artykułów i ogólnie całej strony, a w reakcji na zainteresowanie użytkowników rozbudowywane będą zakładki, działy. Strona będzie redagowana i odpowiednio do potrzeb modyfikowana. Przedstawiona wyżej koncepcja jest koncepcją wstępną.

Twój krąg wsparcia - narzędzie do komunikowania się i wymiany informacji w kręgu. Funkcja dostępna po zalogowaniu.

Narzędzie do pracy w kręgach wsparcia

Twój Krąg wsparcia online

Strona internetowa, oprócz treści przedstawionych powyżej, zawierać będzie funkcjonalności portalu społecznościowego – narzędzie do pracy w kręgach wsparcia. Po zalogowaniu i kliknięciu na ikonę „Twój krąg wsparcia” (czyli poprzez Interface użytkownika) umożliwi szybszą komunikację, lepszą organizację i koordynację pomocy dla osób z NI. Wszystkie zainteresowane osoby będą się wzajemnie „widziały” w jednym miejscu i komunikowały ze sobą. Rozwiązanie to będzie funkcjonowało wraz z aplikacją dostępną na urządzenia mobilne (tablet, smartfon).

Cele proponowanego rozwiązania:

Narzędzie to ułatwi:

- dostęp do sprofilowanej indywidualnie informacji;
- dzielenie się informacjami osób z różnych środowisk (sieć nieformalna osób bliskich osób z NI, wolontariusze, inne osoby z Kręgu);
- koordynację działań Kręgu;
- komunikację pomiędzy osobami niepełnosprawnymi a wspierającymi;
- szybki dostęp do informacji na temat osoby z NI.

Dostępne funkcje:

- Forum internetowe zapewniające możliwość koordynowania działań;
- Czat i audiowizualny komunikator umożliwiający szybką wzajemną komunikację;
- Osobiste profile każdego wspierającego jak i osób z NI, zbudowane w oparciu o intuicyjny i dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych interface (UI), zapewniający dostęp do następujących funkcjonalności:
 - * **osobie z niepełnosprawnością:**
 - przegląd osób zaangażowanych w jej krąg wsparcia;
 - interaktywny kalendarz umożliwiający oznaczenie np. wizyty u specjalisty;
 - możliwość dzielenia się z innymi użytkownikami portalu swoimi zdjęciami, opiniami i przemyśleniami;
 - dostęp do indywidualnych dokumentów (np. program zajęć);
 - możliwość szybkiej komunikacji z osobą wspierającą (wbudowany czat).
 - * **pozostałym użytkownikom, członkom kręgu wsparcia:**
 - szybki dostęp do bazy wiedzy na temat każdej osoby z NI objętej wsparciem;
 - szybki wgląd w aktywności osoby z NI wraz z możliwością szybkiej komunikacji (wbudowany czat).

Dostęp do informacji prywatnych, dotyczących konkretnej osoby będzie bezpieczny, możliwy tylko po zalogowaniu. Strona/narzędzie będzie skonstruowana w sposób przejrzysty i prosty, żeby mogła z niej bezpiecznie korzystać również większość osób z niepełnosprawnością.

Po zalogowaniu się uprawniony użytkownik strony będzie mógł na przykład:

- ✓ prywatnie komunikować się z innymi osobami: rodziną, przyjaciółmi, osobami wspierającymi w swoich osobistych sprawach albo w sprawach osoby, którą wspierają;
- ✓ zaplanować spotkania, wizyty, wydarzenia/uroczystości/wyjazdy umieszczając je w kalendarzu;
- ✓ poprosić o pomoc, kiedy zajdzie taka potrzeba;
- ✓ podzielić się informacjami, historiami, zdjęciami, filmami z różnych wydarzeń/uroczystości;
- ✓ aktualizować najważniejsze wydarzenia;
- ✓ bezpiecznie przechować dokumenty typu: plan diety, informacje o alergiach, koniecznych lekach, program wsparcia, dokumenty finansowe, osobiste - wszystko w jednym miejscu.

Niektóre informacje będą ogólnodostępne, inne - dostępne tylko dla danego użytkownika. Dostępne będą wizytówki osób wspierających, współpracujących w Kręgu.

Demonstracyjny profil użytkownika przedstawiamy w formie graficznej. Jest to projekt wstępny, który podlegać będzie jeszcze ocenie w trakcie tworzenia i modyfikacji. Pokazuje kierunek, w jakim iść będzie koncepcja narzędzi Internetowych w Modelu .

Załącznik do Rozdziału 8

Regulacje prawne dotyczące świadczenia pracy przez wolontariuszy oraz porozumienie z wolontariuszem

Jakkolwiek każda praca wolontariuszy to bez wątpienia akt ich dobrej woli i chęć bezinteresownego służenia pomocą innym, nie można lekceważyć regulacji prawnych, które tę pomoc porządkują. Przepisy o polskim wolontariacie są w zgodnej opinii praktyków dobrze opracowane i odnoszą się do najistotniejszych zagadnień. Podstawowym aktem prawnym jest Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873 ze zm.). Do 2003 roku regulacje prawne w zakresie wolontariatu w Polsce praktycznie nie istniały. Po wejściu w życie w czerwcu 2003 roku powyższej ustawy kwestie te zostały w sposób rozsądny zdefiniowane i opisane.

Dzięki ustawie uporządkowano podstawowe kwestie, które określają, kto i gdzie może być wolontariuszem, obowiązki względem wolontariusza oraz jego prawa. Spora część osób na co dzień współpracująca z wolontariuszami zadaje sobie pytanie: czy prawo regulujące działalność wolontariuszy jest potrzebne, czy nie zabija ono spontaniczności, swoistego romantyzmu w działaniach wolontariuszy. Naszym zdaniem nie.

Krótki i zwięzły rozdział III ustawy o wolontariacie w sposób precyzyjny i ze swoistym wyczuciem reguluje te kwestie. W kilku artykułach określa podstawowe obowiązki względem ochotników, definiuje osobę wolontariusza, precyzuje obszary, w których mogą być angażowani, jednym słowem - porządkuje wolontariat, który przybiera w Polsce coraz popularniejszą formę aktywności obywatelskiej. Jakże zatem uprawnienia nabyli wolontariusze po uchwaleniu ustawy?

Ubezpieczenia wolontariuszy

Z chwilą wejścia w życie Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na korzystających ze świadczeń wolontariuszy nałożony został obowiązek zapewnienia im stosownego ubezpieczenia. Ustawa wskazuje na obowiązek zapewnienia ochotnikowi polisy ubezpieczeniowej od następstw nieszczęśliwych wypadków oraz określa zasady, według których można (uwaga: ale nie ma obowiązku!) opłacać składki na ubezpieczenie zdrowotne. Warto również zadbać o ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (OC). Dzięki niemu organizacja chroniona będzie od odpowiedzialności finansowej w sytuacji, kiedy jej wolontariusz spowoduje szkodę (zniszczy mienie, podopieczny będący pod jego opieką dozna uszczerbku na zdrowiu itp.).

- [Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków \(NNW\)](#)

Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków wolontariuszy organizacja obowiązana jest pokrywać w sytuacji, kiedy umowa (porozumienie) z wolontariuszem została

zawarta na czas krótszy niż 30 dni. W takim wypadku organizacja musi wykupić dla swoich wolontariuszy ubezpieczenie NNW w wybranej firmie ubezpieczeniowej.

Jeżeli zaś porozumienie z wolontariuszem zawarte jest na czas przekraczający 30 dni, to wolontariusz objęty zostaje ubezpieczeniem następstw nieszczęśliwych wypadków na mocy znowelizowanej w 2010 roku Ustawy z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków i chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach. Nowelizacja tej ustawy sprawiła, że ubezpieczenie NNW w tej sytuacji gwarantuje państwo poprzez swoje wyspecjalizowane organy, czyli Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS).

- **Co zatem w razie wypadku?**

W myśl zapisów ustawy, wolontariusz musi być objęty ubezpieczeniem następstw nieszczęśliwych wypadków bez względu na charakter i miejsce wykonywanych świadczeń. Wolontariuszowi, który wykonuje świadczenia przez okres dłuższy niż 30 dni przysługuje zaopatrzenie z tytułu wypadku przy wykonywaniu świadczeń na podstawie art. 2 ust. 12 Ustawy o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach. Oznacza to, że po 30 dniu współpracy z wolontariuszem „opiekę” nad nim w zakresie ochrony ubezpieczeniowej dotyczącej nieszczęśliwych wypadków sprawuje państwo (za pośrednictwem ZUS).

Na jakiej zatem podstawie ZUS wie, że w sytuacji wypadku obowiązany jest do określonych świadczeń w stosunku do wolontariusza? Otóż w sytuacji, kiedy wolontariusz ulegnie wypadkowi, korzystający obowiązany jest: wypełnić kartę wypadkową, udać się do lekarza celem określenia zakresu uszkodzenia ciała wolontariusza i otrzymania zaświadczenia lekarskiego, przygotować kopię zawartego porozumienia o współpracy z wolontariuszem. Po skompletowaniu tych dokumentów, należy je przesać do właściwego dla siedziby swojej organizacji oddziału ZUS. Na tej podstawie rozpoczyna on procedurę odszkodowawczą. Procedura ta potwierdza, że nie ma obowiązku wcześniejszego zgłaszania do ZUS faktu rozpoczęcia współpracy z wolontariuszem, a tym samym zgłaszania go do ubezpieczenia. Zgłoszenie to ma miejsce dopiero po wystąpieniu wypadku według zasad opisanych powyżej.

Bardzo ważnym elementem tej procedury po zaistniałym wypadku jest wizyta u lekarza, który wyda stosowne zaświadczenie, że wolontariusz uległ wypadkowi i w jakim zakresie. Ta procedura obowiązuje w sytuacji, kiedy współpraca z wolontariuszem trwa dłużej niż 30 dni i przysługuje mu z tego tytułu zaopatrzenie wypadkowe z budżetu państwa (w praktyce sprawę rozpatruje i odszkodowanie wypłaca ZUS).

W sytuacji, kiedy współpraca z ochotnikiem trwa krócej niż 30 dni, pamiętajmy, że mamy obowiązek wykupić mu polisę ubezpieczenia NNW w towarzystwie ubezpieczeniowym. Procedury postępowania i ubiegania się o odszkodowanie z tytułu wypadku określają w tym przypadku warunki zawarte w danej polisie.

- **Ubezpieczenie zdrowotne**

Ustawa o wolontariacie stwarza możliwość opłacania wolontariuszowi składki ubezpieczenia zdrowotnego w ramach ubezpieczenia w Narodowym Funduszu Zdrowia. Jest to zapis, który budzi wiele obaw i sprawia, że organizacje pozarządowe i placówki publiczne

podają w wątpliwość sens współpracy z wolontariuszami. Bardzo często korzystający, po pobieżnym przeczytaniu ustawy, gotowi są zrezygnować ze współpracy z ochotnikami w obawie przed obowiązkiem opłacania składek na ubezpieczenie zdrowotne wolontariusza. Nic bardziej mylnego. Ustawa daje taką możliwość, lecz nie obowiązuje do tego. Istotne jest ponadto, że z takiej możliwości można skorzystać w stosunku do wolontariusza, który nie ma prawa do ubezpieczenia zdrowotnego z innego tytułu. Określają to szczegółowo przepisy wprowadzające ustawę, w tym przypadku - znowelizowana ustawa o ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia. W praktyce, większość osób podejmujących się wolontariatu ma składki zdrowotne odprowadzane lub zapewnione, np. studenci, uczniowie, emeryci, renciści, osoby związane stosunkiem pracy.

Jeśli korzystający zdecyduje się opłacać składkę ubezpieczenia zdrowotnego, to jej wysokość wynosi 8,5% minimalnego wynagrodzenia (w 2017 roku: 170 zł miesięcznie).

- **Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (OC)**

Chociaż przepisy ustawy nie nakazują ubezpieczania wolontariuszy w zakresie odpowiedzialności cywilnej, to warto nad wykupieniem takiej polisy się zastanowić. Polisa OC chroni bowiem korzystającego przed roszczeniami osób lub placówek na rzecz, których świadczył pomoc wolontariusz. Jeśli np. wolontariusz wyrządzi szkodę: zniszczy komputer, wybije szybę, pod jego opieką dziecko spadnie z huśtawki, organizacja korzystająca z jego pomocy jest chroniona polisą OC i wszelkie roszczenia finansowe kierowane są do towarzystwa ubezpieczeniowego, które tę polisę wystawiło.

Umowa wolontariacka

Obowiązujące przepisy ustawy wymagają od korzystających ze świadczeń wolontariusza, aby zawarli z nim porozumienie o współpracy w zakresie powierzonych mu zadań. W sytuacji, kiedy okres współpracy wolontariusza z placówką jest dłuższy niż 30 dni, porozumienie takie musimy sformułować i zawrzeć na piśmie. Jeżeli okres współpracy jest krótszy niż 30 dni i dotyczy np. organizacji festynu, zbiórki żywności, zabawy choinkowej - porozumienie takie może mieć formę ustną. Warto również pamiętać, że jeżeli wolontariusz wyrazi życzenie, aby zawrzeć z nim porozumienie na piśmie pomimo krótszego czasu pracy niż 30 dni, to mamy obowiązek, aby takie porozumienie z wolontariuszem podpisać.

Pamiętajmy, zawierając porozumienie z wolontariuszem nie podpisujemy z nim umowy o pracę. Porozumienie o współpracy jest umową cywilną i określa sposób oraz warunki jej realizacji.

Porozumienie powinno zawierać następujące elementy:

- zakres, sposób i czas wykonywania świadczeń,
- wskazanie możliwości rozwiązania porozumienia,
- jeżeli jest to niezbędne (wynika z innych przepisów lub specyfiki świadczeń), określenie konieczności wykonywania świadczeń osobiście.

Szczególny charakter każdej organizacji i placówki korzystającej z pomocy ochotników, wymagać będzie dostosowania treści porozumienia do tych właśnie specyficznych warunków.

Obowiązki organizacji względem wolontariuszy

Sporo nieporozumień wywołuje zapis ustawy, w którym określony jest obowiązek korzystającego, który musi poinformować wolontariusza o bezpiecznych i higienicznych warunkach wykonywania świadczeń. Często na myśl przychodzi szkolenie BHP, które przechodzą pracownicy i obawa, że taki sam obowiązek mamy względem ochotnika. Powoduje to, że placówki powątpiewają w sens współpracy z wolontariuszem, ponieważ znów przed oczami staje im kolejny wydatek, który muszą ponieść, aby przygotować wolontariusza do pracy. I tu po raz kolejny warto przypomnieć, że wolontariusz nie jest pracownikiem i nie obowiązują go przepisy, jakie stosowane są do osób związanych stosunkiem pracy. Tak jest i w tym przypadku.

Nie musimy zagwarantować wolontariuszowi szkolenia BHP. Powinniśmy natomiast poinformować go o bezpiecznych i higienicznych warunkach wykonywania świadczeń. Co to znaczy w praktyce i jak rozumieć termin „poinformować”? Otóż w praktyce poinformować o tym może osoba, która przeszła takie szkolenie (pracownik) lub osoba kierująca placówką lub organizacją. Osoby te z racji pełnionych funkcji musiały stosownie szkolenia BHP odbyć i uzyskać odpowiednie zaświadczenia.

Obowiązek informowania o bezpiecznych i higienicznych warunkach wykonywania świadczeń był w różny sposób interpretowany przez Państwową Inspekcję Pracy (PIP), która stała na stanowisku, że wolontariuszowi należy zapewnić klasyczne szkolenie z zakresu BHP. Na tym tle dochodziło do wielu nieporozumień między korzystającymi z pomocy wolontariuszy, a kontrolującymi ich działalność inspektorami PIP. Ostatecznie stanowisko Inspekcji zostało wyrażone w dokumencie przygotowanym przez Radę Ochrony Pracy przy Sejmie RP i potwierdza ono jednoznacznie, że korzystający ma obowiązek poinformować wolontariusza w jakiegokolwiek zrozumiałej formie o bezpiecznych i higienicznych warunkach wykonywania świadczeń, a nie ma obowiązku organizowania w tym celu klasycznego szkolenia BHP. Większości organizacji i placówek angażujących wolontariuszy nie stać na ponoszenie takich kosztów.

Sposób i forma przekazania tych informacji nie jest określona żadnymi przepisami. W praktyce może to być rozmowa z wolontariuszem, spotkanie z grupą wolontariuszy rozpoczynających pracę w organizacji, można wykorzystać pokaz slajdów, wręczyć ulotki opisujące zasady obowiązujące w danej placówce. Warto zadbać, aby w porozumieniu o współpracy, które podpisujemy z wolontariuszem, znalazł się zapis potwierdzający ten fakt.

Oczywiście, poza poinformowaniem wolontariusza o bezpiecznych i higienicznych warunkach, mamy też obowiązek je zapewnić.

Koszty świadczeń wykonywanych przez ochotników

Często zdarza się, że organizacja współpracuje z bardzo oddanymi i wartościowymi wolontariuszami. Chce w pewnym sensie wynagrodzić ich poświęcenie i czas, jaki oferują. Bardzo często z określonymi wolontariuszami związane są plany na przyszłość, powierzanie coraz to nowych zadań, bardziej ambitnych. Organizacja inwestuje w wolontariuszy, finansuje im szkolenia, kursy specjalistyczne, badania lekarskie, wysyła na spotkania, konferencje. Są to koszty, które mogą być ujęte w księgowości podmiotów angażujących wolontariuszy.

Na podstawie ustawy o wolontariacie - można i należy księgować koszty związane z działalnością ochotników. Na przykład obowiązek zapewnienia wolontariuszowi środków ochrony indywidualnej powoduje, że pociąga on za sobą określone koszty - zakup fartucha ochronnego, środków czystości itp. Są to wydatki, które księguje się jako koszty prowadzonej działalności.

Czy wolontariusz może otrzymać zwrot kosztów?

Ustawa o wolontariacie wskazuje na możliwość zwrotu wolontariuszowi kosztów określonych w porozumieniu, jakie poniósł on w związku z wykonywaniem świadczeń. Ważne! Ustawa daje taką możliwość, ale nie obliguje do tego. Nie znaczy to, że nie warto o nich myśleć i nie dbać o to, aby zwracać je wolontariuszowi, jeśli mamy takie możliwości. W praktyce do najczęściej spotykanych kosztów, jakie zwraca się wolontariuszowi należą koszty przejazdów środkami komunikacji miejskiej, rozmów telefonicznych z prywatnego telefonu (na podstawie billingu).

Co po zakończeniu współpracy - zaświadczenie, opinia

Korzystający ze świadczeń wolontariusza ma na jego życzenie obowiązek wystawienia stosownego zaświadczenia o zakresie i formie współpracy. Zaświadczenie to, to nic innego jak swoiste referencje, które później wolontariusz może dołączyć do dokumentów aplikacyjnych ubiegając się np. o przyjęcie na studia czy do pracy.

Również w czasie wykonywania świadczeń wolontariusz może poprosić o zaświadczenie i/lub opinię o swojej pracy. W tym wypadku również organizacja/placówka korzystająca z jego pomocy taki dokument zobligowana jest wystawić.

Uwaga:

Jeśli wolontariusz jest niepełnoletni, porozumienie zawierane jest z jego opiekunem prawnym.

POROZUMIENIE O WYKONYWANIU ŚWIADCZEŃ WOLONTARYSTYCZNYCH

W dniu w, pomiędzy
z siedzibą w przy ulicy,
reprezentowaną/ym przez
zwaną/ym w dalszej części **Korzystającym**,

a

Panią/Panem (imię, nazwisko, data urodzenia, adres zamieszkania)
.....

zwaną/ym dalej **Wolontariuszem**,

zostało zawarte porozumienie następującej treści:

1. Korzystający i Wolontariusz zawierają porozumienie o współpracy w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich najbliższych w ramach projektu „Bezpieczna przyszłość. Wsparcie środowiskowe osób z niepełnosprawnością intelektualną”.
2. Wolontariusz zobowiązuje się do wykonania w ramach porozumienia następujących świadczeń:
.....
.....
3. Rozpoczęcie wykonania świadczeń strony ustalają na dzień r.,
a zakończenie do dnia r.
4. Strony zgodnie ustalają, że porozumienie niniejsze obejmuje świadczenie o charakterze wolontarystycznym, które jest bezpłatne.
5. Korzystający poinformował Wolontariusza o zasadach bezpieczeństwa i higieny wykonywania świadczeń oraz takie warunki zapewnia.
6. Wolontariuszowi przysługuje zaopatrzenie z tytułu wypadku przy wykonywaniu świadczenia wymienionego w pkt 2 Porozumienia, na zasadach wynikających z odrębnych przepisów.
7. Wolontariusz zobowiązuje się do wykonania świadczenia osobiście.

8. Wolontariusz zobowiązuje się do zachowania w tajemnicy wszelkich informacji na temat sytuacji zdrowotnej i ekonomicznej osób, na rzecz których będzie wykonywał świadczenia w ramach Porozumienia.
9. Wolontariusz został poinformowany o przysługujących mu prawach i obowiązkach.
10. Wolontariusz upoważnia Korzystającego, bez jakiegokolwiek rekompensaty, do używania i udzielania w celach niekomercyjnych, bezterminowej licencji swojego wizerunku, nazwiska, głosu, słów do nagrań telewizyjnych, radiowych, dla potrzeb filmu, prasy lub nagrań dla innych mediów i w każdej innej formie, dla celów promocji i propagowania celów i działalności Korzystającego, zarówno podczas wykonywania świadczeń, o których mowa w pkt.2, jak i w dowolnym czasie po ich zakończeniu.
11. Porozumienie może być wypowiedziane przez każdą ze stron w terminie 7 dni.
12. W sprawach nie uregulowanych Porozumieniem zastosowanie mają przepisy Kodeksu Cywilnego oraz Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.
13. Wszelkie zmiany w treści porozumienia wymagają formy pisemnej pod rygorem nieważności.
14. Porozumienie sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

KORZYSTAJĄCY

WOLONTARIUSZ

Wyrażam zgodę na wykorzystywanie moich danych osobowych w ramach działalności prowadzonej przezz siedzibą w przy ul....., zgodnie z ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jednolity: Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 ze zm.). Jednocześnie oświadczam, że zostałem/zostałam poinformowany/poinformowana o przysługującym mi prawie dostępu do treści tych danych oraz możliwości ich poprawiania. Niniejsza zgoda ma charakter dobrowolny.

.....

Załącznik do Rozdziału 10

Szkolenia przewidywane w ramach edukacyjnej części wdrażania Modelu „Bezpieczna przyszłość”: tematyka, odbiorcy, czas trwania oraz konspekty zajęć

	TYTUŁ I TREŚĆ	ODBIORCY	CZAS
1. SZKOLENIA NA POZIOMIE CENTRALNYM			
1.1	TWORZENIE KRĘGU WSPARCIA I PRACA Z WOLONTARIUSZAMI Szkolenie będzie przygotowywało do stworzenia Kręgu wsparcia osoby wspierające, wolontariuszy dla poszczególnej osoby z NI. Jakie są korzyści z tworzenia kręgu, gdzie i jak szukać uczestników kręgu, zasady wspólnej pracy, przepisy prawne i konieczna dokumentacja dla wolontariusza, wypracowanie praw i obowiązków zarówno uczestników kręgu, wolontariuszy, jak i rodziny.	Specjaliści ds. kręgów wsparcia, osoby wspomagające	3 dni 20 g.
1.2	MAPOWANIE ŚRODOWISKA LOKALNEGO I TWORZENIE KOALICJI SOJUSZNIKÓW Szkolenie będzie przygotowywało do odkrywania lokalnych zasobów i potencjałów. Jakie są możliwości dla rodzin i osób z NI w społeczności lokalnej? Tworzenie koalicji sojuszników (partnerów) wokół tworzenia środowiskowego wsparcia osób z NI i ich rodzin: wybór, pozyskanie, wspólne cele, reguły współpracy, porozumienie.	Specjaliści ds. kręgów wsparcia, osoby wspomagające	2 dni 12 g.
1.3	PRACA Z RODZINĄ I TWORZENIE PLANU NA PRZYSZŁOŚĆ. IDEA I ZASADY PRACY W KRĘGU WSPARCIA Szkolenie będzie przygotowywało do pracy z rodzinami w Modelu „Bezpieczna Przyszłość”, w tym - tworzenie Planu na przyszłość; Krąg wsparcia: w jaki sposób ułożyć dobrą relację z uczestnikami kręgu, wolontariuszami; obowiązki rodziny i obowiązki uczestników kręgu; ułożenie relacji z rodziną i osobami z NI.	Specjaliści ds. pracy z rodziną, osoby wspomagające	3 dni 20 g.
1.4	JAK PRZEPROWADZIĆ KAMPANIĘ SPOŁECZNO-EDUKACYJNĄ Szkolenie będzie przygotowywało do przeprowadzenia kampanii społeczno-edukacyjnej w społeczności lokalnej. Idea, jak określić odbiorców, cele, sposoby dotarcia, metody. Kampania będzie oparta na filozofii pracy na potencjałach i pozytywach.	Specjaliści ds. kręgów wsparcia, osoby wspomagające	2 dni 12 g.

1.5	<p>PRAWNO-FINANSOWE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ</p> <p>Szkolenie będzie przygotowywało osoby tworzące system wsparcia dla osób z niepełnosprawnością intelektualną do korzystania z rozwiązań prawnych na rzecz osób z NI, wesprze ich w lepszym rozumieniu systemu i poruszaniu się w nim, przypomni kluczowe zasady i wartości Modelu „Bezpieczna przyszłość”, by mogły aktywnie działać na rzecz usamodzielniania osób z NI.</p>	Specjaliści ds. rodziny, osoby wspomagające	2 dni 12 g.
2. SZKOLENIA NA POZIOMIE LOKALNYM			
2.1	<p>JAK EFEKTYWNI WSPÓLNIE DZIAŁAĆ W KOALICJI</p> <p>Szkolenie będzie wspierało powstające lokalne Koalicje sojuszników. Co to znaczy partnerska współpraca? - cele, zasady; wspólne przygotowanie kampanii społecznej.</p>	Członkowie lokalnych koalicji sojuszników	1 dzień 8 g.
2.2	<p>WPROWADZENIE DO PRACY W MODELU „BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ”</p> <p>Szkolenie przygotowujące operatora i samorząd do pracy w Modelu „Bezpieczna przyszłość”. Główne założenia Modelu: zadania operatora, Plan na przyszłość, Kręgi wsparcia, kampania społeczna, koalicja sojuszników.</p>	Personel operatora i eksperci z samorządu, osoby wspierające	1 dzień 8 g.
2.3	<p>WPROWADZENIE DO PRACY W MODELU „BEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ”</p> <p>Szkolenie przygotowujące rodziny do pracy w Modelu Bezpieczna przyszłość. Główne założenia Modelu: Plan na przyszłość, Kręgi wsparcia, tworzenie grupy samopomocowej rodzin.</p>	Grupy rodzin z osobą z NI wyłonione do projektu	1 dzień 8 g.
2.4	<p>NIKT NIE JEST RODZICEM IDEALNYM - JA JAKO RODZIC</p> <p>Szkolenie ma wzmacniać rodziców w ich roli, zachęcić do dbania o siebie, wzmacniać ich otwartość na filozofię Kręgów, respektowanie autonomii dziecka i realizowanie jej, korzystanie ze wsparcia środowiskowego oraz wzmocnić relacje między rodzicami z różnych rodzin (samopomoc), integracja.</p>	Członkowie i członkinie rodzin z osobami z NI wyłonione do projektu	1 dzień 8 g.
2.5	<p>MOJE DOROSŁE DZIECKO</p> <p>Szkolenie ma wzmocnić rodziców w respektowaniu autonomii dziecka i realizowaniu jej, korzystania ze wsparcia środowiskowego, planowania przyszłości. Ma wesprzeć rodziców w relacjach z dorosłymi dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną oraz wzmocnić relacje między rodzicami z różnych rodzin, by dalej wspierali się.</p>	Członkowie i członkinie rodzin z osobami z NI; w ten warsztat warto włączyć dorosłe dzieci z NI	1 dzień 8 g.

Godziny traktowane są jako godziny dydaktyczne (45 min.)